

БРОЙ 19

Информационната
сигурност

София
2026

Редакционна колегия

Главен редактор

проф. д.н. Андреана Ефтимова

Софийски университет, София, България

Заместник главен редактор

гл. ас. д-р Йордан Карапенчев

Софийски университет, София, България

Отговорен редактор

гл. ас. д-р Александър Георгиев

Институт за български език при БАН, София, България

Отговорен редактор

проф. д-р Дияна Петкова

Софийски университет, София, България

Билд редактор

Анна Миладинова

Редакционен съвет

проф. д-р Алла Архангелская

Оломоуцки университет, Оломоуц, Чехия

доц. д-р Виктория Сикорска

Одески национален морски университет, Одеса, Украйна

доц. д-р Владимир Досев

Икономически университет – Варна, България

проф. д-р Войчех Кайтох

Ягелонски университет, Краков, Полша

проф. д-р Грета Дерменджиева

СУ “Св. Климент Охридски”, София, България

доц. д-р Дана Кожокару

Букурещки университет, Букурещ, Румъния

д-р Доминика Попиелец

Университет „Казимеж Велки“ в Бидгошч, Полша

проф. д-р Елжбета Солак

Ягелонски университет, Краков, Полша

проф. д-р Илияна Генов-Пухалева

Варшавски университет, Варшава, Полша

проф. д-р Мария Илиева

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново, България

проф. д.н. Наталия Длугош

Университет „Адам Мицкевич“, Познан, Полша

доц. д-р Николай Вуков

ИЕФЕМ при БАН, София, България

д-р Олга Ненонен

Университет в Тампере, Финландия

Родни Милър

Институт по комуникация, Ню Йорк, САЩ

доц. д-р Таня Иванова-Съливан

Университет в Щата Ню Мексико, Албъкърки, САЩ

доц. д-р Христина Христова

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново, България

Editorial Board

Editor-in-Chief

Prof. Andreana Eftimova, DSc

Sofia University „St. Kliment Ohridski“, Sofia, Bulgaria

Deputy Editor-in-Chief

Assist. Prof. Yordan Karapenchev, PhD

Sofia University „St. Kliment Ohridski“, Sofia, Bulgaria

Editor in Charge

Assist. Prof. Alexander Georgiev, PhD

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, Bulgaria

Editor in Charge

Prof. Diana Petkova, PhD

Sofia University „St. Kliment Ohridski“, Sofia, Bulgaria

Bild Editor

Anna Miladinova

Editorial Council

Prof. Alla Arkhangelskaya, PhD

Olomouc University, Olomouc, Czech Republic

Assoc. Prof. Viktoria Sikorska, PhD

Odessa National Maritime University, Odessa, Ukraine

Assoc. Prof. Vladimir Dosev, PhD

University of Economics – Varna, Bulgaria

Prof. Wojciech Kaitoch, PhD

Jagiellonian University, Krakow, Poland

Prof. Greta Dermendjieva, PhD

Sofia University „St. Kliment Ohridski“, Sofia, Bulgaria

Assoc. Prof. Dana Cojocar, PhD

University of Bucharest, Bucharest, Romania

Dominika Popielec, PhD

University of Kazimierz Wielki in Bydgoszcz, Poland

Prof. Elżbieta Solak, PhD

Jagiellonian University, Krakow, Poland

Prof. Iliyana Genew-Puhalewa, PhD

University of Warsaw, Warsaw, Poland

Prof. Maria Ilieva, PhD

VTU „St. St. Cyril and Methodius“, Veliko Tarnovo, Bulgaria

Prof. Natalia Dlugosz, PhD

Adam Mickiewicz University, Poznan, Poland

Assoc. Prof. Nikolay Vukov, PhD

Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum at the Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, Bulgaria

Olga Nenonen, PhD

University of Tampere, Finland

Rodney Miller

Institute of Communication, New York, USA

Assoc. Prof. Tanya Ivanova-Sullivan, PhD

University of California, Los Angeles, USA

Assoc. Prof. Hristina Hristova, PhD

VTU „St. St. Cyril and Methodius“, Veliko Tarnovo, Bulgaria

ФОНД „НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ“

Броят на тема: „Информационната сигурност“ се осъществява с подкрепата на Фонд „Научни изследвания“ при МОН по проект (Договор № КП-06-НП7/29 от 08.12.2025 г.), одобрен в конкурсната сесия „Българска научна периодика – 2026“ за издаване на рецензираното научно сп. „Медии и език“ (ISSN 2535-0587). „Фонд „Научни изследвания“ не носи отговорност за съдържанието на материалите.

Съдържание

Анализи	8
<i>Росица Филатова.</i> Влиянието на информацията и дезинформацията върху комуникационните процеси на международната среда за сигурност	9
<i>Диляна Тончева.</i> Мястото като идеен социален и медиен конструкт	24
Медиен мониторинг	50
<i>Лора Петкова.</i> Ролята на изкуствения интелект в отзивчивия дизайн на онлайн медиите: възможности и предизвикателства	51
<i>Гюнел Осман.</i> Прессъобщението – подценяван инструмент за привличане на медийно внимание в образователната система	66
Дискусии	82
<i>Милена Галунска.</i> Конспиративни теории и национална идентичност: българските дистопии	83
Материали от Националната кръгла маса „Университетската научна периодика в областта на медиите и комуникациите - актуални проблеми и перспективи“	101
Отзиви	136
<i>Зоран Пейковски.</i> Между рисунката, машината и сцената: графичните студии на Петко Якимов като процесна и постхуманистична художествена практика	137

Contents

Analyses	8
<i>Rositsa Filatova. The Impact of Information and Disinformation on the Communication Processes of the International Security Environment</i>	9
<i>Dilyana Toncheva. Conspiracy Theories and National Identity: Bulgarian Dystopia</i>	24
Media Monitoring	50
<i>Lora Petkova. The Role of Artificial Intelligence in Responsive Media Design: Opportunities and Challenges</i>	51
<i>Gyunel Osman. The Press Release – An Underrated Tool for Attracting Media Attention to the Education System</i>	66
Discussions	82
<i>Milena Galunska. Conspiracy theories and national identity: bulgarian dystopia</i>	83
Materials from the National Round Table "University Scientific Periodicals in the Field of Media and Communications - Current Problems and Perspectives" . . .	101
Reviews	136
<i>Zoran Pejkovski. Between Drawing, Machine and Stage: Petko Yakimov's Graphic Studies as a Processual and Posthumanist Artistic Practice</i>	137

Анализи

Статията на тема: „Влиянието на информацията и дезинформацията върху комуникационните процеси на международната среда за сигурност“ се публикува с подкрепата на Фонд „Научни изследвания“ при МОН по проект (Договор № КП-06-НП7/29 от 08.12.2025 г.), одобрен в конкурсната сесия „Българска научна периодика – 2026“ за издаване на рецензираното научно сп. „Медии и език“ (ISSN 2535-0587). Фонд „Научни изследвания“ не носи отговорност за съдържанието на материалите.

Влиянието на информацията и дезинформацията върху комуникационните процеси на международната среда за сигурност

Росица Филатова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
rositsafilatova@gmail.com

КЛЮЧОВИ ДУМИ

информация
дезинформация
международна сигурност
комуникация
киберсигурност

РЕЗЮМЕ

Докладът разглежда различни аспекти на влиянието на информацията и дезинформацията върху комуникационните процеси на международната среда за сигурност. Специално внимание е обърнато върху дефинирането на понятието сигурност и се разглеждат различни проявления на информацията и дезинформацията. Посочва се ролята на киберсигурността в борбата с хибридните заплахи. Основната задача на международните актьори е да се противопоставят на разпространението на невярна информация и да създадат такива способности, които да защитят международната сигурност.

Увод

Цел на настоящото изследване е с исторически и настоящи източници да разкрие и обоснове различните аспекти и проявления на комуникационните процеси в международната среда за сигурност. Поставя се акцент върху влиянието на

дезинформацията и хибридните войни върху информационната сигурност и вредите, които те причиняват за поддържането на международния мир и сигурност.

Тази цел ще бъде постигната с разглеждането на поставените изследователски задачи, които включват дефиниране на понятието „сигурност“, отделяне на специално място на киберсигурността и киберпространството, които са засегнати от влиянието на дезинформацията и хибридните войни, както и ролята на основните международни актьори.

Основните методи използвани в настоящото изследване са теоретичният и историческият. С помощта на тези методи са направени заключения и са посочени актуални дефиниции, които са залегнали в основата на изследването. Регистрирани са индивидуални организационни заслуги и е обоснована необходимостта от интеринституционално сътрудничество. Разкрива се, доколко различните аспекти на комуникационните процеси и системи оказват влияние върху поддържането на международния мир и сигурност.

Сигурност и информационна сигурност

Бари Бузан и Оле Уевер дефинират сигурността като дейност, действие, или движеща сила, която извежда политиката извън установените правила на играта и очертава новите проблеми като нов тип политика. Авторите въвеждат понятието „секюритизация“ и го дефинират като екстремна версия на политизацията и като успешен речеви акт, посредством който, в рамките на една политическа общност, се изгражда разбирателство между субектите по повод нещо да бъде третирано като екзистенциална заплаха за даден значим обект и да даде право за призоваване към неотложни и извънредни мерки за справяне със заплахата. (Слатински, 2011, с. 89-118) Понятието „секюритизация“ въвежда Оле Уевер през 1995 г. То е ключово в Копенхагенската конструктивистка школа в сигурността и международните отношения. (Пак там)

Според Бузан и Уевер обществените проблеми биват: (а) не-политически; (б) политически, и следователно изискват управленско решение и ресурси, а в някои случаи и друга форма на общностно, комунално управление; (в) секюритизирани, т.е., превърнали са се в екзистенциална заплаха, изискваща извънредни мерки и действия, с проекции извън регулярната политическа процедура. (Пак там)

Всеизвестен факт е, че до днес липсва общоприета дефиниция за понятието „информация“. А то е методологичен инструмент не само за комуникационната наука, а и за всички науки за човека. И ако методът по дефиниция е знание за общото, прилагано при изучаване на частното или конкретното, се оказва, че частните въпроси за човека, сред които познанието и комуникациите, не могат да се

изучават с обективно изработен и общовалиден метод. Съответно, резултатите от изследванията по конкретните въпроси на познанието и комуникациите трудно биха се наложили като обективен научен аргумент. (Цветкова, 2011)

Може да се каже, че информацията (от **латински**: *informatio* – разяснение, изложение, осведоменост) е понятие, свързано с обективното свойство на материалните обекти и явления (процеси) да пораждат многообразие от състояния, които могат да се предават на други обекти чрез взаимодействия и да се запечатват в тяхната структура. (Уикипедия)

При информационната сигурност, компютърните системи и мрежи са едни от най-високо технологичните продукти на човечеството. Освен всички предимства, които предлагат, те имат и редица недостатъци. Проблемите със сигурността под формата на зловредни програми, загуба на правото на неприкосновеност на личния живот, изпращане на нежелана реклама или спам, засягат почти всеки компютърен потребител. (Войноховска, Цанков, 2014, с. 71)

Сигурността е свойство на една система да противостои на външни или вътрешни дестабилизиращи фактори, които могат да доведат до нейното нежелателно състояние или поведение. Това важи и за сигурността на информационните системи. (Пак там)

Една успешна организация трябва да има следните няколко слоя на сигурност за защита на своята дейност:

- Физическа сигурност – защита на физическите обекти или области от неоторизиран достъп и злоупотреби.
- Сигурност на персонала – защита на хора или група от хора, които имат оторизиран достъп до организацията и нейните операции.
- Сигурност на операциите – защита на определена операция или серия от дейности.
- Сигурност на комуникациите – защита на средата за комуникация, технология и съдържание.
- Мрежова сигурност – защита на мрежовите компоненти, връзки и съдържание.
- Информационна сигурност – защита на конфиденциалността, интегритета и достъпността на информацията при съхранение, обработване или пренасяне. Това се постига с прилагане на политики за сигурност, обучение и повишаване на знанията и чрез помощта на технологиите. (Пак там)

Киберсигурност – развитие и приложимост

Киберсигурността се отнася до дейностите, необходими за защита на мрежите и информационните системи, потребителите на такива системи и други лица, засегнати от киберзаплахи. (European Union, EUR-Lex) Киберпространството се счита за петата област на военни действия и е съпоставимо по важност за военните операции със сушата, морето, въздуха и космоса. Това е област, обхващаща всичко от информационните и телекомуникационните мрежи и инфраструктури заедно с поддържаните от тях данни до компютърните системи, процесори и контролери. Киберпространството се превърна и в силно оспорвана стратегическа област и сфера на стратегическа конкуренция. Освен това цифровата и физическата инфраструктура са взаимнозависими, което означава, че значителни киберинциденти могат да предизвикат смущения или вреди на критична инфраструктура. (Европейски съвет)

Мениджмънтът на киберсигурността представлява система от взаимнообвързани процеси по управление на информационни ресурси за постигане на широкообхватна цел по контрол на достъпа, осигуряване цялостност и наличност на тези ресурси. Поради широкообхватната цел на мениджмънта (решаването на задача с голяма сложност) се прилагат методи на управление, обединяващи процесите по планиране на ресурси и

прилагане на технологии. (Калчев, Цветков, 2022, с. 12-14) Елементи на мениджмънта на киберсигурността¹:

- наличните информационни активи на организацията;
- политиката по киберсигурност на организацията;
- средствата, с които се реализира политиката по киберсигурност на организацията (организационни, технически и др.);
- планиране на ресурсите по киберсигурност на организацията;

Факторите, определящи осъществяването на киберзащитата, са три: човешки, технологични и законодателни. Човешкият фактор има съществена роля за осигуряване киберсигурността на информационно-комуникационните системи. Той е зависим както от морално-етичните характеристики на отделния човек, така и от нивото на неговата подготовка. Човешкият фактор е пряко свързан с процеса на създаване на организация за опазване на чувствителна и конфиденциална информация. Достъпът до обработваните и съхраняваните данни и информация трябва да е съобразен с изискванията на Закона за защита на класифицираната информация, а именно да се спазва принципът „необходимост да се знае“. (Пак там)

Необходимо е да се предвидят и изпълняват мерки за архивиране и съхраняване на данните с цел тяхното бързо и надеждно възстановяване в случаи на кибератаки или след възникнали срывове, а също така следва да се алгоритмизират и документират процедурите за възстановяване. Техническите и технологичните средства са свързани основно с хардуерната и софтуерната защита на информационните и комуникационните системи и могат да се обобщят по следния начин: средства за физическо осигуряване на компютърните системи срещу кражба, несанкциониран достъп и некоректно използване. (Пак там)

Средства за контрол на достъпа – защитни стени, пароли, използване на биометрични данни. Необходимо е да се съгласува съществуващото национално законодателство с това на водещи страни в света в частта си за наказателните мерки спрямо специалистите, които създават и разпространяват злонамерен софтуер с цел нанасяне на щети и опит за неправомерен достъп до данни и информация, а също така да се актуализира в съответствие с динамичната промяна на условията за сигурност. (Пак там)

Информационната система (ИС) представлява съвкупност от софтуер, хардуер, данни, персонал, процедури и мрежи, които правят възможно използването на информационните ресурси в организацията. Тези шест критични компонента позволяват информацията да бъде въведена, обработвана, извеждана и съхранявана. Всеки от тях има своите предимства и недостатъци, характеристики и приложения. (Войноховска, Цанков, 2014, с. 73)

Киберпространството е една реалност, в която националните интереси – военни, дипломатически, икономически и социални са уязвими от атаки и са подложени на рискове. Като интеграционни структури, чийто страни членки са измежду най-високо развитите в използването на кибер пространството, ЕС и НАТО са и едни от найуязвимите от кибер атаки. В тази връзка те следва да предприемат активни стъпки за приоритетна подготовка на своите Въоръжени сили за действие в сложна кибер среда. Планирането, подготовката, обучението и тренировките могат да бъдат резултат само от добра политика и сътрудничество. Прогресът в тези области следва да е постоянен и с висока скорост, за да следва промените в кибер средата. Изискване на Концепцията на НАТО за кибер отбрана е т.нар. „Отбрана в дълбочина“. Такава стратегия следва да покрие всички нива на кибер пространството, от международните организации като НАТО, ЕС, ООН, до държавите и частния сектор. НАТО и ЕС следва да ускорят усилията си, да отговорят на опасностите от кибер атаки чрез защита на своите комуникационни системи и системи за командване и управление, да помогнат на страните членки да подобрят националните си способности за предотвратяване и възстановяване от кибер атаки, и създавайки поредица от кибер способности да са в състояние да разкриват и предотвратяват такива атаки. (Панайотова, 2017, с. 128)

Хибридни войни и дезинформация

В съвременния глобализиран свят междудържавните отношения имат водещо място, най-вече по отношение новата среда на сигурност. Защитата на националните интереси, създаването на партньорства, цивилизационните ценности пряко и косвено въздействат върху опитите на опоненти, а в някои случаи и на съюзници, да отстояват суверенните си права и амбиции. (Василев, 2024, с. 11)

В информационната област „заплаха“ е възможна опасност (потенциално или реално съществуваща) за извършване на действие, насочено против обекта на защита (информационни ресурси), нанасящо вреда на собственика или потребителя, изразяваща се в опасност от изкривяване или загуба на информация. (Пак там, с. 15-16)

Понятието „хибридна заплаха“ е легитимирано и навлиза устойчиво в публичното пространство след осъществената от Русия анексия на Крим и намесата ѝ на страната на сепаратистите в Донбас, Украйна. И в двата случая населението в тези региони е „откъснато“ морално от Киев. Във връзка с осъществените от Москва действия и заплахи различни експерти в областта на сигурността и отбраната дават множество определения, които имат значителни по своята същност допирни точки. Към настоящия момент обаче единна общоприета дефиниция на понятието „хибридна заплаха“ все още няма. (Пак там, с. 25)

В глобален план все повече интернет се използва като основен канал за манипулирана информация и пропаганда, за създаване на психоза, за привличане на последователи, за подпомагане на терористични организации и пр. Все по-активно се използва киберпространството за открито пропагандиране на радикални идеи, привличане на поддръжници, манипулиране на общественото мнение, отправяне на заплахи, разпространяване на дезинформация. (Велчев, 2024)

Карл фон Клаузевиц посочва, че войната е акт на насилие, който има за цел да накара врага да изпълнява нашата воля. (Клаузевиц, 2001, с. 12)

Насилственото действие на войната се наблюдава както при т.нар. „големи“ войни, така и при съпътстващи конфликти, водени с голяма интензивност и решителност, които по общоприетата представа невинаги са „военни действия“. Сепаратистките акции за заемане на територия, етническото прочистване, кървавите преврати, партизанските движения, въоръжените метежи, войните с използване на наемници, въстанията и прочее са част от един непълнен списък на познатите „малки“ войни. Тези войни са водени от враждуващи страни и те невинаги са осъществявани от държавни образувания; някои от тях могат да преливат от една форма в друга, като съхраняват насочеността си. Актовете на война или тероризъм поставят под

съмнение рамката на правата на човека почти до степен, в която изглежда, че тя рухва, а всяко право на човека е засегнато по неблагоприятен начин. (Велчев, 2024)

В доклад от 2011 г. НАТО описва подобни заплахи, посочвайки, че хибридната заплаха е общ термин, обхващащ голямото разнообразие от съществуващи неблагоприятни обстоятелства и действия, като тероризъм, миграция, пиратство, корупция, етнически конфликт и др. Новият елемент е възможността НАТО да се сблъска с адаптивно и систематично използване на такива средства поотделно и в комбинация от противници в преследване на дългосрочни политически цели, за разлика от по-случайното им появяване, водено от съвпадащи фактори. (Пак там)

Една от важните задачи в хибридната война е въздействието върху масовото съзнание на обществото, както и съзнанието и реалните действия на определени държавни и обществени лидери, отговорни за вземането на важни политически решения. Оттук произтича и основната цел на хибридната война – с всички възможни средства и по всякакъв начин силово да се завземе властта в държавата, за да се извърши преразпределение на нейните ресурси, както и преразпределение на социалните роли от новата, поставена власт в интерес на друга държава или група от държави. (Пак там)

Модерната хибридна война може да се изразява в предварително планирани, комбинирани симетрични и асиметричните действия, при които широко се използват информационни и психологически операции. С тяхната помощ могат да бъдат решавани и стратегически задачи. Миксирана по този начин, хибридната война се превръща в инструмент за диверсии, поставяне на димни завеси и пропагандни диполи за подготовка на бойното поле в мирновременния период. Интернет и социалните мрежи играят важна роля в обществените отношения и те могат да се използват за значими по мащаб киберзаплахи. (Пак там)

Същността на тази война са т.нар. „хибридни атаки“, политически, икономически, психологически, киберинформационни способности за въздействие и паравоенни, терористични и криминални методи за контролиране на конфликта. От друга страна, конвенционални военни действия могат да съпътстват или да изпреварват хибридните атаки, или могат да отсъстват, ако преследваните цели са достигнати. (Пак там)

Дезинформацията е невярно или подвеждащо съдържание, което се разпространява с цел заблуда или търсене на икономически или политически ползи. Тя се различава от невярната информация, която представлява невярна или подвеждаща информация, разпространявана без зловредни намерения. (Европейски съвет)

Европейската комисия определя дезинформацията като „създаване, представяне и разпространяване на доказуемо невярна или подвеждаща информация с цел да се извлече икономическа изгода или съзнателно да се въведе в заблуждение

обществеността, което може да бъде в ущърб на обществения интерес“. (Европейска сметна палата)

Определението на Комисията за дезинформация изключва заблуждаващата реклама, съобщаването за грешки, сатирата и пародията, както и ясно разпознаваеми политически мотивирани новини и коментари. За разлика от изказванията, проповядващи омраза, или материалите с терористично съдържание например, невярната или подвеждаща информация сама по себе си не е незаконна. (Пак там)

Стратегическото и координирано разпространение на дезинформация, което попада в обхвата на чуждестранното манипулиране на информация и вмешателство, може да се извършва от държавни или недържавни участници, често като част от пошироки хибридни кампании, с цел манипулиране на информационната среда за извличане на политически ползи, ползи, свързани със сигурността, или други стратегически ползи. (Европейски съвет)

Дезинформацията и чуждестранното манипулиране на информация и вмешателство имат сериозни последици за правата на човека и демократичните ценности. Те застрашават свободата на мисълта, правото на неприкосновеност на личния живот, правото на демократично участие и подкопават доверието на хората в демократичните институции и медии. (Пак там)

Правните аспекти на дезинформацията надхвърлят нейния обхват и са неразривно свързани с въпроси като: регулацията на платформите и тяхната отговорност за съдържанието, предоставено от трети страни и хоствано от тях; противодействието не само на незаконно, но и на вредно съдържание (лъжата не е незаконна) и нуждата да се въведат гаранции, че се спазва принципът незаконното съдържание и онлайн, и офлайн да бъде санкционирано; дали премахването на невярна информация е правилният път; как да се гарантира ефективност на прилагането на законодателните мерки; възможно ли е да се наложат механизми за по-добро управление и самооценка на системите рискове на платформите и дали това ще доведе до ефективни мерки за противодействие на дезинформацията; въвеждане на повече прозрачност по отношение на рекламата и алгоритмите, в частност на тези, свързани с политическата реклама и други. (Юркова, 2022)

Основният въпрос, свързан с правните аспекти и дезинформацията, е намирането на баланс, защото регулирането не може да бъде достатъчно ефективно за противодействие на неблагоприятните последици от фалшивите новини, без в известна степен да се наложи ограничение на свободата на изразяване. Следователно постигането на подходящ и ефективен баланс между борбата с дезинформацията и зачитането на свободата на изразяване¹³⁷ е ключовата тема в

дискусиите сред експертите, изследователите и правителствата на държавите по света. (Пак там)

Ролята на основните международни актьори в защитата на информационната сигурност

В началото на XXI век човечеството е в динамичен рисков етап на развитие, при който международните политически кризи и конфликти са обичайно явление. Предизвикателствата и заплахите вече не са от симетричен и линеен характер, а са предимно асиметрични, нелинейни, мрежови и хибридни. (Василев, 2024, с. 11)

Резултатите от срещите на върха на НАТО в Уелс (2014 г., Великобритания) и на НАТО и Европейския съюз (ЕС) във Варшава (2016 г., Полша) показва, че и двата съюза използват понятието „хибридна заплаха“ като обобщително за определяне на неясни от-крити и прикрити действия на определена държава, която прилага всички инструменти на силата за постигане на специфични политически цели. В техните позиции съществува тенденцията за разполагане на тази заплаха в пространството между законни и незаконни действия и методи, национални и международни правни норми, ред и безредие, информация и пропаганда, традиционни и нетрадиционни средства. (Пак там, 27)

На основата на приетата през 2010 г. от НАТО основополагаща концепция „Военен принос в борбата с хибридните заплахи“ през 2015 г. е създадена „Стратегия за ролята на НАТО за противодействие на хибридната война“, в която хибридните заплахи са определени като „способност едновременно да бъдат адаптивно използвани традиционни и нетрадиционни средства за постигане на цели“. Те се дефинират и като широк комплекс от прикрити и открити военни, паравоенни и цивилни мерки, организирани в единен модел. (Пак там)

Съгласно заключение на Съвета на Европейския съюз, държавите членки носят основната отговорност за борбата с хибридните заплахи. Усилията на равнище ЕС са взаимно допълващи се по своето естество и не засягат изключителната компетентност на държавите членки по въпросите на националната сигурност. За справяне с хибридните заплахи е необходим всеобхватен подход, който обхваща всички нива на управлението и на обществото, като се работи във всички съответни сектори на политиката по по-стратегически, координиран и съгласуван начин. Важно е подходът, който обхваща всички нива на управлението, да се спазва и да се прилага и на равнище ЕС ЕС и неговите държави членки следва да продължат да развиват, обучават и упражняват способностите за откриване, анализиране на източниците и реагиране на хибридни действия и да подкрепят повишаването на устойчивостта на държавите членки и на институциите, органите и агенциите на ЕС

по отношение на хибридните заплахи в дългосрочен план, като се възползват в пълна степен от съществуващите подходящи за целта инструменти. Съветът изтъква необходимостта от актуализиране на оперативния протокол на ЕС за борба с хибридните заплахи въз основа на извлечените поуки от предишни учения. Съветът подчертава продължаващата необходимост от сътрудничество с международни организации като ООН, ОССЕ, Съвета на Европа и формати като Г-7, за да бъде защитен основаният на правила световен ред, също и в контекста на борбата с хибридните заплахи, включително чрез мерки за изграждане на доверие и други подходящи мерки. (Съвет на Европейския съюз)

Призовава се за непрекъснати и устойчиви усилия за постигане на по-нататъшен напредък в изпълнението на всички действия, свързани с борбата с хибридните заплахи, в рамките на общия набор от предложения за изпълнението на съвместните декларации относно сътрудничеството между ЕС и НАТО, включително в областта на ситуационната осведоменост, стратегическата комуникация, предотвратяването и реакцията на кризи и укрепването на устойчивостта. Във връзка с това Съветът изтъква отново необходимостта от по-нататъшно засилване на политическия диалог относно борбата с хибридните заплахи, както и необходимостта от редовни паралелни и координирани учения (РАСЕ) с участието на всички държави – членки на ЕС, и съюзниците от НАТО, и призовава за своевременно финализиране на новия план за РАСЕ. Съветът изтъква необходимостта да се вземат предвид направените изводи и значението на безпрепятствения обмен на информация по приобщаващ и недискриминационен начин. (Пак там)

Основният проблем е, че не всички страни в НАТО и ЕС оценяват по еднакъв начин хибридните заплахи като основно предизвикателство за сигурността. Наблюдават се различия във вижданията както за същността им, така и за техния източник. Като цяло е възприето, че те идват както от изток (Русия), така и от юг (основно тероризмът, регионалната нестабилност в Близкия изток и Северна Африка, масовата миграция). Разнопосочни обаче са оценките на някои членки относно възприемането на действията на Русия в Европа днес – Балтийските държави, Полша и Румъния ги считат за пряка заплаха за съюзната и националната сигурност, докато Унгария, Словакия, Чехия, Гърция и Кипър смятат това становище за недотам вярно. (Василев, 2024, с. 29)

САЩ определят „хибридната заплаха“ като съчетания от действия на конвенционални въоръжени сили с нередовни сили, които едновременно ангажират и използват наличните им военни способности и средства, подкрепени от комбинация от модерни технологии, конвенционални оръжия, кибератаки и информационни операции за постигане на взаимноизгодни политически цели. (Пак там)

Като „хибридни заплахи“ във Великобритания, се класифицират: диверсионни действия на паравоенни формирования (национални самоорганизирани, чуждестранни без опознавателни знаци, наемни и посреднически) на териториите на държавите по южните и източните граници на Алианса; преки киберинформационни и психологически атаки, масирана пропаганда и дезинформация, насочени срещу тези страни; демонстрация на сила по границите им. (Пак там)

В Република България – на национално ниво липсва доктринално формулирано и законно възприето определение на понятието „хибридна заплаха“, което до известна степен възпрепятства изготвянето на национална стратегия за противодействие. Терминът придобива популярност у нас покрай провокирания словесна риторика стратегически документ „Визия: България в НАТО и в европейската отбрана 2020“. В него се указва единствено смисълът на понятието „хибридна война“, която „считава прилагане на конвенционални методи с похвати от партизанска война, прикрито подпомагане на сепаратистки групировки, кибератаки и пропаганда, икономически натиск и действия, противоречащи на международното право“. (Пак там, с. 30)

Планът за действие на ЕС за борба с дезинформацията е насочен за Подсилване на оперативните групи за стратегическа комуникация и делегациите на ЕС с допълнителни ресурси (човешки и финансови) за откриване, анализиране и разкриване на дейности по дезинформация и преразглеждане на мандатите на оперативните групи за стратегическа комуникация за

Западните Балкани и Южното съседство. (Европейска сметна палата)

Не съществува правна уредба на ЕС в областта на дезинформацията, с изключение на член 11 от Хартата на основните права относно свободата на изразяване на мнение и свободата на информация, както и на поредица от инициативи на политиката. Отговорността за борбата с дезинформацията принадлежи основно на държавите членки съгласно членове 2–6 от Договора за функционирането на Европейския съюз. (Пак там)

Стратегията на ЕС за киберсигурност има за цел да изгради устойчивост на киберзаплахи и да гарантира, че гражданите и предприятията се възползват от надеждни цифрови технологии. (Европейска комисия)

В стратегията се описва как ЕС може да използва и укрепва всички свои инструменти и ресурси, за да бъде технологично независим. В него също така се посочва как ЕС може да засили сътрудничеството си с партньори по света, които споделят нашите ценности за демокрация, върховенство на закона и права на човека. (Пак там)

Технологичният суверенитет на ЕС трябва да се основава на устойчивостта на всички свързани услуги и продукти. Всичките четири киберобщности — тези, които се занимават с вътрешния пазар, с правоприлагането, дипломацията и отбраната — трябва да работят в по-тясно сътрудничество за постигане на общо съзнание за заплахите. Те следва да бъдат готови да реагират колективно, когато се осъществи нападение, така че

ЕС да може да бъде по-голям от сумата на своите части. (Пак там)

Стратегията обхваща сигурността на основни услуги като болници, енергийни мрежи, железопътни линии и все по-големия брой свързани обекти в нашите домове, офиси и фабрики. Стратегията има за цел да изгради колективни способности за реагиране на големи кибератаки. В него също така се очертават планове за работа с партньори по целия свят, за да се гарантира международната сигурност и стабилност в киберпространството. Освен това в него се очертава как съвместно киберзвено може да гарантира най-ефективната реакция на киберзаплахи, като използва колективните ресурси и експертния опит, с които разполагат държавите членки и ЕС. (Пак там)

Новата стратегия има за цел да осигури глобален и отворен интернет със силни предпазни мерки, когато съществуват рискове за сигурността и основните права на хората в Европа. След напредъка, постигнат в рамките на предишните стратегии, в него се съдържат конкретни предложения за разгръщане на три основни инструмента. Тези три инструмента са регулаторни, инвестиционни и политически инициативи. (Пак там)

Общественият аспект на комуникациите в областта на националната отбрана е по-слабо разбираема организационна функция на военните по света. Въпреки че конвенционалните усилия за пропаганда и дипломация датират от векове, съвременният подход към военните стратегически комуникации е неясен и не е добре разбран от обществеността. (Koch, 2024, с. 1)

Заключение

Защитата на информационната инфраструктура е приоритет на основните международни актьори. Комуникационните процеси влияят значителни върху международната сигурност. Все повече нараства необходимостта от допълнително разработване на национални и съюзни политики и стратегии за киберотбрана и сигурност. Включването на кибер пространството като потенциална среда на военно противоборство изисква на неговата защита да се даде висок приоритет. Затова е необходимо държави и международни организации да обединят усилията си и да се противопоставят срещу разпространението на дезинформацията. От съществено

значение е прилагането на сериозни наказания срещу разпространителите на невярна информация с цел манипулация и заплаха на средата за сигурност.

Библиография

- Василев, В. (2024)** *България във фокуса на хибридните заплахи от Русия*. София: Военна академия „Г. С. Раковски“. [Vasilev, V. (2024) *Bulgaria vav fokusa na hibridnite zaplahi ot Rusia*. Sofia: Voenna akademia „G. S. Rakovski“.]
- Велчев, А. (2024)** „Хибридни войни, медии, интернет: основни понятия и пресечни точки“. *Интернет* [онлайн]. ISSN 1314-4464. Достъп: 12.12.2025. Наличен на: <https://rhetoric.bg/хибридни-войни-медии-интернет-основн> [Velchev, A. (2024) „Hibridni voyni, medii, internet: osnovni ponyatia i presechni tochki“. *Internet* [onlayn]. ISSN 1314-4464. Dostap: 12.12.2025. Nalichen na: <https://rhetoric.bg/hibridni-voyni-medii-internet-osnovn>]
- Войноховска, В. и Цанков, С. (2014)** „Въведение и ключови понятия, свързани с информационната сигурност“. *Научни трудове на Русенския университет*, 53(6.1), 71–76. [Voynohovska, V. i Tsankov, S. (2014) „Vavedenie i klyuchovi ponyatia, svarzani s informatsionnata sigurnost“. *Nauchni trudove na Rusenskia universitet*, 53(6.1), 71–76.]
- Европейска комисия (н.д.)** *Стратегия на ЕС за киберсигурност*. [онлайн]. Достъп: 18.12.2025. Наличен на: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/bg/policies/cybersecurity-strategy> [Evropeyska komisia (n.d.) *Strategia na ES za kibersigurnost*. [onlayn]. Dostap: 18.12.2025. Nalichen na: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/bg/policies/cybersecurity-strategy>]
- Европейска сметна палата (2021)** *Дезинформация, която засяга ЕС – въпреки предприетите действия, тя все още не е овладяна*. [онлайн]. Достъп: 06.02.2026. Наличен на: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR21_09/SR_Disinformation_BG.pdf [Evropeyska smetna palata (2021) *Dezinformatsia, koyato zasyaga ES – vatreki predprietite deystvia, ty a vse oshte ne e ovladyana*. [onlayn]. Dostap: 06.02.2026. Nalichen na: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR21_09/SR_Disinformation_BG.pdf]
- Европейски съвет (н.д.)** *Дезинформация и демократична устойчивост*. [онлайн]. Достъп: 08.12.2025. Наличен на: <https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/disinformation-and-democraticresilience/> [Evropeyski savet (n.d.) *Dezinformatsia i demokraticzna ustoychivost*. [onlayn]. Dostap: 08.12.2025. Nalichen na: <https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/disinformation-and-democraticresilience/>]

- Европейски съвет (н.д.)** *Киберотбрана*. [онлайн]. Достъп: 10.01.2026. Наличен на: <https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/cyber-defence/> [Evropeyski savet (n.d.) Kiberotbrana. [onlayn]. Dostap: 10.01.2026. Nalichen na: <https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/cyber-defence/>]
- Калчев, К. и Цветков, К. (2022)** *Киберсигурност*. София: Военна академия „Г. С. Раковски“. [Kalchev, K. i Tsvetkov, K. (2022) Kibersigurnost. Sofia: Voenna akademia „G. S. Rakovski“. []]
- Клаузевиц, К. (2001)** *Теория на голямата война*. София: Софи-Р. [Klauzevits, K. (2001) Teoria na golyamata voyna. Sofia: Sofi-R.]
- Панайотова, М. (2017)** *Сигурността и отбраната на ЕС след Лисабонския договор и Стратегическата концепция на НАТО от 2010 г.* София: Институт за икономическа политика. [Panayotova, M. (2017) Sigurnostta i otbranata na ES sled Lisabonskia dogovor i Strategicheskata kontseptsia na NATO ot 2010 g. Sofia: Institut za ikonomicheska politika.]
- Слатински, Н. (2011)** „Съдържание и измерения на категорията ‘сигурност’“. *Международни отношения*, 4, 89–118. [Slatinski, N. (2011) „Sadarzhanie i izmerenia na kategoriyata ‘sigurnost’“. *Mezhdunarodni otnoshenia*, 4, 89–118.]
- Съвет на Европейския съюз (2019)** *Заклучения на Съвета относно допълнителните усилия за укрепване на устойчивостта на хибридни заплахи и за борба с тях*. [онлайн]. Достъп: 06.02.2026. Наличен на: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14972-2019-INIT/bg/pdf> (data.consilium.europa.eu in Bing)
- Уикипедия (н.д.)** *Информация*. [онлайн]. Достъп: 07.02.2026. Наличен на: <https://bg.wikipedia.org/wiki/Информация> [Uikipedia (n.d.) Informatsia. [onlayn]. Dostap: 07.02.2026. Nalichen na: <https://bg.wikipedia.org/wiki/Informatsia>]
- Цветкова, М. (2011)** „Внимателна употреба на понятието ‘информация’“. *Интернет* [онлайн]. ISSN 1313-9908. Достъп: 07.02.2026. Наличен на: https://mediajournal.info/education/vnimatelna-upotreba-na-ponyatieto-informacziya/#elementortoc_heading-anchor-1 [Tsvetkova, M. (2011) „Vnimatelna upotreba na ponyatiето ‘informatsia’“. *Internet* [onlayn]. ISSN 1313-9908. Dostap: 07.02.2026. Nalichen na: https://mediajournal.info/education/vnimatelna-upotreba-na-ponyatieto-informacziya/#elementortoc_heading-anchor-1]
- Юркова, М. (2022)** „Дезинформация онлайн: стратегии за противодействие в ЕС“. *Интернет* [онлайн]. Достъп: 08.02.2026. Наличен на: <https://digital.libsu.unisofia.bg/bg/v/60144> [Yurukova, M. (2022) „Dezinformatsia onlayn: strategii za protivodeystvie v ES“. *Internet* [onlayn]. Dostap: 08.02.2026. Nalichen na: <https://digital.libsu.unisofia.bg/bg/v/60144>]

Buzan, B. and Waever, O. (1998) *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.

European Union, EUR-Lex (н.д.) *Cybersecurity of network and information systems*. [online]. Accessed: 13.01.2026. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/cybersecurity-of-networkand-information-systems.html>

Koch, H. (2024) “Strategic Communications in the Global Security Environment: StratCom’s Shift of the Balance of Power.” *Internet* [online]. Accessed: 20.11.2025. Available at: <https://journals.macewan.ca/muse/article/view/2540>

The Impact of Information and Disinformation on the Communication Processes of the International Security Environment

Rositsa Filatova
Sofia University "St. Kliment Ohridski"
ORCID ID: 0000-0002-3496-150X
email: rositsafilatova@gmail.com

Abstract. The report examines various aspects of the impact of information and disinformation on the communication processes of the international security environment. Special attention is paid to defining the concept of security and examining various manifestations of information and disinformation. The role of cybersecurity and the fight against hybrid threats is highlighted. In the international security environment, disinformation is used to mislead and create false impressions. The main task of international actors is to seriously oppose its spread and to create methods that will protect international security.

Keywords: information, disinformation, international security, communication, cybersecurity

Статията на тема: „Мястото като идеен социален и медиен конструкт“ се публикува с подкрепата на Фонд „Научни изследвания“ при МОН по проект (Договор № КП-06-НП7/29 от 08.12.2025 г.), одобрен в конкурсната сесия „Българска научна периодика – 2026“ за издаване на рецензираното научно сп. „Медии и език“ (ISSN 2535-0587). Фонд „Научни изследвания“ не носи отговорност за съдържанието на материалите.

Мястото като идеен социален и медиен конструкт

Диляна Тончева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

dilyana_toncheva@abv.bg

КЛЮЧОВИ ДУМИ

медии
граждани
анкета
социално място

РЕЗЮМЕ

Създаването на място е не само етнографски проблем. Мястото като феноменологична конструкция се поддържа от определени идеи за свързаните с него общност и медии. Двете платформи, място и медии, имат една обща събирателна - прилежащата им общност. За целите на статията е проведено анкетно проучване за гражданските нагласи, функцията на местните медии и реакцията на местните власти. Резултатите показват интересен поглед на самите граждани за ролята, която им е отредена при връзката с медиите, властите и помежду им. Гражданският принос е изключително важен за възприемането на активността и ангажираността на местните жители при проблеми и търсенето на техните решения.

Увод

Често встрани от медийните анализи остават езиковите конструкти, които представят национални географски идентичности. *Швейцарска точност, италиански дизайн, немска дисциплина, японско качество, сибирски студ, американска мечта, мексиканска вълна, българска работа* – тези представителни възприятия, които имат отношение към икономически, социо-исторически и културни основи, са валидни по подрабзиране, носят информация и комуникационен арсенал. Социалното е

въпрос на дискурс, сбор от определени склонности за възприемане и интерпретация на другия. Тези изрази имат стойност, която, дори и абстрактна, препраща към дадено физическо пространство.

Какъв смисъл се влага в подобни названия, зависи от носителите на други култури и езици. Назоваването на горепосочените определения са познати за външни лица, но нямат почти никаква допълнителна стойност и са неразбираеми от и несъществени за местните.

„Примерите, дадени от обществата, които са решили проблема с мястото, и тези, дадени от малките градове и жизнените квартали от нашето минало, подсказват, че за да бъде ежедневието спокойно и пълноценно, то трябва да намери своя баланс в три сфери на живот. Едната е домът, втората е мястото, където се произвеждат блага и се изкарват доходи, а третата е изцяло социална, в която общността празнува. Всяка от тези сфери на човешкия опит е изградена върху подходящи за нея асоциации и взаимоотношения; всяка има свои физически отделени и отличителни места; всяка трябва да има своя степен на автономност от останалите“ (Oldenburg, 1989, pp. 14-15). Тези изводи на Рей Олденбург са част от концепцията му за третите места, с която подходящо пресъздава неформалния обществен живот. Включваме тази обосновка в дискусиата по темата, за да поясним максимално около какво се изграждат общности и кои са тези допълнителни елементи, които медиите, част от същата тази общност, също възприемат като източници на информация. Важно за третите места е да бъдат приобщаващи. Те не могат да бъдат наравно с дома и работното място, но по същество те са част от „комуникационните и информационните потоци в даден локал“ (Slater, Tacchi, Lewis 2002: 54). Също така може да се позовем и на статия от Лео Джефрис и др., в която авторите казват, че „третите места функционират като уникални обществени пространства за социално взаимодействие, осигурявайки контекст за общителност, спонтанност, изграждане на общност и емоционална изразителност“ (Jeffres et al., 2009, p. 335). Опасенията за представяне на лични данни в големи платформи резонират в това как „потребителите на социални медии все по-често се стремят да се ангажират с няколко по-малки общности, на които имат доверие и с които споделят едни и същи интереси“ (Kotler, Kartajaya, Setiawan, 2024, p. 52). В последното си изследване Филип Котлър и др. пишат за връзката между физическото и дигиталното пространство и елементите на модерните технологии за усещане на общностната идентичност и нагласата към нея. В тази връзка „основната цел на физическото местоположение е да улеснява и подхранва социалните взаимоотношения“ (Kotler, Kartajaya, Setiawan, 2024, p. 108), които са в основата на разбирането на обкръжаващата ни реалност.

Всичко, което се случва в общността, подлежи на медиация във времето. Идеята е част от интересната разработка за ритмоанализата на френския философ Хенри Льофевр. Основната теза на труда му – „навсякъде, където има взаимодействие

между място, време и разход на енергия има ритъм“ (Lefebvre, 2004, p. 15) намира допирни точки и с дневния ред на медиите. Следвайки най-актуалното или възобновявайки нещо старо, тъй като отново е породена дискусиия за него, медиите определят посоката и на общностното мнение за въпроси и тяхното потенциално решение. Медиите също така поддържат теми и дейности от социален интерес. Хенрик Орнебринг и Ерика Роу обръщат внимание на историческия принос на медиите в задаването на ритъм: „Новинарските организации (...) са учили хората да четат вестник всяка сутрин или да гледат новините всяка вечер...“ (Örnebring, Rowe, 2022, p. 41). Тези рутинни навици, наложени ни от медиите в полза на самите тях, Дерек Маккормак нарича „спекулативна покана да мислим ритмично“ (McCormack, 2014, p. 42).

За целите на изследователската работа и за да се потвърди теоретичната рамка, бе проведена анкета за проучване на нагласите към темите, които вълнуват гражданите, и как се възприема функцията на местните медии. Анкетата има за цел да покаже мнението на представители на различни общности от страната за това как самите те виждат мястото си в тях, как възприемат местните медии и приносът им за изграждане на общности и справяне с конфликти. Засяга се още дейността на местните власти, свързана с граждани и медии. Анкетата съдържа 18 въпроса, разпределени в три варианта отговори: затворени с една опция; затворени с много опции; и отворени въпроси. Отговорите са субективни, но съвкупността им има значение на незаменим ресурс. Събраните данни за отделни общности без подчертано да знаем кои са позволява да се създаде облик, чието интерпретиране маркира основни национални прояви. Анкетата е разпространена онлайн в групи в социални мрежи, където имат профил хора с различен социален статус, респективно различна заинтересованост към изследваната проблематика. Въпросникът е създаден с помощта на Google Forms. С този инструмент са автоматично обобщавани и процентните данни на постъпилите своевременно отговори. Предложените по-долу визуализации на резултатите не са генерирани от платформата, а са авторски.

Резултати

Въз основа на първите четири въпроса – *На колко години сте?*, *Вашият пол е*, *Вашето образование е* и *В какво населено място живеете?* – създаваме профил на 361 респонденти. Те са на възраст между 20 и 73 години. Този широк възрастов диапазон позволява да се проследи по-пълна и разнообразна картина на индивидуални оценки на медийните стойности за обществеността и общностни идеи и ситуативна ангажираност.

Диаграма 1. Процентно разпределение на респондентите по пол

Според резултатите от анкетата, броят на жените (57,9%) е по-голям в сравнение с мъжете (42,1%). Това показва, че жените са по-активни участници в проучването и представляват по-голям дял от изследваната група. Освен това спрямо населението на страната половото представителство е запазено – така както жените са повече в национален мащаб, така и тук те преобладават.

Диаграма 2. Процентно разпределение на респондентите според образованието им

По образование най-много от анкетиранияте са с висше образование – 55,4% са със степен „магистър“; 13,3% са със степен „бакалавър“; 2,5% са с научна степен „доктор“. Останалата част от респондентите са със средно образование – 28%. Има трима души, които са попълнили опция *друго* – според подадените отговори те имат средно специално образование (0,9% от анкетиранияте). Образователният статут е важен, защото показва реализацията в обществото и насърчава критичното мислене. Това, че сред анкетиранияте има хора с различна степен на образование е добър критерий за широк обхват на отговорите за потвърждаване или отхвърляне на съществуващи тенденции.

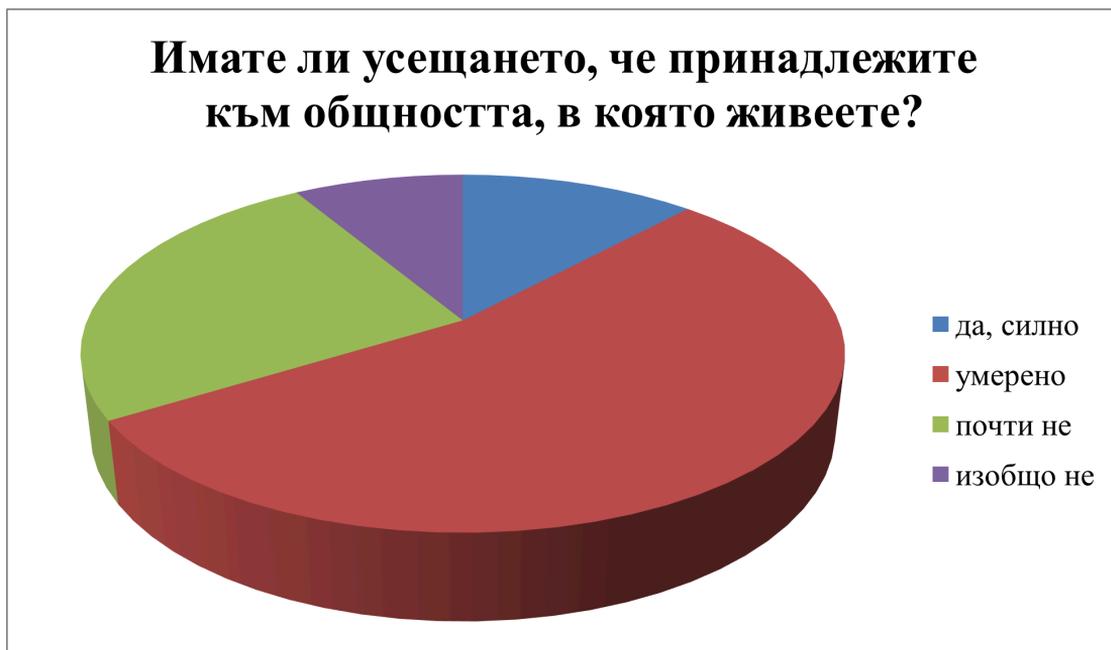
Населеното място означава принадлежност и предопределя донякъде началното социално развитие. Населеното място определя до голяма степен светогледа и границите, в които да се интерпретират събития и прехода и промяната към други условия. Днес обаче в свръхинформационната среда е трудно да твърдим, че по-малките населени места са откъснати от популярната култура и медийна перцепция.

Дијаграма 3. Процентно разпределение на респондентите според местоживеенето им

Най-голям процент от включилите се в анкетата (41,8%) са жители на град. 31,3% живеят в столицата, а 16,1% – в села. Най-малко от респондентите (10,8%) са жители на областен град. Процентното разпределение на респондентите по населено място показва според нас единствено местоживеенето им, но не и строго определено с какви ресурси разполагат.

Малката социална структура е многообразна именно заради съотношението между възраст, пол и образование на отделните членове. Социалният статут не е обект на изследването, поради идеята, че независимо от професионалните ангажименти и персонални интереси използването на местни канали за информация е съществено, дори и ориентирано единствено за работни цели, лична комуникация или развлечение. Вярваме, че изграждането на общност се определя не само от общи интереси, а и от чувството за част от нея. Колективното мислене, справяне с проблеми или участие в празненства, както и ред други индикатори на живеещите на една територия хора са комплексът, вярата в който или чието отричане, допринасят за свързването на човека с мястото, респективно с хората. Именно въпросът – *Имате ли усещането, че принадлежите към общността, в която живеете?* – представя това признаване на идентичност и нейната степен.

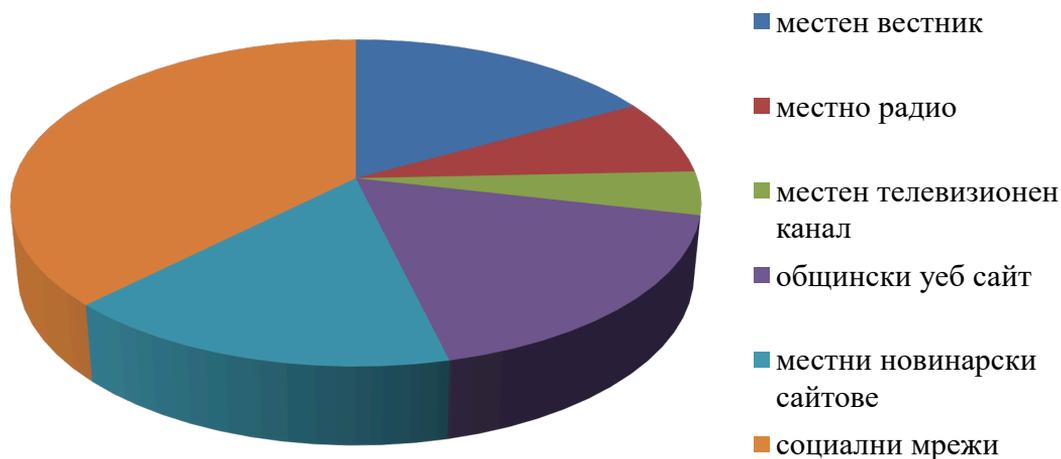

Дијаграма 4. Процентно разпределение на респондентите според усещането си за принадлежност към общността

С опцията *умерено* 54,3% посочват това си възприятие. За собственото място в общността 25,2% смятат, че почти не принадлежат към нея. Най-положителният отговор – *да, силно* – е отбелязан едва от 11,9% от респондентите. Това може да интерпретираме като струпване на положителни обстоятелства около личността на респондентите, което е повлияло на удовлетвореността от местоживеенето и хората в него. 8,6% усещат, че изобщо не принадлежат към общността на родния си край. Процентната стойност на тази опция е най-нисък, но въпреки това изглежда сравнително голям процент за отказ от страна на респондента най-малко той да се е опитал да се причисли към другите. Има още какво да се желае при възприемане на обстоятелства и другите, към които респондентите да причислят перспективата си за общността.

В определена ситуация характеристиките на медиите, които познаваме днес (печатни, електронни и онлайн), са предимство и това надделява при избора им, а оттам и честотата на употребата им. Затова и към въпроса *Кои източници на информацията относно общността Ви използвате най-често?* е дадена възможност да се посочат до 3 от опциите вид използвани медии от респондента.

Кои източници за информация относно общността Ви използвате най-често? Посочете до 3 опции

Диаграма 5. Процентно разпределение на респондентите в зависимост от най-често използваните източници за информация

Не е изненада, че най-много от отзовалите се на проучването (87,3%) посочват социалните мрежи като най-честия източник на информация за случващото се в общността им. Това дължим на широкото разпространение, лесно достъпното боравене и главно развлекателно съдържание в тези привличащи аудитория платформи. Общинският уебсайт и местният вестник са следващите опции с голям брой потребители – съответно 41% и 39,3%. Сред често използваните източници на информация в общностите са и местните новинарски сайтове – посочени от 37,7% от анкетираните. Местните радиопрограми са почти двойно предпочитани (17,2%) от респондентите спрямо местните телевизионни канали (10%). Очевидно е, че електронните медии са по-малко предпочитани спрямо онлайн източници. В тези резултати изключение прави местният вестник (навярно посочен като опция от по-възрастните респонденти).

Със следващия въпрос – *Кои теми Ви интересуват най-много в местните новини?* – открояваме съдържанието, което в най-голяма степен привлича вниманието на респондентите. Въпросът изисква анкетираните да посочат 3 от възможните формулировки. Държим под внимание факта, че онлайн формулярът обаче не прави ограничение, ако тези опции се надвишат или се отбележи само една (т.е.

алгоритъмът да възприема, че има отговор на задължителния въпрос). Ето защо процентно една опция не само заради броя посочили я респонденти може да е по-малка/по-голяма, а и заради тази особеност на Google средството.

Диаграма 6. Процентно разпределение на респондентите според предпочитаните от тях теми в местните новини

Работа и икономика е най-следената тема от респондентите (42,7%). Следващите по важност за анкетираните се оказват въпроси, свързани с екология и чистота (41%). С близки спрямо процентното си представителство са спортът (36,8%), културните събития (36,6%) и инфраструктурата (36%). Въпросите за корупция и управление (29,9%) се следят повече отколкото тези за здравеопазване (23,8%) и за престъпност и сигурност (22,7%). Определено по-важната тема е за средствата, с които властта разполага, и тяхното усвояване, спрямо нивото на здравните грижи и нивото за преодоляване на опасности. Това може да се дължи на отчетността, която властта би трябвало да дължи на общността, както и, от друга страна, търсенето на такава от гражданите. 21,9% от респондентите се интересуват от дейностите около социалните услуги. В местните новини 19,7% от анкетираните проследяват образованието като значима за тях тема. Най-слаб интерес от страна на респондентите има към новините в общността, свързани с младежки дейности. Тази тема е посочена от 17,2% от анкетираните, което може да определим като недостатъчна заинтересованост към собствения начин на живот или неудовлетвореност от подготвяните от управата събития за младите хора. Тематичното съдържание не може пряко да се свърже според нас с възраст, пол и образование. Строго индивидуално е какво би интересувало определен човек при условие богатия избор на сфери от интереси и комбинация от личностни качества и емоционална привързаност към вид дейност.

Със следващия въпрос поставяме начало на редица въпроси, свързани с конфликтологичното обособяване, причината за него и търсенето на решение. *Кой е най-големият проблем във Вашето населено място?* смислово продължава линията за съдържателно предпочитани, но не обособява кръг от теми, а поставя акцент на един конкретен проблем според анкетирания за неговата общност. Затова тук в онлайн формуляра не даваме възможност за посочване на повече отговори от един човек.

Дијаграма 7. Процентно разпределение на респондентите според посочения най-голям проблем в населеното им място

За 42,9% лошите пътища и инфраструктурата се оказва най-сериозният проблем – това са средствата и способите, с които осъществяваме всекидневието си. Щом е отчетено от този процент хора като проблем, следователно това пречи на нормалния живот и има нужда от подобрение. Двойно по-малко (19,7%) са анкетираните, посочващи като проблем недостатъчното места за отдих и спорт в населеното им място. Безработицата е отчетена като водещ проблем в общността на 12,7% от респондентите. За 11,9% от включилите се в анкетата в общността им има слаба културна дейност. От формулираните опции във въпросника недостигът на здравни услуги е с най-малък процент отговори – 8,9%. Това означава, че хората са най-малко чувствителни към състоянието на здравната система и за тях не е от такова значение достъпът до здравни пунктове или наличието на здравни лица. Опцията *друго* към този въпрос е попълнена от 14 души. Разнообразните им отговори представяме в систематизиран табличен вид по начина, по който са подадени, без редакция от наша страна на правописа:

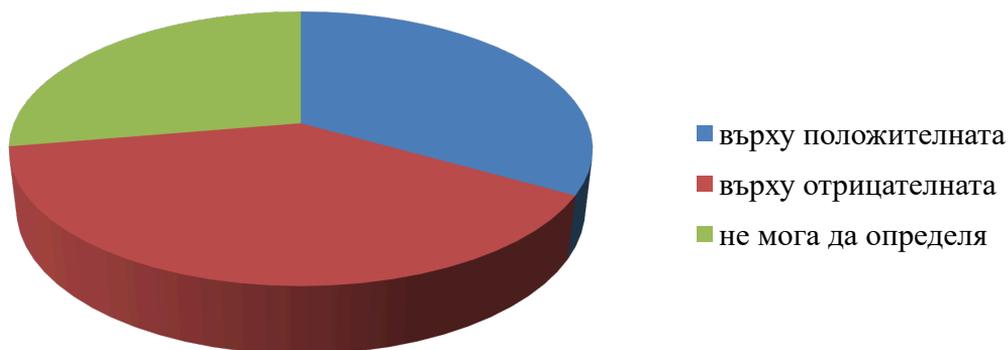
Таблица 1. Отговори на респондентите на опция „друго“

Отговор на анкетирания	
Здравните услуги са труднодостъпни	
Не забелязвам големи проблеми	
Недостиг на детски градини	
Липса на инфраструктура	
Пренаселеността, за която и аз спомагам	
Презастрояване	
Всичко по горе	
Демографска криза	
Корупция	
Прекомерно високи цени на имотите,	липса на детски градини
Презастрояването	
Недостатъчно парко места	
Преобладаването на глупост,	съчетано с корумпирана власт
Паркирането	

Макар да има подобни формулировки, както с тези на изследователя, така и помежду им (на респондентите), не може да приложим обединяване на някои отговори поради свободния изказ на анкетираните и факта, че попълват независимо един от друг. Все пак онагледяваме сходните по смисъл изрази с цветовото маркиране в таблицата. Така показваме и формулировката на анкетирания, и количеството еднотипни мнения.

Чрез анкетата изследователят търси и отговор не само дали и как местните жители виждат проблемите на общността си, но и как тези хора възприемат ролята на местните медии. Не е от значение само гражданското възприятие за общността, но и медийната картина за нея. Именно затова въпросът *Според Вас съдържанието на местните медии, които следите, е фокусирано върху положителната или отрицателната оценка на общността?* е част от проучването.

Според Вас съдържанието на местните медии, които следите, е фокусирано върху положителната или отрицателната оценка на общността?

Диаграма 8. Процентно разпределение на респондентите според преценката им за оценката, с която местните медии определят общността

39,1% от респондентите смятат, че съдържанието на местните медии, които следят, е фокусирано върху отрицателната оценка на общността. 33,2% от анкетираните определят съдържанието на местните медии като положително към общността им. 27,7% не могат да определят. Сравнително еднаквите процентни стойности показват колеблива преценка по отношение на оценката, с която медиите определят местната общност. Отрицателната оценка на общността води до недоверие между гражданите и медиите, както и до отслабване на мотивацията за развитие. По този начин потенциално се създава усещане за безизходица. При тези обстоятелства е нужно критиката да бъде премерена, да е балансирана с обективност, подкрепа и внимание към добрите примери в общността.

Един от показателите, формиращи репутацията на медиите, е дали отразяват реалните проблеми.

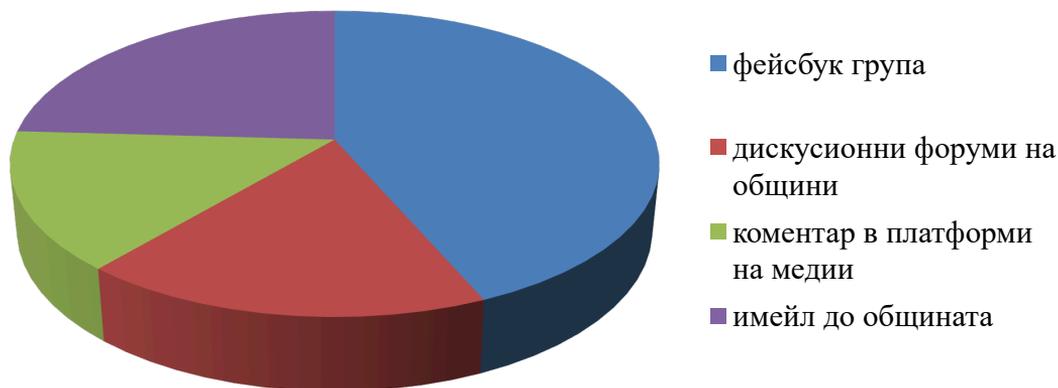

Дијаграма 9. Процентно разпределение на респондентите спрямо преценката им за дейността на местните медии

На въпроса *Смятате ли, че местните медии отразяват реалните проблеми на общността Ви?* отговор *частично* са дали 54,3% от анкетираниите. Хората категорични, че медиите не отразяват проблемите са 21,9%. 12,2% не могат да преценят навярно, защото имат слаба заинтересованост към проследяване на тази медийна функция. Сходна интерпретация на резултатите тук може да кажем и за 6,1% от респондентите, които не знаят дали реално се отразяват проблеми в общността им. Едва 5,5% възприемат положително, че местните медии отразяват реалността – това говори за познаване дейността на медиите и високо отчитане на проблемите от тяхна страна.

Казусите, които касаят общността, са част от двупосочна мрежа за обмен между граждани и институции. Освен преценката на анкетираниите чрез въпроса *Къде или чрез какво предпочитате да се изказвате по важни местни теми?* търсим отговор и за това какви са предпочитаните „места“/средства, чрез които гражданите да се включват в местния диалог.

Къде или чрез какво предпочитате да се изказвате по важни местни теми?

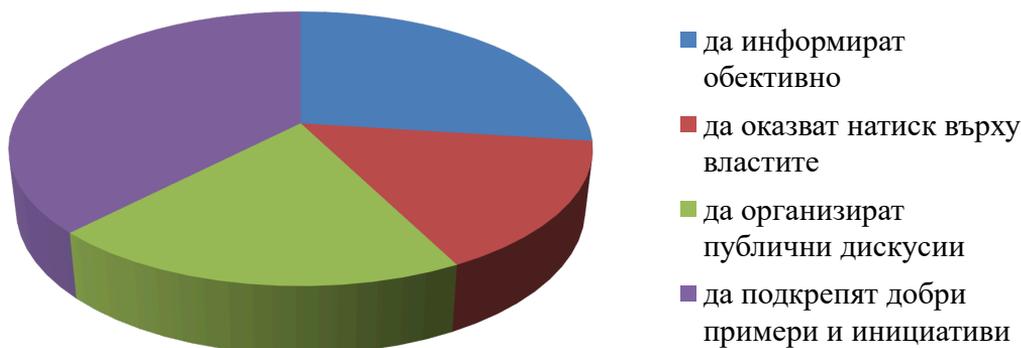

Диаграма 10. Процентно разпределение на респондентите според предпочитаното място или средство за изказване

Най-достъпна се оказва фейсбук групата – 43,5% от респондентите се включват по местни въпроси с изказване именно там. Над половината на тях (24,1%) предпочитат да изпратят имейл до общината като изложат своя казус или позиция. 17,7% също избират институционален получател на своята информация – тези респонденти се насочват към дискуссионни форуми на общини, където изказват мнение. Най-малък (14,7%) е процентът анкетираните, които взимат участие чрез коментар в платформи на медии. Местата и средствата предопределят типа получател, както и степенята на официалност на изказаното. Така например във фейсбук групата получатели са други граждани или представител на местните власти, а това послание има ниска степен на тежест. Коментарът в платформи на медии е с малко по-висока степен на отговорност, тъй като е насочен все пак към някаква обществена платформа. Имейл до общината или дискуссионни форуми на същото институционално звено са най-официалният начин и правилната форма за комуникация по належачи теми. Процентите показват степенята, с която хората искат да се изказват и предопределят донякъде решението на казуса си.

Медиите формират гражданската информираност. Тяхна важна задача е да бъдат ангажирани с интересите на обществото. Как обаче виждат ролята на местните медии респондентите посочват при въпроса *Какво очаквате от местните медии по отношение на важните за общността проблеми?* Искането за придържане към определени функции анкетираните могат да отразят с повече от един отговор.

Какво очаквате от местните медии по отношение на важните за общността проблеми? Можете да посочите повече от 1 отговор

Диаграма 11. Процентно разпределение на респондентите според очакванията им към медиите

74,5% от респондентите очакват местните медии да подкрепят добри примери и инициативи. Според отговорите за включилите се в проучването важна се оказва положителната перспектива към всекидневие. Това укрепва доверие към тези медийни представители. Следващо по важност според отговорите е местните медии да информират обективно своята общност (53,5% от респондентите). Разчетен така този процент показва желанието за наблюдаване на социалната предпоставка за изразяване функциите на журналистиката. Макар да е спорно доколко тя се открива в представената информация дори от големите медии, нейната задача е от съществено значение. За 39,1% местните медии трябва да организират публични дискусии. Тези отговори кореспондират с искане за прозрачност и трибуна за общностното мнение и очакване към важни теми. 30,5% разчитат местните медии да оказват натиск върху властите. Това е най-малкият процент към този въпрос и очевидно респондентите отчитат това като необходимост, но бихме поставили под въпрос доколко те реално смятат, че е възможно предвид финансовата зависимост на тези медии от властите.

Целите, към които се стреми един обективен текст, са в постоянно противоречие с личните убеждения и социални нагласи, непрекъснато може да възникне „конфликт“ с нечия ценностна система или обществените норми. При въпроса *Когато възникне конфликт или напрежение в общността (например за проект, строеж, социално неравенство или др.), как очаквате медиите да реагират?* за

анкетираните отново има възможност да посочат повече от една опция. Това е така поради допустимия сложен характер на тези ситуации и потенциалните им решения.

Когато възникне конфликт или напрежение в общността (например за проект, строеж, социално неравенство или др.), как очаквате медиите да реагират? Можете да посочите повече от 1 отговор

Диаграма 12. Процентно разпределение на респондентите спрямо очаквана реакция на медиите при конфликт

47,9% заявяват, че медиите трябва да не бъдат активна страна в конфликта или поддръжник на засегнатия. Интересно, е че само един е анкетираният, който дава превес на тази опция сред отговорите. Това говори за неутралност, пасивност, липса на ангажираност и отказ от ясна позиция по проблем. Фактът, че най-голям процент анкетираните смятат това за предвидим ход на медиите е странно предвид важната

роля, която е отредена по принцип на медиите. Според 47,6% от попълнилите онлайн формуляра медиите трябва да отразяват гледните точки на всички. За 33% медиите в подобни ситуации е нужно да търсят диалог и решения. Само 3% е разликата между анкетираните, които виждат реакциите на медиите в това да бъдат критични към властта (23,8%) и тези, които нямат мнение (20,8%). Важна задача на медиите е да балансират между критичност и подкрепа, между разкриване на проблеми и показване на възможности. А още по-важно е това да бъде забелязано по този начин от местната аудитория.

Ролята, отредена на аудиторията в съвременната информационна среда, отчитаме като важен компонент за гражданско участие в журналистическия процес. Затова и чрез анкетата търсим отговори на въпроса *Бихте ли сътрудничели в местна онлайн платформа за новини, мнения и идеи от граждани?*

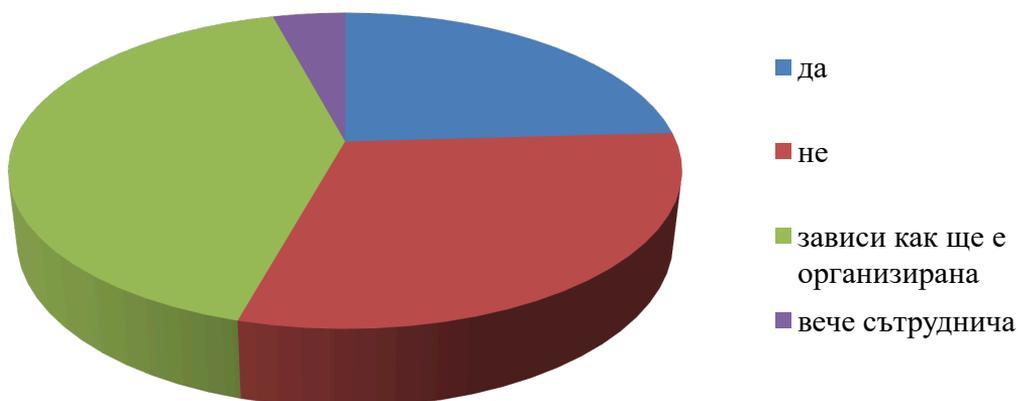
Диаграма 13. Процентно разпределение на респондентите според нагласата им за сътрудничеството към гражданска медия

Близо половината от респондентите (41,6%) имат нагласата за сътрудничество, но зависи как ще е организирана тази платформа. Гражданите са готови да сътрудничат на дадена медия, което сочи, че те са ангажирани и с желание активно да участват в обществените процеси. По този начин те се доверяват на тези медийни възможности в платформи, даващи гласност на обществото. 30,2% не биха сътрудничели, за разлика от 24,1%, които са отговорили положително. Тази разлика не е съществена и би могла в известен момент при осъзнаване гражданския

потенциал на мнение и реакция да заеме превес. Малък е процентът анкетирувани (4,2%), които вече сътрудничат на подобна гражданска медия.

Активността или склонността да бъдат активни автори на съдържание (спрямо предходния въпрос и резултатите му) е обвързана с наблюдения, познания и преценка по отношение как и доколко местните власти се допитват до гражданите при вземане на решения.

Бихте ли сътрудничели в местна онлайн платформа за новини, мнения и идеи от граждани?

Диаграма 14. Процентно разпределение на респондентите по преценка за дейност на местните власти

Почти половината от респондентите (47,1%) са категорични, че властите не се допитват до гражданите. Според 39,3% темата е определяща за съгласуването ѝ с жителите. Само 13,6% вярват, че властите се допитват до местните при вземане на решения. При отговорите се отчита ясна недвусмислена представа за съгласуването между власт и граждани при вземане на решения. С това би се постигнало предотвратяване на социално напрежение, засилване на доверие във властта и повишаване легитимността на решенията.

Следващият акцент в анкетното проучване са отворените въпроси, които изискват от респондентите да споделят свои предложения, наблюдения и опит в свободен текст. При въпроса *Имате ли конкретни предложения какво може да се подобри в работата на общината при връзката си с местните медии и гражданите?* отговорите разделяме в две категории. В първата попадат тези, които са от рода „не“, „нямам“ (52,9%), а във втората са тези с конкретни предложения (47,1%). На анализ

подлагаме отговорите от втората група, тъй като те имат смислов принос към запитването. Ключови думи, които може да изведем общо от отговорите, са *прозрачност, ясно и едновременно да информират гражданите, откритост и желание за диалог, цялостен нов облик на комуникацията си, да правят отчети за сътрудничеството си, реална обратна връзка, да се съобразяват с тях* (гражданите – бел. моя), *повече публични обсъждания, честност, повече допитвания до хората, да работят в синхрон, да работят в екип, беседа по темите, коментари на темите*. По-долу предлагаме извадки на няколко от вписаните отговори като следваме правописа на респондентите.

Негативно впечатление е направил определен представител на властта, който си е позволил да селектира мнения на граждани, които не са сходни с неговата политика:

Конкретно за София смятам, че трябва да има някакъв по-строг контрол над кметовете на различните общини. В контекста на въпроса, за връзка с местни медии – кметът на нашия квартал много пише и публикува във фейсбук, но когато някой му напише коментар свързан с проблем или го хване в лъжа – той трие и блокира хората. Това е абсурдно... (респондент 45)

За повсеместен проблем обръща внимание и следващият отговор:

Да се ограничи схемата „Той е мой познат, ще заеме тази позиция“ и „Щом е изгодна за властта, няма значение какво е изгодно за обществото.“ (респондент 54)

В продължение на предходната извадка е и красноречивият изказ на следващия респондент:

Да спрат да крадат:) (респондент 58)

Общ проблем – за постъпили мнения на граждани и тяхното последващо отчитане и действие по посока решаване, без да е свързано с конкретен политически активен период:

Подобрение относно синхрон в работата, вземане под внимание на всички предложения, отправени от гражданите и съобщаване на крайния резултат. (респондент 59)

Да се обсъждат действителни проблеми. Действително да се вземат под внимание мненията и предложенията на хората, а не всичко да е проформа. (респондент 64)

По-голяма активност, сериозно отношение към всички предложения, а не само към подобрани и водещи до популярност и рейтинг. (респондент 60)

Общината не трябва да се интересува от жителите по селата само при избори, а и в останалото време. (респондент 91)

Предложенията, отправени от респондентите, са уместни и говорят за добра гражданска позиция.

Аналогично и при въпроса Знаете ли за случаи, в които сигнали от граждани, публикувани в медия или социална мрежа, са довели до реакция и решение от страна на общината? (споделете ги) отговорите обособяваме в две групи: от рода „не“, „не се сещам“ (68,1%) и такива с описани конкретни случаи (31,9%). С принос към анкетното проучване са отговорите на тези респонденти, които са споделили наблюдавана ситуация, или такава, в която са взели участие. При този въпрос също извеждаме думи и изрази, най-често срещани сред отговорите: асфалтиране на дупки, изсичане на дървета, паркиране, обновяване на места за отдих и детски площадки, сметосъбирането.

Конкретна реакция и решение от страна на общината за установени нередности за инфраструктурата насочват внимание извадките по долу:

Да, по сигнали на гражданин относно изсичането на дървета и замяната им с храсти, сечта бе преустановена по решение на общинския съвет. (респондент 70)

Да. По сигнали на граждани общината взе мерки за подобряване на инфраструктурата- бяха сменени амортизирани спирки на градския транспорт. (респондент 138)

По сигнали на местните жители относно натоварен трафик на тирове през селото, общината издейства заедно с медиите този трафик да се намали. Сега се придвижват по обходен маршрут. (респондент 173)

Силата на социалните мрежи и фактът, че местната власт следи тези канали показват няколко от отговорите:

Да, виждам, че общината реагира по сигнали във фейсбук групата на квартала. (респондент 30)

Да! Чрез сигнал на граждани във Фейсбук по повод неправилно поставена допълнително секция на светофар, кмета на града лично се зае и проблема беше разрешен. (респондент 59)

Да, но социалните мрежи не са място, на което да се подават сигнали и това е неправилен ход от страна на гражданите. (респондент 25)

Непрекъснато се публикува, но отговор няма, а камо ли решение на проблема. (респондент 91)

Сред отговорите варират случаи, при които сигналът е отразен, но все още няма решение и такива, при които вече е видима промяната в общността:

Ами надявам се.

Наскоро пузнах молба за решаване на проблеми с детската площадка, след 2 дни имаше хора на място да проверят за сега няма решение (респондент 12)

Да, при нерегламентирано изхвърляне на едрогабаритни и отпадъци и съответно сигнали, е организирано премахването им. (респондент 15)

Общината искаше да закрие едно от читалищата в града, но с подписка и многократни разговори с кмета и общинския съвет читалището не беше закрито. То се ремонтира и до днес работи с пълна сила. (респондент 163)

Осъзнавайки възможността чрез достъпа си до социални мрежи или чрез подаване на молби по институционален път гражданите да осъществят желана от тях промяна в общността, те са целенасочени в своите действия по линия да търсят и да отчитат поетата отговорност от властите и медиите.

И при последния от проучването въпрос *Можете ли да посочите случаи, в които чрез съвместна кампания между община и местна медия е постигнат конкретен обществен ефект (например доброволчески акции, дарение, промяна в инфраструктурата и др.?)* се открояват отговори от типа „не“, „не знам“ (59,8%) и такива, в които са посочени конкретни случаи (40,2%). При интерпретацията отново взимаме предвид тези от втората група. Най-много използвани от респондентите са думи и изрази като *дарение за сираци, за социално слаби, за училище; почистване, благотворителни акции/базари, концерти; инфраструктура – паркове, светофари, улици (дупки).*

Известен скептицизъм се долавя в един от отговорите – гражданската активност и ангажираност според този респондент не е достатъчна и със сигурност това оказва влияние на крайния резултат:

Случаите на сътрудничество и обща кауза са много по-малко от тези на изказано недоволство без действия от едната страна и натиск към другата.
(респондент 25)

Добрият пример е в това, че институционалната инициативност и медийното отразяване привличат и задържат внимание към взаимопомощта в общността:

Участвал съм в дарителски кампании, подкрепени от общината и за която съм чел в медиите. (респондент 99)

Да, събраха се средства за нов дом на хората, на които къщата изгоря.
(респондент 186)

Събиране на средства за завършване на наполовина изграден параклис.
(респондент 187)

Градското благоустройство и личният принос към него е обединяващият случай в други от отговорите:

да, запазване на детска площадка в квартал Борово, вместо да се направи паркинг. (респондент 42)

Между община и местна медия не, но мога да дам пример за силата на местната медия и обществото. В квартала редовно правим такива неща сами, посредством групите ни в социалните мрежи. Пример- кметът не отделя средства за реновиране на детски площадки и ние чистим и боядисваме всяка година. Често събираме пари за различни доброволчески каузи и тн
(респондент 45)

Чрез сигнали на местните жители се реши въпросът за обособяване на велоалеи в парковете на града. (респондент 158)

Промениха се много неща, но в малка степен. Поне се действа:) (респондент 147)

Зачитайки институционалния (властови-управленски и медиен) пример и ролева сила, прави впечатление, чрез детайлна справка от анкетата, че наравно с кампании между общини и медии местните също са инициатори на промени, касаещи тяхната общност.

Предложенията (16 въпрос) са повече от примерите (17 и 18 въпрос), но предложенията и примерите (16, 17, 18 въпрос) са по-малко спрямо отговори от типа „не“, „нямам“, „не се сещам“ и „не знам“. Вписването на конкретика се оценява от

изследователя като по-голяма активност спрямо незнанието, нежеланието за отговор.

Заклучение

Концепцията за място е обвързана с езика, който сътворява репрезентации, използвани и модифицирани от медиите; с общностите, които влагат смисъл в различни по функции локации. Анкетното проучване включва широк набор от тематично-проучвателни сегменти, благодарение на резултатите от които установяваме няколко неща. Профилът на респондентите предлага възможно по-голям обсег на разнообразни граждански мнения, идеи и опит. Един от основните компоненти както на емпиричното проучване, така и на теоретичната рамка – усещането за принадлежност – пряко свързваме с идентификация с общността по местоживееене. От друга страна, чувството за част от общността предполага и посилен интерес към теми и проблеми от населеното място. Резултатите от тази взаимозависимост сочат, че респондентите са дълбоко приобщени и с поглед към конкретни водещи местни проблеми. Това е пример не просто за потенциала на местната информационна среда, но и за участието в дискусия. Анкетата освен това послужи и за очертаване на един важен двустранен модел на местните медии – важно беше да проучим не само как хората възприемат местните информационни канали, но и как самите медии на местно ниво оценяват общността, която информират. Този модел показва любопитен резултат – повечето респонденти считат, че местните медии са фокусирани върху отрицателната оценка на общността. Това според нас е предпоставка за недоверие към информацията, която се получава от тези медии, и е вяра в предубеденост от страна на медиите, че хората са с негативна нагласа към всякакви ситуации. Според резултатите от анкетното проучване смятаме, че медийното съдържание не отразява реалните проблеми на местната общност, но е сред големите, водещите очаквания към местните медии. Въпреки разнообразието на информационни канали, гражданите се чувстват недостатъчно информирани и слабо ангажирани в процесите на вземане на решения на местно ниво. Това считаме, че се дължи на нуждата от обективност и публичен диалог, които медиите да изискват от властите. Така ще се постига критичност, различни гледни точки по наболели въпроси и превенция на конфликти. Чрез анкетата успяхме да проверим и нагласата на респондентите за сътрудничество с медии – високо изразената готовност тълкуваме в няколко посоки: 1) изразяване на позиция и писане по проблемни казуси с цел решението им; 2) с цел публичност за същия този гражданин и 3) с цел печалба, макар и малка. Независимо от подтика на гражданите е хубаво, че има стремеж за подобна ангажираност, от която да произлезе ефективен резултат в полза на общността.

Анкетата подчертава нуждата от подобряване на прозрачността в управлението, засилване на диалога между институциите, гражданите и медиите на местно ниво.

Библиография

- Jeffres, Bracken, Jian & Casey (2009)** Jeffres, L.W., Bracken, C.C., Jian, G. and Casey, M.F. (2009) *The Impact of Third Places on Community Quality of Life*. Springer Science + Business Media B.V. / The International Society for Quality-of-Life Studies (ISQOLS).
- Kotler, Kartajaya & Setiawan (2024)** Kotler, P., Kartajaya, H. and Setiawan, I. (2024) *Marketing 6.0: The Future is Immersive*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.
- Lefebvre (2004)** Lefebvre, H. (2004) *Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday Life*. London: Continuum.
- McCormack (2014)** McCormack, D.P. (2014) *Refrains for Moving Bodies: Experience and Experiment in Affective Spaces*. Durham, NC: Duke University Press.
- Oldenburg (1989)** Oldenburg, R. (1989) *The Great Good Place*. New York: Paragon Press.
- Örnebring & Rowe (2022)** Örnebring, H. and Rowe, E.H. (2022) 'The Media Day, Revisited: Rhythm, Place and Hyperlocal Information Environments', *Digital Journalism*, 10(1), pp. 23–42. doi: 10.1080/21670811.2021.1884988.
- Slater, Tacchi & Lewis (2002)** Slater, D., Tacchi, J. and Lewis, P. (2002) *Ethnographic Monitoring and Evaluation of Community Multimedia Centres: A Study of Kothmale Community Radio Internet Project*. London: Department for International Development.

Place as an Ideological Social and Media Construct

Dilyana Toncheva
Sofia University "St. Kliment Ohridski"
ORCID ID: 0009-0007-0339-661X
email: dilyana_toncheva@abv.bg

Abstract. The creation of a place is not only an ethnographic problem. The place as a phenomenological construction is supported by certain ideas about the community and media associated with it. The two platforms, place and media, have a common collective – their adjacent community. For the purposes of the article, a survey was conducted on civic attitudes, the function of local media and the reaction of local authorities. The results show an interesting view of the citizens themselves about the role assigned to them in the relationship with the media, authorities and each other. Civic contribution is extremely important for the perception of the activity and engagement of local residents in problems and the search for their solutions.

Keywords: media, citizens, survey, social place

Медиен мониторинг

Статията на тема: „Ролята на изкуствения интелект в отзивчивия дизайн на онлайн медиите: възможности и предизвикателства“ се публикува с подкрепата на Фонд „Научни изследвания“ при МОН по проект (Договор № КП-06-НП7/29 от 08.12.2025 г.), одобрен в конкурсната сесия „Българска научна периодика – 2026“ за издаване на рецензираното научно сп. „Медии и език“ (ISSN 2535-0587). Фонд „Научни изследвания“ не носи отговорност за съдържанието на материалите.

Ролята на изкуствения интелект в отзивчивия дизайн на онлайн медиите: възможности и предизвикателства

Лора Петкова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

lor.petkov@gmail.com

КЛЮЧОВИ ДУМИ

отзивчив медиен дизайн
Изкуствен интелект в медиите
потребителско изживяване (UX)

РЕЗЮМЕ

Статията изследва развиващата се роля на изкуствения интелект (ИИ) при формирането на адаптивния (adaptive) и отзивчивия (responsive) уеб дизайн в онлайн медиите, стъпвайки върху концепцията на Итън Маркот от 2010 г. като ключов повратен момент в създаването на гъвкави и независими от устройството уеб структури. Основен акцент е поставен върху начина, по който генеративните инструменти като Adobe Sensei, Google AutoML и Tableau позволяват автоматизация, динамично адаптиране на съдържанието в реално време и персонализация, базирана на данни, които подобряват потребителското изживяване (UX). Чрез динамични визуализации и алгоритмични анализи изкуственият интелект подпомага редакторите и дизайнерите при създаването на интерактивни и достъпни формати за разказване на истории. Текстът разглежда и етични предизвикателства, включително алгоритмичното пристрастие, защитата на личните данни и авторските права върху изкуствено генерирано съдържание в контекста на Европейския акт за изкуствения интелект (EU AI Act, 2024).

Увод

В непрекъснато променящия се пейзаж на дигиталните технологии, в който разнообразието на устройства и размери на екраните не спира да се развива, осигуряването на универсално достъпно, лесно за употреба и завладяващо съдържание, става все по-ценно. Умението за мултитаскинг, което днешните потребители са развили, изпълнявайки повече от една задачи едновременно и на различни по вид платформи, изисква от онлайн медиите непрекъснато да преосмислят и надграждат своето мултиплатформено представяне, за да запазят актуалността и влиянието си. В. Вълканова отбелязва, че „нарасналите очаквания на аудиторията са свързани с пълни съдържания на сайтовете, независимо от това на какво устройство се отварят“ (Вълканова 2017, с. 1). В този смисъл концепцията за **адаптивния уебдизайн** (adaptive web design), изискващ предварително разработване на множество вариации на сайта, съобразени със спецификите на различните по вид устройства, понякога се оказва твърде трудоемка, тромава и незадоволителна. Неговата статичност, непозволяваща динамично адаптиране на шаблоните, и компромисите с визуалната и функционална съдържателна стойност, невинаги са в състояние да отговорят на медийните и потребителски нужди.

Редица изследвания вече доказаха, че от 2015 г. насам потреблението на мобилни устройства не спира да нараства, а по данни на Statista към 2023 г. почти 60% от глобалния уебтрафик е генериран от смарт телефони и таблети (Statista, 2025). Именно това налага и въвеждането на идеята за **отзивчивия дизайн** (responsive web design), представена за първи път от Итън Маркот на An Event Apart (AEA) в Сиатъл през 2010 г. (Marcotte, 2020) За разлика от адаптивния дизайн отзивчивият разчита на гъвкави мрежови оформлениа, CSS медийни заявки и мащабируеми аудио-визуални елементи, които позволяват основната версия на сайта да се адаптира спрямо различните устройства, без да е необходимо разработването на множество отделни версии.

На десетата годишнина от първото представяне на своята идея за отзивчив дизайн Маркот пише:

През годините до 2010 г. ми се налагаше да работя все повече по дизайнерски проекти, които изискваха да създавам множество отделни, самостоятелни мобилни версии. Нещо в мен ми подсказваше, че това не е напълно правилно. А със сигурност не е и устойчиво – няма трябва да създаваме отделни сайтове за всяко едно устройство, което се появява на пазара? (Marcotte, 2020)

Вероятно същите въпроса са си задавали и редица други уебдизайнери и разработчици, но той остава особено валиден за по-малките екипи, които не разполагат с технологичния и финансов капитал, за да инвестират време и средства

в разнообразни версии на своя уебсайт постоянно. Макар че някои експерти алармират, че не бива да се пренебрегва потенциалът на адаптивния дизайн, който предоставя по-голяма прецизност и контрол върху начините, по които сайтът се визуализира на екраните (Romano, 2024), отзивчивият дизайн се утвърждава като все по-предпочитан, особено в медийната индустрия и особено с все по-скоростното развитие на изкуствения интелект (ИИ).

През последните 10 години редица медийни организации започват да прилагат синтетичните невронни мрежи и технологиите на ИИ в различни аспекти от своята дейност – от автоматично генериране на кратки новини (през 2014 г. програмистът и журналист Кен Швенке създава алгоритъм за Los Angeles Times, който пише първия изкуствено генериран материал), до адаптация на редакционния дизайн и персонализация на съдържанието. Тези иновации не само подпомагат работата на дизайнерите и медийните организации като опростяват, но същевременно надграждат процесите на планиране и проектиране на потребителския интерфейс (UI), а и отварят нови възможности за подобряване на потребителското изживяване (UX).

Преглед на литературата

Съвременните научни дебати по темата ясно очертават ускоряващото се преархитектиране¹ на потребителските интерфейси, в които ИИ не е просто помощен механизъм за оптимизация, но и структуроопределящ фактор в дизайнерските процеси. В международен план се наблюдава преминаването от класическото разбиране за адаптивен и отзивчив дизайн към много по-динамични, интелигентни архитектури, при които автоматизацията, поведенческите модели и контекстуалните сигнали имат водеща роля (Mark & Ahmed, 2024).

В български контекст темата за адаптивността е разгледана от В. Вълканова, която проследява гъвкавите визуални модели, преупаковането на медийното съдържание и съобразяването с поведенческите особености на аудиторията (Вълканова, 2016). Този ранен анализ е ценен, защото показва, че адаптивността не функционира като самостоятелна техническа характеристика, а следва редакционната и стратегическата логика на дигиталните медии – отправна точна, която днес се трансформира под влиянието на концепцията за човекоориентиран ИИ (human-centered AI), извеждаща необходимостта високите технологии да бъдат проектирани и използвани като „екзоскелет“, който подпомага, а не измества работата на екипите (Shneiderman, 2022).

¹ Архитектиране – цялостно преработване и преподреждане на структурата и логиката на дадена система (обикновено в уебдизайна).

Нарастващият интерес към т.нар. **обясними интерфейси** (explanation-centered UI) също подчертава „опорно-поддържащите“ функции на ИИ и налага отчетността при внедряването му в дизайна. Проучванията в областта показват, че информираността за това *как* и *защо* системата взема определени решения, значително подобрява ориентацията на потребителите и намалява възможността за когнитивно претоварване (Carruccio et al. 2025). Оттук следва и все по-често изтъкваното изискване алгоритмите да оставят „информационни следи“ – визуални, контекстуални и интерактивни, позволяващи на потребителите да разберат логиката на класиране, подбор или акцентирание на съдържанието (Ehsan et al., 2021). В медийната екосистема, където прозрачността и достъпността са условия за обществено доверие и изграждане на лоялна аудитория, този тип обясними интерфейси се превръщат в необходим компонент, а не в допълнително удобство. Информационните следи правят видими решенията на системите за препоръчване и подреждане, които оформят адаптивния дизайн на новинарските сайтове. Подобни маркери биха помогнали да се разберат по-добре алгоритмичните избори и намаляват риска от объркване, технофобия или признаци на недоверие в иновациите.

Макар че генеративните инструменти все повече са „приветствани“ като средства за демократизиране на дизайнерския процес, позволяващи създаване на креативни решения дори от екипи без задълбочен технически опит или в по-малки редакции и съкращаващи разходите и времето между концептуалната идея и нейната реализация (Lau et al., 2024), в експертните среди се поставя акцент и върху риска ИИ да измести фокуса от човешкия принос към самата технология, хомогенизирайки дизайните до тяхното пълно обезличаване (Okpala, 2024).

Разбирането на тези процеси е ключово, защото от него зависи дали ИИ ще служи за обогатяване на потребителското изживяване или ще предизвика повсеместна информационна „слепота“ не само чрез унифициране на UI и UX моделите, но и чрез размиване на границите между надеждните източници и „фермите за съдържание“² (Marr, 2023) – когато структурата, темпото на препоръките и алгоритмично подредените блокове започват да изглеждат еднакво независимо от произхода, редакционния контрол и качеството на съдържанието.

Въпреки значителния изследователски интерес към ролята на интелигентните технологии в UI, анализите в областта на Human-Computer Interaction обикновено са ориентирани към продуктови интерфейси, а не към новинарски динамични модели, което води до фрагментирано теоретизиране: технологичните, креативните и медийните процеси по-често се разглеждат отделно, а не като взаимосвързани елементи на една обща комуникационно-информационна среда. Настоящата статия

²Фермите за съдържание са автоматизирани сайтове, в които съдържанието е генерирано от ботове без редакторски контрол.

цели да предостави общ поглед върху визуалната организация, алгоритмичната адаптация и редакторските избори, за да се проследи как ИИ реално преобразява отзивчивия дизайн на онлайн медиите днес, а също и да се изведат важни теми за дискусията относно етичните приложения на тези технологии.

Приложения на ИИ в отзивчивия дизайн на онлайн медиите

Последните модели на генеративните интелигентни системи съществено трансформират съвременния подход към разработването на отзивчивия медиен дизайн, като предоставят оптимални решения чрез автоматизация на конкретни дейности и алгоритмични прозрения. Традиционните методи за уебдизайн, изискващи ръчно писане на скриптове (инструкции) за оптимизиране към спецификите на различните устройства и дълги процеси на тестване, днес са значително подпомогнати от изкуствения интелект, който може да анализира съдържанието на уебсайта и потребителското поведение в реално време, позволяващо динамична адаптация. ИИ е в състояние да пренарежда и адаптира съдържанието така, че то да изглежда еднакво добре на различните екрани – да скалира³ и компресира изображения и видеоклипове, без да нарушава тяхното качество, което не само подобрява визуалното въздействие, но и гарантира бързото и безпроблемно зареждане на страниците. Освен това генеративните системи могат да регулират типографията, да съобразяват шрифтовете, междуредието и ширината на текста, за да гарантират добрата четивност от всяко устройство.

Към днешна дата са налице редица инструменти и платформи, задвижвани от ИИ, като Adobe Sensei и Google AutoML Vision, които автоматизират сложни процеси в медийния дизайн. Те улесняват преноса на статични данни към адаптивен код чрез предварително зададени критерии. Всичко това, разбира се, не означава, че човешкият труд ще бъде обезличен и заместен от машините. Автоматизирането на рутинни задачи дава възможност на разработчиците и дизайнерите да се съсредоточат върху креативните аспекти, а редакторският одит е жизнено необходим за поддържане на качеството и контекстуалната уместност в процеса на създаване на съдържание. Въпреки че интелигентните софтуери извършват анализ и предлагат решения с голяма точност, именно човешката преценка осигурява обучението и адаптацията на тези технологии към специфичните изисквания на потребителите и целите на организацията. Това партньорство между алгоритмична

³Скалиране – автоматично преоразмеряване на визуални елементи според параметрите на устройството.

бързина и прецизност и човешки талант и креативност, създава синергия, която повишава функционалността и естетическата стойност на медийния дизайн.

ИИ като средство за подобряване на потребителското изживяване

В. Вълканова отбелязва, че „принципите на доброто редактиране и дизайн за съвременните медии се съобразяват с динамичната среда и мобилните публики“ (Вълканова, 2017, с. 3), успешното мултиплатформено представяне изисква техническа гъвкавост, но и разбиране на потребителските навици и предпочитания. В този смисъл ИИ се явява нов „екзоскелет“ за медийните професионалисти и уебдизайнери, позволяващ им да използват предимствата на новите генеративни технологии като помощен механизъм за анализ на потребителските интереси, което допринася за изграждането на още по-персонализирани и интуитивни интерфейси. Едно от най-големите предимства на алгоритмите на ИИ е способността им да разбират и предвиждат желанията на аудиторията. Чрез обработката на големи обеми от данни за отрицателни срокове ИИ анализира историята на потребителското поведение в сайта, измерва времето на задържане върху определени сегменти, конверсиите, елементите, привличащи най-много кликове (менюта, изображения, графики, линкове и др.), идентифицира областите от страницата, които остават пренебрегнати и др. По този начин алгоритмите оформят т.нар. **топлинни карти** (Ajaz, 2024), маркиращи кои части от страницата получават най-голямо внимание и кои изискват редизайн за постигане на по-висока ангажираност.

Освен всичко това инструментите, задвижвани от ИИ, могат да променят и поднасят съдържанието по динамичен начин в реално време, като извеждат на преден план онези категории, визуални елементи и интерактивни функции, които представляват най-голям интерес за отделния потребител, автоматично да променят езика според неговото местоположение, да съобразяват уместността и нивото на потребление на новините спрямо часовия диапазон на активност (функция, която доскоро беше характерна предимно за гласови асистенти като Alexa).

Динамичните визуални елементи са едни от най-надеждните и успешни подпорни структури, които ИИ предоставя на отзивчивия дизайн. Те позволяват превръщането на сложни за разбиране от широката общественост данни в интерактивни инфографики, карти, диаграми и анимации, които се адаптират в реално време спрямо потребителския контекст. Доскоро извличането, анализа и обработката на големи данни беше преимущество на дейта журналистите, които притежават задълбочени технически умения и боравят с програмни езици като

Python и SQL, но с навлизането на все по-общодостъпните генеративни инструменти като Tableau Public и Flourish, чиито интерфейси са основани на принципа drag-and-drop, медийните специалисти вече могат лесно и бързо да анализират и визуализират големи масиви от данни. Динамичните визуализации, създадени и управлявани с помощта на ИИ, автоматично променят своето позициониране и изглед спрямо размера на екрана и кореспондират с топлинните карти така, че да не „осакатяват“ цялостната структура на съдържанието и да гарантират високата скорост на зареждане. Технологии като обработката на естествен език (NLP), залегнали в интелигентните системи, повишават достъпността на съдържанието и увеличават обхвата на аудиторията, като включват гласови описания за хора с различни зрителни затруднения и/или опции за увеличаване на размера на шрифта или промяна на контраста.

Освен към спецификите на различните устройства и потребителските предпочитания динамичните визуализации се адаптират и спрямо местоположението, от което се консумират. Така например интерактивни инфографики по време на Covid пандемията, бяха използвани от големи онлайн медии, за да представят в реално време данни и статистики, отнасящи се до конкретния регион на потребителя, без дори да се налага той да търси информацията допълнително. Всичко това допълва силата на визуалния разказ и го оживява, насищайки го с емоционално въздействие и задълбочено потребителско изживяване (UX), защото, както Вълканова отбелязва, именно това е неговата цел – „трансформацията на информацията и превръщането ѝ в послание, релевантно и близко до потребителя“ (Вълканова, 2016, с. 4). Трансформирането на „далечни“ и сложни данни в близки до аудиторията истории чрез увеличени възможности за взаимодействие и персонализация са все по-често срещан похват в медийния дизайн и представяне, където хора и машини работят в „съавторство“. Например Reuters използва генеративни инструменти, за да създава визуализации на научни данни, касаещи климатичните промени, с помощта на ИИ (Reuters Graphics, Climate Change Visuals Series 2025). Интерактивните карти и графики автоматично се адаптират на различните устройства или спрямо локацията на потребителя. Това значително повишава ангажираността със съдържанието, защото, ако някои хора възприемат подобни теми за абстрактни и обикновено биха ги подминали, то вероятно ще изпитат по-силно чувство за съпричастност, наблюдавайки как промените в температурата или покачването на нивото на океаните влияят пряко на техните държави и градове.

The New York Times е друг пример за медия, която умело е внедрила интелигентни софтуери в създаването на динамични визуални елементи. Чрез инструменти като Марбох редакторските екипи създават инфографики, отразяващи изборни резултати в реално време (Marbox, The New York Times, 2020). Потребителите могат да кликнат

върху съответния щат/регион, за да получат подробностите, които ги интересуват – кой кандидат води, с какъв процент, как се променят ежечасно тези данни и т.н.

Динамичните визуални елементи, захранвани от ИИ, са следващата голяма крачка в изграждането и оптимизирането на отзивчивия медиен дизайн. Те съчетават автоматизирана адаптивност в реално време към различните екрани и контексти, което осигурява по-ефективно предаване на посланието. Новите възможности за включването на сложни данни във визуалния разказ, без да са необходими специфични умения за обработка и програмиране, допринасят за визуалната яснота и функционалност на съдържанието дори и в мултиплатформена среда, а също подпомагат медийното разнообразие, където по-малки редакторски екипи имат възможността да използват общодостъпните инструменти на ИИ, за да предоставят по-потопящи изживявания за своята аудитория.

Автоматизация на конкретни процеси в редакционния дизайн

През последните няколко години изкуственият интелект заема все по-значима роля в автоматизирането на конкретни рутинни дейности при изпълнението на дизайнерски решения. Алгоритмите на машинното обучение за проследяване на потребителското поведение, предпочитания и начини на взаимодействие, позволяват на интелигентните системи да правят обосновани избори и да предлагат корекции на цялостната информационна архитектура на сайта, оптимизирайки ангажираността на потребителите и повишавайки конверсията. На базата на анализ на исторически данни (предходни взаимодействия) ИИ може автоматично да променя оформлението на страниците (например, ако резултатите сочат, че потребителите често пренебрегват даден бутон, софтуерът може да го премести на по-видно място или да изчисли в проценти вероятността за най-подходящо такова), да структурира навигационното меню и категориите, да предлага цветови палитри, предизвикващи културни асоциации и увеличаващи емоционалното въздействие, да предлага дизайн на лого и редица други.

Според анализ на SoftUni, базиран на данни от HubSpot, към днешна дата 97% от уебдизайнерите в световен мащаб вече са внедрили ИИ в своята работа (50% – за изграждане на уебдизайн, 49% – за експериментални стратегии, 40% – за проследяване на качеството на дизайна и одит на потребителската ангажираност), а 80% от маркетолозите разчитат на генеративните системи, за да предоставят по-потопящо изживяване за потребителите (Вълчева, 2024). Всичко това доказва, че ИИ се превръща в неотменна част от съвременния уебинструментариум, като

допринася за стратегическото планиране и създаване на по-интелигентни, ефективни и потребителски ориентирани дизайни.

Изкуственият интелект се оказва особено ефективен при *A/B тестването* на сайтовете. Познат още като Split Testing, това е метод, чрез който се сравняват две версии на една и съща уебстраница, за да се установи кой вариант е по-надежден за постигане на конкретни цели, като увеличаване на интеракциите и трафика на сайта, привличане на нови потребители или утвърждаване на лоялна аудитория. За да се определят резултатите, двете версии работят едновременно, а потребителският трафик най-често се разпределя между тях на случаен принцип (randomization), гарантиращ, че всеки има равен шанс да попадне във всяка от тестваните вариации – А (оригиналната) или В (алтернативната). В този случай ключова роля играят „бисквитките“ – малки файлове, които се съхраняват на различните устройства чрез използвания браузър, позволяващи на уебсайтовете да „запомнят“ действията на потребителите. Те гарантират, че веднъж попаднали в конкретна версия на сайта, при повторно влизане потребителите отново ще достигнат до същата. Разбира се, възможно е сегментиране по определени предварително зададени критерии или процентно съотношение, подходящо за тестване на напълно нови и рискови промени.

A/B тестването е особено важно за оптимизацията на медийния дизайн, защото позволява да се установят най-подходящите визуални и функционални елементи на базата на реални данни и статистики. Този метод обаче има и своите сериозни ограничения. Например традиционната автоматизация изисква предварително дефинирани скриптове, по които да се води тестовият софтуер. Освен това системата следва „сляпо“ тези указания и не е способна да се учи от минал опит или да се самокоригира. Тя не може да разпознае непредвидени препятствия и грешки, които не са изрично заложили в скриптовете. Джейсън Тан, основател на платформата Engage AI, констатира, че „времето и разходите за поддръжка на традиционните автоматизирани тестови пакети често надхвърлят ползите“ (Tan, 2024).

Възходът на интелигентните инструменти в A/B тестването променя радикално не само метода, но и ролята на разработчиците и дизайнерите. Ако до скоро те са прекарвали дълги часове и дни в писане на инструкции към тестовия софтуер и ръчно отстраняване на грешки, то ИИ им позволява да се фокусират върху изграждането на стратегии и креативни идеи. Използвайки технологии като компютърно зрение и обработка на естествен език, ИИ може да превежда автоматично команди към системата на различни езици, да идентифицира зрително дефекти в интерфейса или да разшири обхвата, скоростта и честотата на тестовете. Особено предимство е и възможността за динамична оптимизация, при която софтуерът извършва корекции в уебсайта в реално време въз основа на налични до момента резултати, без да е необходимо да се изчаква приключване на

тестовия период. Алгоритмичните прозрения (algorithmic insights), които откриват скрити за простото око зависимости и модели в сложни набори от данни, подобряват процеса при вземане на решения, като предоставят ясни и релевантни препоръки за това кои аспекти от функционалността и дизайна изискват преосмисляне.

Безспорно скоростното развитие на новите технологии и изкуствения интелект имат потенциала да революционизират не само медийния дизайн, но и начините и степента, с която медиите комуникират с аудиторията. Експертите прогнозираят, че бъдещите поколения интелигентни системи ще пренесат персонализацията на информацията до следващо ниво на хиперперсонализация (Rajesh, 2019), която няма да се ограничава само до динамични интерфейси (сайтове, които адаптират началната си страница, категориите, визуалните елементи и съдържанието според предпочитанията, демографските, физическите или други особености на отделните потребители), но и ще предлагат съдържание, което отговоря на моментното ни настроение, чрез анализ на интонация в гласовото командване (все повече медии, като BBC интегрират своя новинарски поток в гласови асистенти), чрез анализ на комуникация с чатботове или дори лицев анализ. Всичко това обаче, освен ентузиазъм и очакване към бъдещите иновации, поражда етични въпроси и опасения.

Етични съображения и предизвикателства при използването на ИИ в медийния дизайн

Макар проучванията да показват, че повечето уебдизайнери и разработчици не само не се притесняват, че ИИ ще изझे техните функции, но и вече успешно го интегрират в своите работни процеси, в професионалните и научните среди продължават да се поставят въпроси относно етичната приложимост на въпросните инструменти и предизвикателствата, които те поставят пред всички нас. Едно от основните опасения е свързано с възприемането на алгоритмите като „**черна кутия**“, която не дава пълна прозрачност и ясно разбиране за начините, по които системите правят своите анализи и заключения. Това безспорно поражда недоверие и чувство за несигурност, особено когато ИИ взима критични решения без ясна обосновка. Така например, ако в дизайнерски платформи алгоритмите очертаят топлинната карта според необективни исторически данни или проявят пристрастия, те няма да обяснят мотивите си на дизайнерите за извършването на конкретните корекции.

Алгоритмичните пристрастия (algorithmic biases) се явяват сигнална лампа за това колко опасно е да се гласува твърде голямо доверие в потенциала на ИИ, и

колко важен е човешкият контрол. Тъй като системите се обучават върху съществуващи набори от данни, ако въпросните данни носят белези на закономерности, алгоритмите ще ги наследят и отчетат като тенденция. Например алгоритмите, използвани за оптимизация на дизайна чрез А/В тестването, обикновено поставят рекламите в зони с най-висока активност, маркирайки горещи точки за конверсии, но ако тези зони съвпадат с други елементи и категории, те могат непропорционално да насочат вниманието на потребителите към тях, оставяйки важни за качеството на съдържанието теми зрителино и функционално недостъпни.

Друг потенциален проблем при използването на ИИ в дизайнерските решения е опасността от неволното **нарушаване на авторските права и патентите**. Според становище на Международната професионална организация на дизайнерите ИИ може да генерира защитено с авторски права лого, изображение, цвятова композиция или друг визуален елемент, което да предизвика негативни последици за дизайнерския екип. От организацията подчертават още, че „дизайнерите и компаниите трябва да обмислят внимателно въпросите, свързани със собствеността и лицензирането на проекти, генерирани с помощта на ИИ“ (Chartered Society of Designers 2023), защото в някои случаи авторските права върху тях може да принадлежат на разработчиците на системата, а не на дизайнерите.

Както вече беше описано по-горе, използването на генеративни инструменти в медийния дизайн, често изисква събиране и обработка на значителен поток от потребителска информация, което подпомага процесите на персонализация и UX (User Experience). Това поражда притеснения и дискусии относно поверителността и етичността за извличането и целите, с които се съхраняват и употребяват тези данни. Някои експерти алармират, че потребителите невинаги са напълно информирани за методите, по които те се събират и използват, което е предпоставка за **нарушаване на личната неприкосновеност**.

В началото на 2024 г. Европейският парламент прие първия по рода си законодателен акт за употребата на ИИ (AI Act), чиято цел е да защитава основните права на гражданите и демократичните процеси в държавите членки. В контекста на управлението на лични данни и поверителността нормативният документ очертава специфични изисквания към системите с ИИ, които трябва да бъдат проектирани въз основа на обучителни и тестови набори от данни, отговарящи на определени качествени критерии, за да се гарантира защитата на личния живот. Това се отнася и до задълженията на разработчиците, но и на ползвателите (в това число медийните и дизайнерските екипи) да следят, идентифицират и ограничават алгоритмичните пристрастия, които имат потенциала да застрашат и повлияят неблагоприятно върху основните права на хората. Освен това AI Act забранява конкретни практики в

социалния рейтинг, които биха могли да доведат до дискриминация на отделни индивиди или цели групи (EU AI Act, 2024, p. 16).

Изкуственият интелект е мощен инструмент, който носи със себе си както значителни ползи за човечеството, така и повишена отговорност за начина, по който се обучава, внедрява и използва. В дизайнерската и медийна практика той не само предлага автоматизация и опростяване на трудоемки и повторяеми процеси, но и влияе на механизмите, по които информацията се създава, разпространява и консумира. Това извежда на дневен ред въпроса за запазване на крехкия баланс между ефективността на алгоритмите и отстояването на етичните принципи като „сребърен куршум“ срещу потъпкването на човешките права и загубата на контрол върху вземането на решения.

Въпреки неоспоримия потенциал на интелигентните системи за самообучение и самокоригиране, те остават зависими от надеждността на въведените данни, което ги прави податливи на пристрастия и отклонения. Уебдизайнерите, софтуерните разработчици и медийните професионалисти не само трябва да следят стриктно работата на синтетичните невронни мрежи, но и да останат основен коректив при изпълнението на крайната цел.

Заклучение

Дебатите около интеграцията на изкуствения интелект в потребителския интерфейс показват, че медиите вече не се адаптират единствено към размера на екраните, а към поведенческите и когнитивните особености на аудиторията. Днес синтетичните невронни мрежи могат напълно самостоятелно да решават кое съдържание ще бъде видимо, как ще бъде подредено и как ще изглежда, което налага преосмисляне на опита в медийния дизайн, редакционната политика и използването на алгоритмите. Всички те би следвало да се разглеждат като взаимосвързани елементи от една обща архитектура на вниманието, защото ИИ все по-убедително се превръща от инструмент за визуално оформление в система за управление на достъпа. С други думи – промяната вече не е само в облика на онлайн медиите, но и в динамиката на тяхното поведение: в темпото, в логиката на препоръките, в начина, по който интерфейсът „отговаря“ на потребителя. Това означава, че креативните и дизайнерски процеси имат все по-голяма журналистическа стойност, защото UI не е просто форма, а част от визуалния разказ, определящ какво достига до аудиторията и с каква тежест.

ИИ в медийния дизайн и изобщо във всички медийни процеси безспорно може да бъде катализатор на иновации, предоставящ точни данни за ценни решения, но и носи рискове. Тенденцията към визуално уеднаквяване на легитимни медийни

източници с автоматизирани кликбейт сайтове не бива да бъде подценявана. Етичните дилеми за алгоритмичните пристрастия и използването на чувствителни данни при персонализацията подчертават значимостта на концепцията за „информационните следи“ като ключово условие за запазване на доверието. Маркерите (например съобщение „Препоръчано според Вашите интереси“) правят видими процеси, които иначе работят в тъмни зони и позволяват на аудиторията да разбира защо вижда определено съдържание, а не просто какво вижда.

В обобщение, ИИ в адаптивния дизайн на онлайн медиите не е нито изцяло софтуерен, нито изцяло дизайнерски процес, а интердисциплинарен подход, колаборация между екипи от хора и машини. Това сътрудничество е наложително, защото визуалното представяне не може да се разглежда просто като примамлива опаковка, но и да се съобразява и с журналистическите стандарти за отговорност и прозрачност.

Библиография

- Вълканова, В. (2016)** *Адаптивни модели при мултиплатформено представяне на медиите*. Медиите на 21 век. [онлайн] Достъпно на: <https://www.newmedia21.eu/izsledvaniq/adaptivni-modeli-pri-multiplatformeno-predstavayane-na-mediite/> (последно посетен: 24.11.2025).
- Вълканова, В. (2016)** ‘Медии и визуален разказ: трансформации в редакционния дизайн на дигиталния век’, В: Вълканова, В. и др. (ред.) *Медии и комуникация. Юбилеен сборник 40 години ФЖМК*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 92–110.
- Вълканова, В. (2017)** *Отзивчивият дизайн и медиите онлайн. Композиции, модели и подходи при визуалното представяне на новинарските сайтове за различни устройства*. Проблеми на постмодерността, 7(1), с. 1. [онлайн] Достъпно на: <https://pmpjournal.org/index.php/pmp/article/view/50/45> (последно посетен: 15.05.2025).
- Вълчева, М. (2024)** *Кои сектори имат най-голяма полза от внедряване на изкуствен интелект*. SoftUniAI, 14.11.2024. [онлайн] Достъпно на: <https://ai.softuni.bg/blog/industries-that-benefit-most-from-ai> (последно посетен: 16.05.2025).
- Ajaz, F. (2024)** *The Role of AI in Responsive and Adaptive Web Design*. Digital Tools Mentor. [online] Available at: <https://www.bestdigitaltoolsmentor.com/ai-tools/website-builders/the-role-of-ai-in-responsive-and-adaptive-web-design/> (Accessed: 16 May 2025).

- Cappuccio, E. et al. (2025)** *Explanation User Interfaces: A Systematic Literature Review*. [online] Available at: <https://arxiv.org/pdf/2505.20085> (Accessed: 20 November 2025).
- Chartered Society of Designers (2023)** *The risks of using AI to create designs*. 23 February. [online] Available at: <https://www.csd.org.uk/design-insight/risks-of-using-ai-to-create-designs> (Accessed: 18 May 2025).
- Ehsan, U. et al. (2021)** *Expanding Explainability: Towards Social Transparency in AI Systems*. [online] Available at: <https://dl.acm.org/doi/10.1145/3411764.3445188> (Accessed: 20 November 2025).
- EU AI Act (n.d.)** *AI Act Explorer*. [online] Available at: <https://artificialintelligenceact.eu/ai-act-explorer/>.
- Lau, T. et al. (2024)** *Democratizing Design through Generative AI*. [online] Available at: <https://dl.acm.org/doi/10.1145/3656156.3663703> (Accessed: 20 November 2025).
- MAPBOX; The New York Times (2020)** *Showcase: The New York Times*. [online] Available at: <https://www.mapbox.com/showcase/the-new-york-times> (Accessed: 17 May 2025).
- Marcotte, E. (2020)** *Responsive web design turns ten*. 22 May. [online] Available at: <https://ethanmarcotte.com/wrote/responsive-design-at-10/> (Accessed: 17 May 2025).
- Mark, M. and Ahmed, M. (2024)** *Adaptive User Experience Design in Web Applications Using Artificial Intelligence*. [online] Available at: https://www.researchgate.net/publication/392135075_Adaptive_User_Experience_Design_in_Web_Applications_Using_Artificial_Intelligence_Author (Accessed: 20 November 2025).
- Marr, B. (2023)** *The Danger of AI Content Farms*. Forbes. [online] Available at: <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2023/05/16/the-danger-of-ai-content-farms> (Accessed: 20 November 2025).
- Okpala, B. (2024)** *Examining the Impact of Generative AI on UX/UI Design*. [online] Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5312384 (Accessed: 20 November 2025).
- Rajeesh, P.K. (2019)** *Artificial Intelligence in Content Marketing*. Acodez, 29 May. [online] Available at: <https://acodez.in/artificial-intelligence-content-marketing/> (Accessed: 18 May 2025).
- Reuters (2025)** *News Graphics: Climate Change Visuals Series*. [online] Available at: <https://www.reutersagency.com/en/content-types/graphics> (Accessed: 17 May 2025).
- Romano, J. (2024)** *Responsive web design vs. adaptive: Which should you use?* WIX Blog, 3 July. [online] Available at: <https://www.wix.com/blog/responsive-vs-adaptive-design> (Accessed: 17 May 2025).
- Shneiderman, B. (2022)** *Human-Centered AI*. Oxford: Oxford University Press.

Statista (2025) *Percentage of mobile device website traffic worldwide from 1st quarter 2015 to 4th quarter 2025.* [online] Available at: <https://www.statista.com/statistics/277125/share-of-website-traffic-coming-from-mobile-devices/> (Accessed: 17 May 2025).

Tan, J. (2024) *How AI is Transforming Test Automation: Techniques and Tools.* Engage AI, 17 September. [online] Available at: <https://engage-ai.co/how-ai-is-transforming-test-automation-techniques-and-tools/> (Accessed: 18 May 2025).

The Role of Artificial Intelligence in Responsive Media Design: Opportunities and Challenges

Lora Petkova

Sofia University "St. Kliment Ohridski"

ORCID ID: 0009-0006-7692-8958

email: lor.petkov@gmail.com

Abstract. The article explores the evolving role of Artificial Intelligence (AI) in shaping responsive web design within online media environments. It highlights the shift from adaptive to responsive design, referencing Ethan Marcotte's 2010 concept as a turning point for flexible, device-independent web structures. The author emphasizes how AI tools such as Adobe Sensei, Google AutoML, and Tableau enable automation, real-time content adaptation, and data-driven personalization that enhance user experience (UX). Through dynamic visualizations and algorithmic insights, AI supports editors and designers in creating interactive and accessible storytelling formats. The text also examines ethical challenges, including algorithmic bias, data privacy, and copyright ownership of AI-generated content, in light of the 2024 EU AI Act.

Keywords: AI in media design, Responsive media design, User Experience (UX)

Статията на тема: „Пресъобщението – подценяван инструмент за привличане на медийно внимание в образователната система“ се публикува с подкрепата на Фонд „Научни изследвания“ при МОН по проект (Договор № КП-06-НП7/29 от 08.12.2025 г.), одобрен в конкурсната сесия „Българска научна периодика – 2026“ за издаване на рецензираното научно сп. „Медии и език“ (ISSN 2535-0587). Фонд „Научни изследвания“ не носи отговорност за съдържанието на материалите.

Пресъобщението – подценяван инструмент за привличане на медийно внимание в образователната система

Гюнел Осман

Шуменски университет

gyunelmehmed@gmail.com

КЛЮЧОВИ ДУМИ

ПР
Пресъобщение
средно образование
масови комуникации
медийно внимание

РЕЗЮМЕ

Настоящата статия разглежда ролята на пресъобщението като основен инструмент за комуникация между образователните институции и медиите. Анализира се необходимостта от стратегическо и професионално прилагане на ПР подходи в системата на средното образование в България и възможните ползи от това – повишаване на доверието, подобряване на репутацията и намаляване на нереалистичните обществени очаквания. Представени са резултати от анкетно проучване сред учители и предложения за въвеждане на професионални ПР практики в училищната среда. Обосновано е виждането, че пресъобщението остава релевантен и ефективен инструмент за привличане на медийно внимание, въпреки дигитализацията на комуникационните канали. Разгледан е пример на пресъобщение за училищен концерт.

Въведение

Пресъобщението е сред най-старите инструменти на публичните комуникации. Въпреки динамичните промени в дигиталната среда функцията на пресъобщението да информира медиите и обществото за значими събития и

инициативи, остава непроменена и ключова. В системата на средното образование в България този инструмент обаче е подценяван или често напълно непознат. Настоящата статия представя потенциала на пресъобщението като средство за изграждане на положителен имидж на образователните институции и привличане на медийно внимание.

Контекст и необходимост от ПР в средното образование

Системата на средното образование, като тук се има предвид целият период от начален етап (от I клас) до втори гимназиален етап (XII клас), е най-голямата и най-важната държавна система, единствено превъзхождана в социално отношение от здравната система, в едно модерно общество. По данни на Националния статистически институт (НСИ 2024) в системата на средното образование в България през учебната 2025/2026 година участват около 702 000 ученици и 68 500 учители в над 2200 училища. Сложността на отношенията между институции, учители, родители и ученици поставя въпроса за стратегическите комуникации между тях и още по-конкретния въпрос – кой и как извършва тази стратегическа дейност.

Според Антъни Дейвис (2003, с. 27) практиката на пиара не е новост при частните училища. Те отдавна са прозрели ползите от прилагането му в сферата на образованието и са спечелили предимство под формата на имидж и репутация. „Обикновено ПР дейността се възлага на учителите, защото те са на първа линия в комуникацията с ученици и родители“ – твърди Дейвис. Това е напълно валидно и през 2025 г. в България с допълнението, че тук често директорът на дадена образователна институция изпълнява ролята на ПР или поне има значителна управленска роля в публичните дейности. В допълнение Дейвис конкретизира, че държавните училища все още изпитват затруднения с това да разберат основната дейност на ПР и да осъзнаят необходимостта му. Твърдение, което повече от двамадесет години по-късно е абсолютно валидно в българската образователна система. Резултатът е фрагментирани послания, отсъствие на последователност и често – до липса на изградена репутация на институцията.

Комуникационните канали в системата на средното образование в България

В системата на средното образование в България са включени над 2200 училища – общински, държавни, частни и други. В проведено анкетно проучване сред над 150 учители от цялата страна, от различни по вид и размер училища спрямо броя

ученици и населеното място, се потвърждават основните комуникационни канали и практики в областта (Изображение 1).

Изображение 15. Отговори на въпроса „Какви официални комуникационни канали и инструменти поддържа училището, в което работите?“

Прави впечатление, че процентът на използване на пресъобщението е едва 15,5%, на фона на 95,2% – за официалните уебсайтове и 88,1% – за фейсбук страниците и групите. Тук е редно да се направят две важни уточнения:

1. Училищата са задължени да поддържат официален уебсайт, което обяснява изключително високия процент на използване на този собствен канал за комуникация.
2. Въпросът е с фокус към използваните канали за разпространение на информация, а не с цел за привличане на медийно внимание.

Въпреки това можем да използваме тези данни като индикатор за подценяването на инструмента „пресъобщение“ от образователните институции. Поддържането на страница или група във Фейсбук не е задължително за училищата по Закона за предучилищното и училищното образование, както е с официалната интернет страница, макар от комуникационна гледна точка това да е съвсем задължително. Крайната цел и на двете – моделиране и поддържане на собствен уебсайт и на профили или групи в социални мрежи – е да позиционира даденото училище като добра образователна институция, както и да повлияе положително на неговия имидж и репутация. Целта на медийното отразяване е същата, но с тази основна

разлика, че ефективността, от ПР гледна точка, и престижът на дадено отразено събитие в медия биха били несравними с публикация в собствен канал.

Ролята на ПР за подобряване на взаимоотношенията в образователната система

Огромните обществени очаквания към системата на средното образование са, от една страна, разбираеми, а от друга – нереалистично високи. Родителите и обществото имат естественото желание техните деца да получат най-доброто образование. Това натовазва системата с очаквания да отговори на тези бързо променящи се и постоянно повишаващи се очаквания. Това включва не само образователните резултати на учениците, а и цялостното им социално и емоционално развитие. Важно е да се отбележи, че системата на средното образование в България към 2025 г. обхваща две различни и много предизвикателни поколения – поколение Z (родени между 1997 г. и 2012 г.) и поколение Алфа (родени след 2013 г.). И двете поколения се отличават с висока дигитална грамотност, но имат различен емоционален и социален профил. И двете поколения израстват в дигитална среда с високо пренатоварване от информация. Араудин & Кауа (2020) описват в изследването си и друга главна характеристика на поколението Алфа – индивидуализъм вместо екипност. Учениците от това поколение предпочитат да работят и да се развиват индивидуално, вместо екипно. Това е предпоставка за трудности в контекста на социалното общество, в което ще се вляят като пълнолетни граждани. Дейностите на ПР в средното образование имат потенциала да приобщават не само външните публики, а може да бъде разглеждан и като опит за противодействие на именно тази характеристика на поколението Алфа.

Към всичко това се наслагва и ангажиментът на системата да опазва здравето и живота на учениците. Поставено в мащаба, който трябва да покрие системата, а и с всички други предизвикателства, като липса на кадри, невъзможност за справяне с постоянно развиващите се технологии, навлизането на изкуствения интелект, промяна в ценностите и фокуса на развитие на новите поколения, професионалното прилагане на ПР има потенциала да повлияе положително на отношенията между образователните институции и нейните публики – родители, ученици, общество. Ето пример, в който положителните резултати биха били високи, при правилно стратегическо комуникиране.

Намаляване на нереалистичните очаквания към системата на образованието

Образователната система е изправена пред много трудности. Самата система изпитва затруднения да отговори на очакванията на политиките на Министерството на образованието и науката с непрекъснатите промени – нови предмети, нови изпити, промяна в учебните програми, дебалансиране в съотношението на хорариумите по различни учебни дисциплини – веднъж едни, в друг случай други направления се оказват приоритетни, участия в проекти и т.н. Тези разнопосочни изисквания от МОН допринасят за невъзможността на учителите да отговорят на разбирането на родителите за модерно образование. От друга страна, материята, с която борави системата, в голяма част е неразбираема от родителите. Учителите от своя страна очакват разбиране и кооперативност от родителите. Тези очаквания – „на всеки към всеки“ създават поле на мискомуникация⁴ между всички страни.

Ако училищата овладеят професионални ПП практики и използват правилно стратегическо комуникиране, това има потенциала да допринесе за подобряване на отношенията с техните публики (в разглеждания пример – родителите) и ще повлияе положително за намаляване на нереалистичните очаквания към образователната система.

Например често се срещат негативни мнения от родители, адресирани към учители или училища, в които родителите изразяват неразбиране въобще от необходимостта от дадена промяна в учебния план, въвеждане на нов предмет, нов изпит или участие в даден проект. Тогава родителите, естествено, насочват негативното си отношение към транслаторите на тази информация – учителите и училището. Ако дадено училище поеме проактивна роля и комуникира подобни наложени нововъведения и ги адаптира към своята аудитория (родителите), резултатите за конкретната образователна институция биха били:

1. Ще си осигури стратегическото предимство да информира, че конкретната промяна е решение на Национално ниво и не е зависещо от нея.

Потенциален резултат: намаляване на очакванията.

⁴Мискомуникацията представлява несъответствие между замисъла на комуникатора и интерпретацията на реципиента, произтичащо от различни фактори. Американският професор по комуникации Роналд Л. Джаксън II дава точна дефиниция на мискомуникацията по следния начин:

Мискомуникацията представлява процес, при който възниква несъответствие между комуникативното намерение на подателя и интерпретацията на получателя, обусловено от културни, езикови, контекстуални или психологически фактори, което води до нарушаване на смисъла на предаваното послание. (Jackson, R. L. II, 2014: pp. 451-453)

2. Ще спечели доверието на аудиторията си, като предостави достъпна и разбираема информация, касаеща развитието на учениците.

Потенциален резултат: изграждане на доверие.

3. Ще повиши ангажираността на аудиторията.

Потенциален резултат: активизиране на аудиторията.

4. Ще повиши собствената си репутация и имидж като ангажирана институция към своите ученици.

Потенциален резултат: увеличаване на престижа на институцията, броя на учениците в дългосрочен план.

Ако приложим този подход от страна на образователните институции в съвсем конкретна тема като промяната в съдържанието на изпита за Националното външно оценяване в края на VII клас по математика още през учебната 2025/2026 година, хипотетичната комуникация може да изглежда така:

Със споделянето на т. 4 *Видове и брой задачи* (Изображение 2) на публикувания документ от сайта на МОН, отнасящ се до промени в броя и видовете задачи, училището може да създаде собствена публикация в официалния си уебсайт или страница във Фейсбук, от която да става ясно какви са промените в новия интегриран модел на изпита.

Учебен предмет	Първа част		Втора част	Общо
	Брой задачи с избираем отговор	Брой задачи с кратък свободен отговор	Брой задачи със свободен отговор	
Математика	14	1	3	18
Биология и здравно образование и Човекът и природата		1		1
Химия и опазване на околната среда и Човекът и природата		1		1
Физика и астрономия и Човекът и природата		2		2
География и икономика		2		2
Общо:	14	7	3	24

Изображение 16. Модел на националното външно оценяване по математика с интегриране на други учебни предмети в края на VII клас за учебната 2025/2026 година

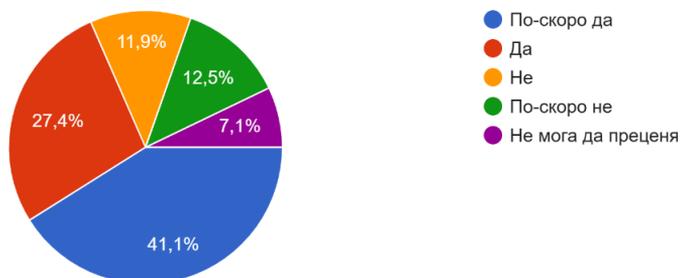
Примерна публикация:

Какви са промените в НВО математика след 7. клас? Изпитът ще бъде под формата на тест с общо 24 задачи – 18 по математика и 6, свързани с приложението на математическите знания в другите предмети – биология и здравно образование, химия и опазване на околната среда, физика и астрономия, география и икономика, както и Човекът и природата.

Това е последвано от ключово допълнение, в което училището да сподели и как смята да подготви учениците си за новото съдържание на изпита, да изрази готовността за адаптиране към новия модел на изпита. Подчертано лични обръщения към аудиторията като „Скъпи родители/Уважаеми родители, ето какви са промените...“ биха показали непосредствено отношение и откровена загриженост. Родителите ще се почувстват разбрани и подкрепени. Така училището ще се позиционира като ангажирано към промените и ще се превърне в партньор по пътя към успеха. За целта училището трябва да приеме отговорността и да поеме ангажимента да осъществи тази проактивна комуникация. От проучването сред учителите, цитирано по-горе, можем да видим, че голям процент от анкетираните учители са склонни да участват в допълнително обучение за прилагане на професионални ПР практики в работата си (Изображение 3).

Бихте ли участвали в обучение свързано с прилагането на професионални PR практики в сферата на образованието

168 отговора

Изображение 17. Бихте ли участвали в обучение свързано с прилагането на професионални PR практики в сферата на образованието?

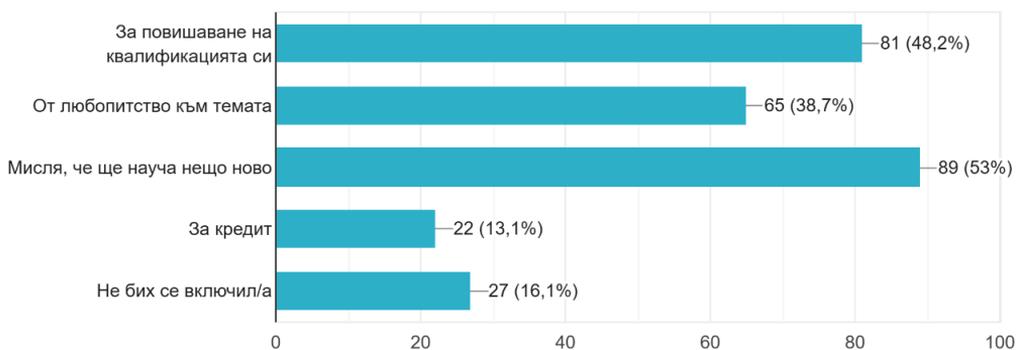
Резултатите от анкетното проучване показват ясно изразена положителна нагласа сред респондентите към участие в обучения, свързани с прилагането на професионални ПР практики в системата на средното образование. Общо 68,5% от анкетираните дават положителен отговор, като 27,4% заявяват категорично „Да“, а 41,1% посочват „По-скоро да“. Това мнозинство свидетелства за осъзната потребност

от допълнителна квалификация и за разбиране на значимостта на стратегическата комуникация в образователната среда.

От друга страна, 24,4% от респондентите изразяват негативна или по-скоро негативна позиция относно участие в подобно обучение (12,5% – „По-скоро не“ и 11,9% – „Не“). Този дял може да бъде интерпретиран в контекста на високата професионална натовареност на учителите, ограниченото време и липсата на институционални стимули за участие в подобно обучение.

Особено внимание заслужава и групата на колебаещите се – 7,1%, които посочват „Не мога да преценя“. Този резултат може да бъде разглеждан като индикатор за недостатъчна информираност относно съдържанието, целите и практическата приложимост на ПР обученията в образованието. В този смисъл, ясното комуникиране на ползите и резултатите от подобни обучения би могло да трансформира част от колебаещите се респонденти в потенциални участници.

Ако се включите в обучение по темата, причината би била
168 отговора

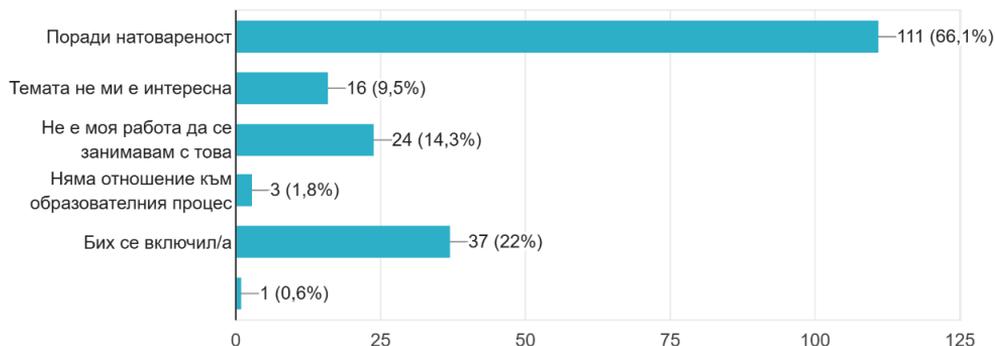

Изображение 18. Ако се включите в обучение по темата, каква би била причината?

В обобщение, резултатите показват, че мотивацията за участие в обучение по ПР в образованието се основава предимно на желание за знания и професионално развитие, а не на формални или административни стимули. Този извод подкрепя необходимостта подобни обучения да бъдат практико-ориентирани, адаптирани към реалните нужди на образователните институции и позиционирани като инструмент за повишаване на ефективността на институционалната комуникация.

Ако откажете участие в обучение по темата, причината би била

168 отговора

Изображение 19. Изображение 5. Ако откажете участие в обучение по темата, каква би била причината?

Най-значимият фактор за отказ е професионалната натовареност, посочена от 66,1% от респондентите. Този резултат ясно очертава системен проблем, свързан с ограниченото време и високите изисквания към педагогическите специалисти, което често възпрепятства участието им в допълнителни квалификационни форми, независимо от проявения интерес към темата.

Показателен е и дялът на отговорите „Бих се включил/а“ (22%), който подсказва, че част от респондентите не отхвърлят по същество идеята за обучение, а по-скоро срещат временни или организационни затруднения. Това потвърждава изводите от предходните въпроси, че липсата на участие не винаги е резултат от негативно отношение към ПР практиките, а по-скоро от външни ограничения.

Отговорът „Не е моя работа да се занимавам с това“ (14,3%) разкрива наличието на традиционни професионални нагласи, според които комуникацията и ПР дейностите се възприемат като второстепенни или извън обхвата на педагогическата роля. Този резултат подчертава необходимостта от по-ясно дефиниране на мястото на стратегическата комуникация в съвременната образователна институция.

Сравнително нисък е дялът на отговорите „Темата не ми е интересна“ (9,5%), което допълнително потвърждава, че липсата на интерес не е водещ фактор за отказ. Още по-нисък е процентът на отговорите „Няма отношение към образователния процес“ (1,8%), което може да бъде интерпретирано като силен индикатор за висока степен на осъзнатост относно значението на ПР и комуникационните практики в образованието.

Обобщението от тези три въпроса поставя на първо място темата за натовареността на учителите и на второ необходимостта образователните институции да заложат ПР дейността в стратегическото си развитие, да инвестират в идентифициране на правилните хора за изпълнение, ако те са вътрешни, и най-вече да инвестират в обучение или готовност да делегират ПР дейността си на специалист.

От личен опит мога да споделя, че това не е дейност с бързи резултати. Изграждането на доверие или повишаването на такова е процес, който отнема време. Първо, това е необходимо, за да се осъзнае необходимостта от ПР в образованието, а на второ място – да се вземат съответните управленски решения, които да внедрят активни ПР дейности в живота на институцията. Моят опит показва, че това може да се осъществи най-бързо в рамките на една учебна година. Предвид натовареността на системата и участниците в нея, по-оптимистична прогнозата е дори за две и повече години, в които колективът на дадено училище да премине няколко обучения по темата, да бъдат реализирани различни инициативи, които да бъдат отразени по правилния начин, и най-вече е необходимо време, за да се видят дългосрочните ползи от инвестирането в професионални ПР подходи.

Пресъобщението като инструмент за привличане на медийно внимание

Пресъобщението е един от основните похвати на ПР практиците. Макар и видоизменено и адаптирано за дигиталната среда, и до известна степен дори отречено от практики като Максим Бехар (2019), в полето на липсваща стратегическа комуникация, като в средното образование, пресъобщението е отличен инструмент за първи контакт с медиите, с цел привличането на внимание за отразяване или изграждане на дълготрайни отношения с журналисти и медии.

Пресъобщението в същността си съобщава за новина или събитие, което заслужава медийно отразяване. То е подчинено на основни правила за писане на текстове в интегрираните маркетингови комуникации (ИМК), но не е журналистика и е освободено от журналистически норми (Карапенчев, 2023). Това е в плюс за адресантите на пресъобщения и може би до голяма степен това е и причината ПР да се асоциира с „мръсна“ и „неморална“ дейност в някаква степен. Това са безпочвени обвинения към ПР практиците, защото всеки ПР изпълнява ролята на личен защитник на компания, бранд или институция. Това не означава, че съзнателното разпространение на невярна информация не е морално укоримо, но отговорност на журналистите е да преценяват на кое пресъобщение ще обърнат внимание и кое ще подминат.

Медиите получават многобройни пресъобщения от компании и ПР агенции. От друга страна, поради споменатите вече журналистически стандарти медиите са изключително резервирани към този вид съобщения, което създава възможност за образователните институции да изпъкнат. Медиите са жадни за такова съдържание, защото то не рекламира частна компания и въпреки различните ситуации, в които такова съобщение от училище може да бъде рекламно (например дейност по проект), подобно пресъобщение е с много по-голям шанс да стигне до медийно отразяване поради положителния си характер и високата обществена значимост. Това е особено видно в регионалните новинарски сайтове и в регионалните медии. Съществен фактор за това е липсата на достатъчно съдържание в регионалните медии, както и ограничения човешки ресурс в лицето на журналистите. Това са положителни предпоставки дадено пресъобщение от училище да намери своята реализация в медиен материал, а още повече е предпоставка за изграждане на дълготрайни взаимоотношения с дадена медия или с конкретен журналист.

Разширена структура на пресъобщение за училищен концерт

Заглавие (хедлайн)

Заглавието вероятно изпълнява най-важната роля в едно пресъобщение. Не по смисъла на информираност, но в контекста на целта на едно пресъобщение, заглавието играе ключова роля дали то ще привлече внимание и дали изобщо ще бъде прочетено.

Заглавието на пресъобщението носи информативен характер и трябва да изглежда като новина, писана от журналист. Характеризира се с краткост, яснота и отговор по отношение на ключовите въпроси: кой, какво + кога.

Примерно заглавие, отговарящо на въпросите „Кой“ и „Какво“

СУ „Св. Климент Охридски“ (кой) празнува края на учебната година с голям концерт под мотото „Музика, приятелство и мечти“ (какво)

Заглавие отговарящо на въпросите „кой“ и „какво“ + „кога“

На 1 юни (кога) СУ „Св. Климент Охридски“ (кой) празнува края на учебната година с голям концерт под мотото „Музика, приятелство и мечти“ (какво)

Гръмките заглавия от рода „Уникално“, „Невиждано“ и други подобни са крайно неподходящи за използване в заглавия на пресъобщенията. Писането с главни

букви и поставянето на емотикони също не биха имали желания ефект върху адресата.

Подзаглавие (по избор)

Подзаглавието допълва и/или пояснява заглавието. Подзаглавието дава допълнителни детайли, без да повтаря заглавието. В графичното оформление на пресъобщението подзаглавието може да бъде отделено от заглавието и с визуален маркер като курсив.

Ученици от всички класове ще излязат на сцената, за да покажат своите таланти пред родители и гости

Уводна част/встъпителен абзац (лийд)

Ако приемем заглавието на едно пресъобщение за най-важния фактор дали то ще бъде прочетено, то уводната част (лийдът) е най-важната част по отношение на информираността на текста (пресъобщението). Той отговаря на класическите журналистически въпроси: кой, какво, кога, къде и как.

На 1 юни 2025 г. от 18:00 ч. в актовата зала на СУ „Св. Климент Охридски“ – София ще се проведе традиционният годишен концерт на училището, посветен на Деня на детето. В програмата ще участват над 150 ученици, които ще представят музикални, танцови и театрални изпълнения.

Тяло/основна част (боди)

Основната част, или приетата чуждица „боди“, разгръща темата и предоставя интересни детайли, като дава и контекст на дадено пресъобщение. Позиционирано след лийда, най-информирано наситената част, бодито има за цел да предостави допълнително съдържание и може да разкрие причината за дадено събитие. От гледна точка на интегрираните маркетингови комуникации това е частта в едно пресъобщение, в която могат да се вpletат допълнителни маркетингови цели освен информативните такива.

Концертът „Музика, приятелство и мечти“ е кулминация на училищните културни инициативи през учебната 2025/2026 година. Събитието е организирано от педагогическия колектив и Училищния съвет, с подкрепата на родители и местната общност.

В програмата ще бъдат включени изпълнения на вокалния състав „Пей с мен“, танцовия състав „Ритъм“, както откъси от училищния театрален спектакъл „Малкият принц“.

Цитат (по избор)

Цитатите са чудесен инструмент за придаване на „личен“ елемент в едно пресъобщение. В журналистическите материали те придават добавена стойност в „историята“ на дадена новина и предоставянето на такъв в пресъобщението има потенциала да улесни работата на журналистите, към когото е адресирано едно пресъобщение.

„Този концерт е празник на детското творчество и общността ни“, споделя директора на училището г-жа Елена Димитрова. „Всяка година учениците доказват, че училището е не само място за учене, но и за вдъхновение, творчество и приятелство.“

Допълнителна информация (по избор)

Пресъобщението може да бъде допълнено с кратък абзац с допълнителна информация, който да пояснява и/или дава допълнителни детайли към основната част (боди). Това е частта в едно пресъобщение, в която може да бъде включена „добавената стойност“ на дадено събитие. От ПР гледна точка това е отлична възможност за позициониране на дадено училище като отговорна учебна институция и да повлияе допълнително върху репутацията и имиджа ѝ в дългосрочен план.

Събитието е с покани на стойност 5 лв., като всички събрани средства ще бъдат насочени към училищния фонд за обновяване на библиотеката.

„За нас“ (бойлерплейт)

Бойлерплейтът е кратък абзац, който обикновено намира своето място след основната част на едно пресъобщение. В монографията „Копирайтинг: съобщения до медиите“ Йордан Карапенчев (2023) описва значимостта на бойлерплейта като елемента, който придава авторитет на адресанта на едно пресъобщение. Това е текст, който не е логически свързан с основното съдържание на пресъобщението. Той представлява допълнителна информация за организацията или адресанта на пресъобщението. Включва информация от типа година на създаване, основни характеристики на дейността и/или постижения. Спокойно може да се разглежда като своеобразна рекламна визитка на организацията (адресанта).

Бойлерплейтът няма за цел да бъде публикуван в новината или каквото отразяване цели дадено пресъобщение. Той представлява информация за журналистите и показва по свой начин за кого ще четат, слушат или гледат потребителите на дадена медия.

За СУ „Св. Климент Охридски“ – София:

СУ „Св. Климент Охридски“ – София е основано през 1964 г. и през учебната 2025/2026 г. обучава над 900 ученици от I до XII клас. Освен с високи академични постижения, училището е известно със своите проекти по екология, социални и културни инициативи, които го превръщат в активна и отговорна образователна институция, с активна ученическа общност.

Контакти

Изключително важно в края на едно пресъобщение е да се поместят адекватни и лесни форми за комуникация с журналистите. Подборът на контактното лице също е от голямо значение. Не бива да се подценява готовността и достъпността на лицето, посочено в „Контакти“. Това лице трябва да бъде наясно с темата на пресъобщението и веднага да може да вземе отношение по него – дали с организация на отразяване на място или просто да предостави допълнителна информация и/или материали по темата.

В контекста на разглеждания пример, трябва да се избягват поставянето единствено на общи контакти на дадено училище, а конкретно лице, към което журналистите да се обърнат и да получат необходимата информация. В идеалния случай това би бил специалист Връзки с обществеността (ПР) или друго отговорно лице, което да може да отговори на допълнителните нужди на журналистите.

Контакти:

Петя Георгиева,

ПР координатор

СУ „Св. Климент Охридски“ – София

Тел.: +359 XX XXX XXXX

Имейл: press@kliment.bg

Други подходящи лица също биха били организатори на дадената инициатива, директор, зам. директор, координатор по проект.

Заклучение

През погледа на максимата, че то е своеобразен център на общността, липсата на правилна и стратегически планирана публична комуникация лишава училището от видимост и положително обществено внимание. Ограничаването на разпространението на подобна информация единствено до собствените канали на дадено училище (сайт, социални мрежи), каквато е общата практика, естествено лишава широката общественост от достъп до подобен положителен пример. По този начин погледът на медиите, и съответно на обществото, остава насочен до голяма степен към негативните примери и инцидентите.

Пресъобщението, макар и традиционен инструмент в дигитална ера, притежава значителен потенциал да осигури позитивна медийна видимост за образователните институции. Правилното му използване от училищата в България е в състояние да:

- осигури безплатно медийно отразяване ;
- намали комуникационното напрежение между учители и родители; училище и общественост ;
- противодейства на нереалистичните очаквания към образователната система;
- повлияе положително на имиджа и репутацията, както на конкретно училище, така и на цялата система.

В контекста на крайната нужда от устойчиво доверие в образователната система ПР практиките следва да се разглеждат не като допълнителна или второстепенна дейност, а като ключова и стратегическа функция в съвместния живот на медии, институции и общество. Пресъобщението е само една стъпка в тази посока, то е инструмент, който съчетава простота, достъпност и висока ефективност.

Библиография

- Бехар, М. (2019).** *Световната PR революция: Как умните лидери успяват в света на променящия се PR.* София: Ентусиаст.
- Дейвис, А. (2003).** *Всичко, което трябва да знаете за публичните отношения: директни отговори на над 500 въпроса.* София: Рой Комюникейшън.
- Карапенчев, Й. (2023).** *Копирайтинг: съобщения до медиите.* София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- МОН, (онлайн),** прегледан (1.11.2025) https://www.mon.bg/nfs/2025/09/model-nvo_7kl_matematika-2026_12092025.pdf

Аpaydın, Ç. & Kaya, F. (2020). *An analysis of the preschool teachers' views on alpha generation.* European Journal of Education Studies, 6(11). Available at: <http://dx.doi.org/10.46827/ejes.v0i0.2815>

Jackson, R. L. II (2014). *Miscommunication.* In: Jackson, R. L. II (ed.) *Encyclopedia of Identity.* Vol. 2. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, pp. 451–453

PR Newswire, (онлайн), (прегледан 31.10.2025) https://www.prnewswire.com/resources/articles/how-to-write-a-press-release-tips-and-best-practices/?utm_source=chatgpt.com

The Press Release – An Underrated Tool for Attracting Media Attention to the Education System

Gyunel Osman

Shumen University

ORCID ID: 0009-0000-4200-864X

email: gyunelmehmed@gmail.com

Abstract. The present article examines the role of the press release as a key communication tool between educational institutions and the media. It analyzes the need of a strategic and professional application of public relations approaches within Bulgaria's secondary education system and the potential benefits thereof – enhancing trust, improving reputation, and reducing unrealistic public expectations. The paper presents the results of research conducted among teachers and offers recommendations for introducing professional PR practices in the school environment. It substantiates the view that the press release remains a relevant and effective tool for attracting media attention, despite the digitalization of communications channels. An example of a press release for a school concert is presented.

Keywords: PR, Press release, secondary education, mass communications, media attention

Дискусии

Статията на тема: „Конспиративни теории и национална идентичност: българските дистопии“ се публикува с подкрепата на Фонд „Научни изследвания“ при МОН по проект (Договор № КП-06-НП7/29 от 08.12.2025 г.), одобрен в конкурсната сесия „Българска научна периодика – 2026“ за издаване на рецензираното научно сп. „Медии и език“ (ISSN 2535-0587). Фонд „Научни изследвания“ не носи отговорност за съдържанието на материалите.

Конспиративни теории и национална идентичност: българските дистопии

Милена Галунска

Нов български университет
milena.t.galunska@gmail.com

КЛЮЧОВИ ДУМИ

дистопия
пропаганда
конспирация
национализъм
власт
религия
секта

РЕЗЮМЕ

Текстът анализира два съвременни български дистопични романа – „2084-та“ на Владимир Левчев и „Екс орбита“ на Васил Георгиев, и проблемите, които те разглеждат. И двата романа осмиват начина, по който корумпираната власт използва конспиративни теории, дезинформация и националистка пропаганда, за да контролира по-лесно населението. Специално внимание е обърнато на религията, по-конкретно формирането на сектите и употребата им като способ за прокарване на идеология.

Дистопията е сред жанровете в литературата, които най-успешно успяват да осмеят политическата реалност. Посредством смесването на елементи от настоящи и минали общества, авторите конструират сатира, която има претенцията да послужи като прогноза за потенциалното развитие на държавата.

Как изглеждат тези идеи в български контекст?

Ако западните дистопии се опитват да отговорят на въпроса как би изглеждало тоталитарното общество на Америка или на Великобритания, то в България не се обръщаме към литературата, за да търсим отговор. Това, което отличава

източноевропейската дистопия, е, че романите не могат да послужат просто като зловеща прогноза на едно въобразено тоталитарно бъдеще поради факта, че авторите, писали тези романи, помнят тоталитарното минало на своите общества и публикуват в контекста на прясната обществена памет. Заради това родната дистопия след 1989 г. приема повече вид на сатира на настоящето, чието действие се развива в бъдещето.

Когато Оруел написва своята сатира на тоталитарното общество – „1984“, българската литература е била под тоталитарна власт. Като първи завършени дистопични български романи Милена Кирова отбелязва „Платото“ на Владимир Свинтила, написан през 60-те години на XX в., но публикуван за първи път чак през 2012 г., и „Смърт в раковината“ от Агоп Мелконян, предаден за публикуване през 1989 г., но отпечатан едва през 1994 г. (Кирова, 2024, с. 95-96) Следват наченки на дистопично писане през 90-те до същинската поява на жанра през първото десетилетие на XXI в. А романите от този период, сочени като примери за дистопии, които чрез едно фиктивно бъдеще разглеждат актуални проблеми за обществото ни, са два – „2084-та“ на Владимир Левчев и „Екс орбита“ на Васил Георгиев.

Действието и в двата романа се развива в близкото бъдеще в България, където замърсената околна среда и капитализмът сериозно са влошили качеството на живот в целия свят. По този начин авторите критикуват съвременното корумпирано общество. При това обаче обектът на критиката им е рязко различен. В „2084“ Левчев излиза от родната територия, но в желанието си да обхване глобални проблеми, темите, които засяга, изглеждат повърхностно представени, а на героите им липсва дълбочина. Васил Георгиев, от своя страна, е съсредоточил вниманието си изцяло върху съвременното българско общество, което прави сатирата му много по-отчетлива и с разчетима мишена, стига читателят да не се загуби в сложния сюжет и дългия низ от случки.

Конспиративните теории, фалшивите новини и „пророческата книга“

„2084-та“ е изграден на базата на опозициите там – чуждо, град – село, бедни – богати, морални – неморални. Сюжетът проследява живота на двама братя. Единият, Слав, е затворен и неразбран особняк. Православен християнин в общество, в което религията е забравена, и грамотен в свят, в който хората са неспособни да четат, думата писател означава робот, който пише софтуерни програми. Другият брат, Миро, е успешен и харизматичен мафиот в родния Монтанатаун, 20-милионен град, намиращ се в пустините на средна Евразия, на юг от Дунав. Схемата с двама братя,

единият от които емигрира, а другият остава, Левчев вече е използвал в стихосбирката си „София под луната“ от 1991 г.

В „2084-та“ България не се споменава директно, защото в контекста на романа България, а и която и да е друга държава не съществува. Монтанатаун е „криво огледало на всяка бандитска страна, обобщен образ на България-Афганистан-Колумбия-Ангола“, както го описва Йордан Ефтимов в рецензията си на романа (Ефтимов, 2009). Светът е разделен на бедни провинции и богатия Град на безсмъртните. Всички провинции са обединени във федерацията на Съединените световни държави (ССД). Целият този свят е контролиран от петте големи корпорации, които снабдяват хората с кислород и вода и контролират всеки един аспект от тяхното съществуване, включително сънищата им. Официалната религия, която би следвало да изповядват хората, е тази на реалното християнство. Единствените открито практикуващи реални християни се намират в Града на безсмъртните, останалите, които живеят в смъртните територии, масово са спрели да изповядват религиите си, а ученията на реалното християнство отхвърлят като нещо маловажно.

В „2084-та“ хората гледат на Слав като на особняк, заради способността му да чете. Четенето е безсмислено занимание, която не може да ти донесе нищо полезно. Идеята за лесно контролируемо, невежо и неграмотно общество не е оригинална за дистопичния жанр, напротив. Среща се в редица романи като „Разказът на прислужницата“ на Атууд, но и в много по-ранните „451 градуса по Фаренхайт“ на Бредбъри и „1984“ на Оруел. Загубили способността си да четат и пишат, хората стават неспособни да поставят под въпрос действията на управляващите и да критикуват статуквото.

В желанието си да избяга от източноевропейското гето, което е Монтанатаун, и да срещне други високо морални, грамотни християни Слав заминава за Града на безсмъртните. Там той е въведен от адвоката Томас Елиът. Да не се бърка с писателя Томас Елиът, но да се обърне внимание на препратката към епиграфа на романа взет от „Кухите хора“ на Т. С. Елиът:

По тоя път светът завършва
по тоя път светът завършва
по тоя път светът завършва
не със взрив, а с хленч.
(Елиът, Т. С., 1993)

Преводът е на Цветан Стоянов. В „2084-та“ Владимир Левчев не е счел за нужно да послужи българския читател с превод на финалното четиристишие от поемата, въпреки че е един от преводачите на творчеството на Елиът на български и е сред съставителите на сборника, в който присъства Цветан-Стояновият превод.

Кръщавайки водача в Града на безсмъртните Томас Елиът, Левчев за пореден път в романа пояснява очевидното. Безсмъртните граждани на Града на безсмъртните са кухите хора. Те са бледи, с очи с белезникав цвят, които уморено, без емоции се носят из кухите си домове. Домовете им са буквално кухни, тъй като фасадата и интериора представляват холограмен образ.

Всяка метафора в романа е буквализирана, а всеки детайл от ежедневието на героите – пояснен и преобяснен. Което от своя страна прави анализа излишен. Този буквализъм започва със заглавието – „2084-та“ е очевидна препратка към „1984“ на Джордж Оруел, с което веднага трябва да станат ясни претенциите на автора относно жанровата принадлежност на романа. Метафорите лишени от метафоричност, или по-точно – от искрата на неочакваното в живота свежа метафора – продължават. Ето как Левчев описва останките от Ню Йорк:

Това бяха каньоните на Манхатън. В тях живееха банди, превърнали се в племена. Всеки небостъргач си имаше собствено племе. Тези племена не можеха дори да разбират човешкия език. И не можеха да си разбират диалектите помежду си. Бяха като народа на Вавилон сред руините на своята арогантна кула. (Левчев, 2084-та, с. 67)

Зад тази метафора за бъдещето прозира настоящето на Ню Йорк, град населен с имигранти. Визията на имигранта кореспондира с образа за имигранта, който един типичен републиканец се опитва да тиражира – престъпни племена, които не говорят човешкия английски език. Алюзията с Вавилон е буквализирана. Дори и мързеливият читател няма да изпусне да направи връзката, че в желанието си да постигне прогрес и метафорично да достигне Бог, вертикалния мегаполис Ню Йорк, Западната цивилизация въобще, е рухнал. Останали са само неговите порочни строители, които даже не могат да се разберат.

Въпреки че метафората за Вавилонските кули в „2084-та“ е напълно опропаствена, в есето си „Вавилонска кула ли строим? (За разбъркването на езиците и словото)“ Левчев предлага много по-интересен паралел между съвременното ни и мита за Вавилонската кула. Тезата му е, че не говоренето на различни езици е пречка за разбирането в днешното общество, а отказът на хората да се изслушват и да разберат чуждата гледна точка. С други думи, неспособността на хората да водят диалог (Левчев, 2021). Тази идея може да се види и в романа, където героите просто са спрели да комуникират, да водят дискусии и да разсъждават критично. Така че

дистопията на Левчев има много по-едра мишена от концепцията за тоталитарно общество. Той атакува либералното развитие на западната цивилизация, която става все по-атомизирана и дисоцирана.

Реалното християнство, което се изповядва в тази утопия, осмива повърхностния начин, по който хората изповядват действителни религии, в частност протестантския евангелизъм. Въпреки че другите религии не са официално забранени, на изповядването им не се гледа с добро око. Смъртните преселници в Града на безсмъртните, които не са реални християни, са длъжни да демонстрират религиозната си принадлежност посредством малки холограмни знаци, прожектирани на вратовете им. Подобно на евреите в Третия райх, които трябва да носят звездата на Давид на дрехата си, маркирането на „различния“ е основен белег за едно тоталитарно общество, което желае да унифицира населението си. Ролята на реалното християнство е да уеднакви хората чрез налагането на строги закони и морални ценности, които трябва да се спазват. Написаното в Библията се приема буквално, а Бог е равен на закона.

Един от бележите за медийно неграмотно общество, каквото е българското, е вярата в конспиративни теории. Обикновено целта на конспиративните теории е да се наруши вярата в правителството или в хората с авторитет. За да се направи това, населението бива заливано с фалшива информация по важни теми, която трябва да докаже, че обикновеният човек бива лъган от управляващите. Той трябва да се превърне в жертвата, но и да вярва, че има самочувствието, че без нужното образование разбира света по-добре от експертите в която и да е област. Обикновено конспиративните теории са поднесени по лесно смилаем начин и предоставят прост прочит на сложни концепции, които необразованият човек няма търпението и желанието да проумее.

Заради масовата неграмотност, описана в „2084-та“, писаният текст не бива цензуриран. Който има търпението, желанието и е способен да чете, може безпроблемно да открие информацията, която му е нужна. Много малко обаче изпитват потребността да го направят. Масово хората се информират чрез инфомършали, тоест реклами, които показват колко добре петте големи корпорации контролират бедните провинции. Дори сред безсмъртните цари масовата неграмотност. Те приемат литературни произведения под формата на шоу програми. За исторически факт приемат написаното в художествен текст.

При разговори с колегите си в Града на безсмъртните Слав постоянно чува едно непознато му за него име – Николае Карпатия, самия антихрист. Като добър познавач на историята той не разбира как е възможно да съществува историческа фигура, за която не е чувал. Колкото повече разпитва, толкова повече пробойни вижда в мнимия исторически разказ. Николае Карпатия е представен като лидера, започнал Третата световна война (след края на която настъпил краят на историята и

се е установил действащият режим в романа). Слав обяснява, че Третата световна война е започнала като религиозен конфликт между християнския Запад и мюсюлманския Близък изток. Директен паралел със действителността след 11 септември 2001 г. и страховете на хората от възможното ескалиране на борбата с тероризма. Колегите на Слав обаче са единодушни, че Третата световна война се е водила от четиримата конници – фикционалният Николае Карпатия, реалните Хитлер и Сталин, и Смъртта. Когато Слав обръща внимание на факта, че Хитлер и Сталин са живели през XX в., а не през XIX в. и са участници във Втората световна война, не в Третата, безсмъртният му колега даже не го удостоява с внимание. Авторът на романа представя онова съзнание, което е под властта на конспиративните теории и не се поддава на никаква аргументирана дискусия, вярвайки сякаш в абсурдни за образования човек идеи.

Правейки своето собствено проучване, Слав разбира, че „Изоставените“, книгата, която се смята за доказателство за съществуването на Николае Карпатия, е серия от художествени романи, писани преди събитията от Третата световна война. Романите били известни сред евангелистите, които ги смятали за пророчески.

Беше фантастична история в популярен стил за края на света. Описваше се Краят на света, както би могъл да се случи през 21. век, ако се сбъднат всички пророчества от Откровението на Йоан. Разбира се, пророчествата бяха тълкувани в контекста на личните политически и религиозни възгледи на авторите на романа... (Левчев, 2084-та, с. 119).

Николае Карпатия, име микс от имената на Николае Чаушеску и на планината, родина на Дракула, бил злият президент на Румъния. Благодарение на суперсилата си да манипулира населението, с която ги карал да виждат фактите като измислица и измислицата като факти, той наложил контрол. В този разказ се тиражира версията, че Николае Карпатия е преправил съществуващите исторически източници, заради което и реалните християни не вярват на историческите източници. Той убедил хората, че не се нуждаят от оръжия, за да се защитават, след което започнал война срещу тях, заедно с бойните си другари Хитлер и Сталин. Накрая четиримата конници били победени от армията на доброто, предвождана от Супермен, Спайдърмен и Джеймс Бонд (липсва само Мики Маус).

Всичко това може да звучи абсурдно, но повечето конспиративни теории звучат налудничаво и въпреки това има хора, които вярват в тях. С книгата „Изоставените“ Левчев настоява, че дори образованите хора не са имунизирани срещу манипулация и дезинформация.

Постепенно Слав започва да се съмнява във всичко, което знае. „Малкото истински факти са потопени в море от виртуални фантазии, море от сънища, които също

приемаме за истина“, пише той до брат си. Като опознава Града на безсмъртните, той все повече и повече започва да прозира двуличието на привидно перфектното общество. В един епизод в книгата е описано как учител е убит заради подозрения за педофилия. Доказателство, за които е фактът, че учителят е католик, а те били известни с педофилията си. Притеснен за здравето на децата, някакъв „буден“ гражданин решава да се „справи“ с проблема като застрелва със снайпер учителя под претекст, че учителят мастурбирал на задната седалка на училищен автобус. При изстрела било засегнато и едно от децата в автобуса. Докато е в опасност за живота, майка му благодари на човека, който е вкарал детето ѝ в кома. Този схематичен гротесков епизод обаче представлява само обобщение от непрекъснато появяващи се из американските медии новини за стрелба по случайни жертви.

По-нататък се казва, че абортът се смята за сериозно престъпление и подлежи на строги наказания. За да се бори с бедността обаче, правителството стерилизира населението, а в Града на безсмъртните гражданите са съветвани да се борят със сексуалното си желание като се кастрират. Методите за стерилизация напомнят на политиката на Индира Ганди от 1975–1977 г. за ограничаване на населението, при която представители на по-бедната прослойка в Индия са били кастрирани в замяна на помощи. Данните сочат, че само през 1977 г. 8 млн. души са били кастрирани на територията на Индия. (Johnson, 2016) В Америка, в различни периоди от XX в., също мога да се намерят примери за политики за стерилизация, насочени срещу представители на малцинствата и хора с различни заболявания. (Stern, 2016)

Криейки се зад мнимия морал и доктрината на реалното християнство, безсмъртните извършват неща, които доказват, че те по никакъв начин не се вълнуват от околните. Те сляпо и без емоция следват закона и онова, което смятат за морал.

В много отношения реалното християнство напомня религията, описана в „Разказът на прислужницата“ на Атууд. И двете служат на едно тоталитарно правителство, за да могат с проповеди за морал да оправдаят престъпленията, които управляващите извършват спрямо населението. Чрез религия те също така подтикват гражданите да влязат в нормата, за да бъдат по-лесно контролирани и прибегнат до саморазправа, ако открият престъпление, тоест някой излязъл от тази „благоприлична и високоморална“ норма.

В последната си част сюжетът на „2084“ подлежи на бързо и рязко развитие. Миро, братът мафиот, е убит, а Слав се влюбва в своя колежка и се оставя да бъде въведен в религиозна секта. Образът на колежката на Слав – Марая, изглежда е вдъхновен от Джулия от „1984“. Колежката, в която главния герой се влюбва и която му показва алтернатива на утопично тоталитарното съществуване. Но докато Джулия е възприемана като сексуален обект с бунтовнически наклонности, Марая е

асексуална, а бунтът, който тя си позволява, е духовен, присъединявайки се към сектата и отказвайки да живее спрямо статуквото на Града на безсмъртните.

Сектата, в която Марая инициира Слав, се нарича Портал към безкрая. Всъщност Слав не вярва напълно в ученията на сектата, но подтикнат от мъката след смъртта на брат си и цялостната си депресия в Града на безсмъртните, той сляпо следва жената, в която се е влюбил преди няколко дни. Членовете на Портал към безкрая се самоопределят като християни, но за тях Исус Христос е „важен извънземен посланик“ (Левчев, 2084-та, с. 182).

Дейността им се състоеше главно в търсенето на доказателства за съществуването на извънземна цивилизация, която някога, в далечното минало, е посяла живота на Земята и която би могла да спаси хората някой ден. Те търсеха доказателства за друг свят. Те вярваха, че такива пътеки съществуват – или през собствените им сънища, или чрез виртуалното пространство, където беше складирана цялата човешка информация. (Левчев, 2084-та, с. 183).

Извънземният елемент от учението на сектата е това, което противоречи на ученията на реалното християнство, тъй като то отхвърля проучванията на Космоса като антирелигиозни. Много секти и групи от хора, особено в Америка, държава, която инвестира в космически проучвания, вярват в извънземен живот, доказателствата за който правителството крие от хората. Така че не е изненадващо, че в центъра на Портал към безкрая се крие космически скептицизъм. Лидерът на сектата се нарича Омега и въпреки че Слав не подкрепя напълно нещата, който казва, не може да отрече харизмата, която Омега притежава.

В хода на романа идеята за сънищата става все по-важна и важна. Над сънищата е наложен контрол – от една страна с хапчетата „ХС“ (Хубави сънища), от друга със загатването, че сънищата на хората са следени. Кулминацията е в края. След като се присъединява към сектата, Слав започва да разговаря с хора от миналото насън. Самата секта съществува благодарение на това, че извършва работа за компанията за хапчета „ХС“. Една от дейностите, която извършват, е насън да промотират хапчетата за сън на хора от миналото.

Те бяха инструктирани да говорят с хората от миналото за идеалното бъдеще, за земния рай, построен от обединените народи. И след това да им предлагат чудотворните хапчета. (Левчев, 2084-та, с. 193)

Въпреки че темата за сънищата е заемала място в сюжета, край на романа изглежда прибързан и претупан. След сън, който е имал лидерът на сектата, сън, в който той вижда покойната си любима, която го приканва да се присъедини към душата ѝ,

която се рее на космически кораб, пътуващ към планетата Сириус, предполагаемото родно място на хората, Омега приканва останалите членове на сектата да се самоубият, за да може душите им заедно да се реят в летящия космически кораб. Слав не иска да умре, но тъй като Марая иска, а той не иска да живее без нея, той изпива смесицата от водка и течен барбитурат (лекарство със сънотворно и наркотично действие), заедно с членовете на сектата. Романът завършва с уверяването, че душата на Слав е достигнала до космическия кораб, където е посрещнат от покойния си баща и където ще бъде с Миро и Марая.

Читателят не би могъл да очаква хепиенд, но не би могъл да очаква и да бъде оставен в състояние на безсмислие. Главният герой с присъщата си пасивност (от самото начало се разбира, че единственото, което умее, е да чете, и че всичко му се случва благодарение на грижите положени от по-малкия му брат) е неспособен да реши проблемите си, заради това се оставя на желанията на любимата си и се самоубива, без дори да го иска. Ако Слав беше взел решението да се самоубие сам, може би Левчев щеше да успее да направи по-добър коментар за усещането за безсмислие в съвременния високотехнологичен свят. Или пък ако, вместо ненужните повторения, описващи средата на героите, в романа се обръщаше малко по-голямо внимание на сектата, спираше се поглед върху настроенията вътре в нея и се показваше истинското индоктриниране, водещо до самоубийство, вместо бездушното „ако ти скачаш, скачам и аз“, край на романа щеше да бъде много по-въздействащ.

Ако наистина приемем „2084“ за най-сполучливият дистопичен роман, написан от български автор към 2009 г., както я описва критиката (Ефтимов, 2009), то не следва ли да се запитаме само на това ли е способна българската дистопия – сатиричен поглед на мечтите на имигранта, който напуска бедната си мафиотска родина, заради студения, стерилен, но подреден и илюзорно просветен Запад. Предвид претенциите на романа да осмее настоящето, картината, изобразяваща българското общество, изглежда повърхностна и непълна. Въпреки че една част от романа се развива в това, което би трябвало да е България, фокусът пада върху преекспонираната Америка, а погледът към останалите части на света прилича повече на гледната точка на Запада за Изтока.

В Монтанатаун липсва гледната точка на обикновения човек. Обществото се дели на богати неморални мафиоти и бедни неморални просяци и работници. И бедните, и богатите нямат културни особености, липсва им човечност. Това се дължи на факта, че основната идея на романа е, че светът е приключил през 2060 г. – как точно не става ясно. Фактът, че така е предрекъл Нютон, трябва да послужи като достатъчно задоволително обяснение. По тази логика романът показва човечеството след въображаем край на света през погледа на човек, роден в годината на залеза на човечеството. Целият роман описва Елиътския хленч. Това много удобно лишава

автора от необходимостта да коментира българското общество отвъд корупцията и мафиотщината, а американското – отвъд лицемерието.

Всеобщият български разум-организъм

Романът „Екс орбита“ на Васил Георгиев, публикуван през 2016 г., може да се разгледа като антипод на „2084-та“. Докато Левчев повърхностно коментира световни проблеми, Георгиев, чрез сложно изградено повествование, изгражда сатира, която се спира конкретно върху българската народопсихология. Вместо бездушни мафиоти с бедняци, служещи за фон, в „Екс орбита“ всеки един герой успява да допринесе за изграждането на плътна картина, в която препратките към българското общество са толкова много, че на първи прочит нещо неминуемо остава пропуснато.

Действието отново се развива в бъдещето, този път през 2097 г., в Западна България. И в двата романа темата за религията и сектанството е катализатор на сюжета. И двата романа започват с пътуване на запад, с разликата, че „Западът“ на Пемпо (главния герой в „Екс орбита“) е 55 км от София, посока Сърбия.

Пемпо, подтикнат от сестра си Марион, напуска апартамента си в мръсната София, за да разбере какво е останало от къщата им в Самоград, оставена им в наследство. Самоград се намира „в края на държавата, до границата, в онзи изолиран регион, за който не се чуваше нищо“ (Георгиев, 2016, с. 9). Друг споменат топоним е миньорският град Света Петка, където всеки ден влаковете всмукват местните, за да ги откара до центъра на столицата, а възлицата (или кюмюра, както също се среща в книгата) са в изобилие. Паралелите с миньорския град Перник, намиращ се на 30 км. от София, са очевидни.

Докато Монтанатаун от „2084-та“ може да е който и да е провинциален град в корумпирана държава, то Самоград и Света Петка са си автентично български. Множество детайли в романа като циганите, които продават контрабандна стока и кренвирши с неустановен произход по пътя, както и известните мекици на гарата на Света Петка, идеята за които крепи Пемпо, докато той пътува със своето колело, придават на романа българския колорит, който липсва в „2084-та“.

Малко след пристигането на Пемпо и Марион в Самоград, Марион изчезва. Докато търси сестра си, Пемпо попада между конкуриращите се секти на трансменталистите и последователите на Бялото учение. Последвалите случки трудно биха могли да бъдат синтезирани. Както казва Ангел Игов за романа: „Смело можем да кажем, че „Екс орбита“ е изпълнен с толкова действие, колкото не бихте открили в цялото творчество на други съвременни наши писатели.“ (Игов, 2016) Случките преминават от една в друга, а мотивацията на героите постоянно се

променя. Миглена Николчина и Александър Къосев в разговор, посветен изцяло на „Екс орбита“, определят книгата като пикаресков роман. „Сюжетът се движи от сензационен епизод към нов сензационен епизод и, така да се каже, елементарната драматична динамика на сюжета не е постигната“, казва Къосев. (Николчина, Къосев, 2017)

В своята същност идеологиите на сектите са много сходни. И двете секти смятат, че българите са носителите на разума на универсалния човешки род. Че всички хора на планетата са произлезли от българите и когато умрат, се събират обратно във „Всеобщия български разум-организъм“. Това, което ги отличава едни от други е, че трансменталистите имат претенциите, че са част от секта на учени. Те не вярват в Бог, а само в неща, които, както те твърдят, могат да бъдат научно доказани. С помощта на специална машина, наречена Агрегат, позволяват на съзнанието си да се свърже с Разума, за да научат какво се е случило в даден момент. За да постигнат това, те изпадат екс-орбита – състояние, при което човек успява да се отдели от орбитата на неговата, предопределена от Разума, същност и да се съедини с Всеобщия разум. Този Агрегат се намира в централата на сектата (наричана Сектор), разположена на хълм, недалеч от Самоград, построена върху предполагаемо тракийско селище от Княгинята. Княгинята е идеологът визионер на сектата.

В края на двадесети век тя създава тайна организация, която поставила началото на учението за Разума – система от ценностни знания, основани върху Новата етика. Според учението само в своето единство с Разума човекът ще бъде творец на природата и ще изгради красотата на вечното. Нарекла това начало единство-творчество-красота и успяла да отпечата тази идея в главите на най-малките – на децата. (Георгиев, 2016, с. 79)

Няма да сбъркаме, ако кажем, че прототип на образа на Княгинята е Людмила Живкова. Ученията на Княгинята напомнят на политиките на Живкова за естетическо възпитаване на населението. Като председател на Комитета за култура и изкуство Живкова си поставя за цел да възпитава естетически населението, да създаде благоприятни условия за развитие на „творческото начало, което носи всеки човек“ (Скрински, 2021)

В романа образът на Княгинята не копира напълно този на Людмила Живкова. Въпреки това приликите са достатъчно красноречиви. Произходът на Княгинята е описан по следния начин:

(...) Княгинята е дъщеря на незаконния син на един български цар. Царят бил германец, от стар благороднически род – роднина на папи, патриарси, императори, дори на древни български ханове. А хановете са синове на древни

богове. И така Княгинята носела кръвта не древните богове, хановете, царете, дъра-дъра. (Георгиев, 2016, с. 81)

По-късно се казва, че княгинята е дъщеря на ръководителя на държавата, който към 1981 г. е на власт от почти 30 години. Тодор Живков става генерален секретар на ЦК на БКП през 1954 г. Загатва се и Възродителният процес. „(...) тръгнал да присъединява турците, за да ги направи българи (...) Опитал се със сила вместо с пари. И тази негова грешка спряла раждането на новия български народ с цели 50 години.“ (Георгиев, 2016, с. 203) Прозвището на Княгинята също така препраща към националноидентификационното клише за Райна Княгиня.

Осмиването на псевдоисторическия български патриотизъм е сред основните цели на романа, постигната именно чрез сектата на трансменталистите. Една от теориите за произхода на българите, лежаща единствено върху патриотично желание да се докаже величието на българите, а не върху истински исторически проучвания, извори или открития направени при археологически разкопки, обвързва българите с траките. Това се прави от желанието да се открият по-дълбоки корени на българите, с което би следвало да се докаже величието на нацията. В статията си „Древнотракийското културноисторическо наследство: употреба и злоупотреба“ тракологът Ваня Лозанова-Станчева разглежда проблема за псевдоисторическите теории за произхода на българската нация.

...на Балканите асоциирането на модерните нации с античния субстрат се модифицира в болезнено усилие към „по-дълга темпорална приемственост“ и автохтонизъм, което ражда влечението към асоцииране на модерните нации с античния субстрат. Българската нация не е изключение. (Лозанова-Станчева, 2021, с. 26)

Днешните квазинаучни теории, свързани с траките, почиват на идеите на Цани Гинчев от XIX век, според които тракийските племена са продължили развитието си, просто историята е променила името на племената от траки на славяни, които са се смесили със славянското племе „бугари“ (Лозанова-Станчева, 2021, с. 26). Другата предпочитана теория е от началото на XX век и принадлежи на д-р Ганчо Ценов. В своя труд „Произходът на българите и начало на българската държава и българската църква“ той излага теорията, че българите водят началото си от смесването на хуно-българи и готи/гети. „Славяните са по-новото име на гетите, Мизия е България, а българите са мизи, които не само са стар тракийски, но и троянски народ.“ (Лозанова-Станчева, 2021, с. 28)

Не бива да се пропуска и връзката между Людмила Живкова и политиките ѝ за пропагандиране на величието на българската нация, които безспорно Васил

Георгиев осмива в „Екс орбита“. През 70-те години, докато Людмила Живкова е първо заместник-председател, а по-късно и председател на Комитета за култура и изкуство българската култура следва нейните идеи и политики за развитие.

През този период, наричан „разцвет на социалистическата култура и изкуство“, се активизира и международният културен обмен, пропагандират се постиженията на тракийската и средновековната българска култура в чужбина. (Исаев, 2023, с. 53-75)

Траките се превръщат в средството за легитимиране на величието на нацията, а с тях и на социалистическата власт. Наред с тях честванията около 1300-годишнината на България, отново лансирани от Людмила Живкова, допълнително имат за цел да парадират с богатата българска история.

Шовинизмът в „Екс орбита“ се противопоставя на факта, че четейки романа оставаме с впечатление, че същински българи почти не са останали. Повечето герои носят чужди имена или директно се казва, че са наследници на преселници. Съществуват цели градове, населени само от имигранти. В романа е описано как вследствие на множество природни катаклизми по света България със своя умерен климат е станала привлекателна за бежанците.

Този парадокс обяснява нуждата от универсалния български разум-организъм.

Такива туристи не можеш да излъжеш със златно минало, а само със златно бъдеще. Затова им казали: „Знаете ли колко лесно можете да станете българи?“. Като хора, изминали толкова много път, те били податливи и бързо приели Разума за някаква симпатична странност на новото си мирно и умерено в температурно отношение общество. (Георгиев, 2016, с. 231).

В този смисъл псевдонаучната секта на трансменталистите играе ролята на средство за пропагандиране на национални идеали и за по-лесно справяне с прииждащите имигранти.

Сектата на трансменталистите настоява за строга научност и отричане на съществуването на бог. Въпреки това религиозността присъства в цялостното устройство на сектата. Техният бог е Разумът, по чийто адрес те изричат фразите: „неведоми са пътищата на Разума“ и „всеобхватен е умът на Разума“.

Това доказало съвсем безспорно съществуването на Разума – не като Бог, не като Несъзнаваното, а като проявление на материята – различно от познатото

ни, но все пак материално и като такава – подлежащо на научно обяснение.
(Георгиев, 2016, с. 82)

Антиподът на сектата на трансменталистите е Бялото учение. Основната разлика между двете секти е вярата в Бог. Поради претенциите на трансменталистите за строга научност те отхвърлят Бог, докато Бялото учение вярва, че Княгинята е пратена от Бог. Оказва се, че не вярата в Бог е причина двете секти да не се харесват, а политически интереси.

Става ясно, че целта на трансменталистите е да поемат цялото управление на разпокъсаната държава. По-богатите градове са установили автономия, като богатия на въглища и плодородна почва Света Петка, както и Самоград, в който, контрабандата на близката граница носи приходи. Друг такъв автономен град е градът Човека-риба, населен с преселници. Трансменталистите искат да управляват тези градове и ресурсите им.

За Бялото учение се казва: „Бялото учение и тайните му общества проникваха навътре и ръководеха планетата в навечерието на века, дори и днес, макар и тайно, в заговори. (...) Дълго време мина преди лидерите на Бялото учение да бъдат издирени и разобличени (...) Но явно това не беше достатъчно, учението още имаше корени (...) съществуваха дори някои държави на Бялото учение.“ (Георгиев, 2016, с. 135)

Не е трудно да се направи връзката между Бялото учение и Бялото братство. На първо място е очевидното сходство в имената. Бялото братство възниква в България в периода 1895–1900 г., когато Петър Дънов (бивш учител, роден във варненско село, получил теософско образование в Америка) започва да установява връзка с различни хора от страната, притежаващи сходни на неговите убеждения. (Лефтеров, 2018, с. 92) Само за две десетилетия групата нараства до няколко хиляди с клонове в цяла България. Мотивация за високият интерес към Бялото братство българските архиереи от 1922 г. намират в разочарованията на хората след двете балкански и Първата световна война. (Лефтеров, 2018, с. 98)

Днес е трудно да бъде установен техният брой, тъй като в Бялото братство не съществува формално членство, а последователите му могат да принадлежат към която църква искат. Освен това то няма ръководни органи, стройна структура и процедури. (Лефтеров, 2018, с. 94)

Въпреки че Петър Дънов възприема своите учения като продължение на християнството, Бялото братство не може да се причисли към християнството. Ученията на Дънов признават отхвърлените от църквата окултни учения като идеите за прераждането и кармата. Също така виждането му за триединството на

Бог силно се отличава от това на църквата. Вместо Отца, Син и Светия Дух, за Дънов трите проявления на Бог са любовта, мъдростта и истината. (Лефтеров, 2018, с. 97).

На Бялото учение не е обърнато толкова голямо внимание, за разлика от трансменталистите. Бялото учение е сектата на особняците, заклеена от трансменталистите и атеистите заради вярата им в Бог и от християните заради еретичните им учения.

Не само сектите, но и религията въобще заема огромно място в романа и това не е изненада. Светът както го описва Васил Георгиев е изправен пред множество кризи: климатични, политически, обществени. Доказано е, че хората се обръщат към религията и особено към алтернативни религиозни практики, когато не се чувстват сигурни в света, в който живеят, когато са загубили вяра в институциите и способностите си да се справят с належащите проблеми. От своя страна тези алтернативни религиозни учения се възползват от уязвимостта на хората, за да прокрадват своите конспиративни идеи, да набират средства и да оказват влияние над хората. Точно това е онагледено в „Екс орбита“ с лидерът на сектата на трансменталистите Покровски, който иска монопол на властта.

В заключение

Въпреки множеството си разлики и двата романа представят сходен коментар относно мястото на религията в България. И в двата романа населението масово не вярва в религията, била тя християнство или нещо друго. Но същевременно сектанството, окултното и конспиративните теории оказват своето влияние над обществото.

В „2084-та“ сектата е средство за героите да потърсят алтернатива на статуквото, общност, в която героите могат да се радват на автономия от лъжливо моралния свят, в който живеят. За съжаление тази секта е повърхностно описана и изглежда като недообмислено решение, взето в последния момент за постигане на незадоволителен край на романа.

В „Екс орбита“ сектите се опитват да се наложат като статукво, а вярата в тях свидетелства за необразоваността, наивността и уязвимостта на обществото, както фиктивното, така и реалното.

Независимо от художествените си достойнства и слабости, двата романа сякаш се явяват потвърждение на радикалната теза на Йордан Ефтимов, че ядрото на високата литература в обозримото бъдеще, при това на литературата в света, а не само българската, неизбежно ще принадлежи на дистопиите:

Бъдещето на литературата обаче (не на книгите за разтуха) е в проверката на утопиите. Никой няма да ми повярва, че сред най-актуалните днес автори са Аристофан и Лукиан, чиято „Истинска история“ все едно е написана току-що. Но онези, които се жалват, че голямата литература е била някога, често са склонни да се фиксират в епохата на Едгар По и Жул Верн, в мрачните авангарди след Първата световна или в 60-те години на ХХ век. Истинският критически удар обаче не идва от Жул Верн, а от Вилие дьо Лил Адан, който се фиксира върху темата за манипулацията – реклама в небето, машина за ръкопляскане, изкуствени жени, които превъзхождат във всичко естествените. Политическите дистопии на Александър Беляев, Андрей Платонов, Михаил Булгаков, Карел Чапек, Франц Кафка зареждат полето с теми, валидни и днес. 60-те и 70-те години дадоха Филип Дик, когото Фредрик Джеймисън нарича „Шекспир на научната фантастика“, с кошмарната тема за симулациите и за възможността да се живее в напълно илюзорен свят. (Ефтимов, 2019, с. 285-286)

А дистопиите са се самонатоварили със задачата да покажат не само ужаса от тоталитарните режими, а най-вече потресаващата сила на конспиративните теории и манипулациите с колективните идентичности, сред които и националните.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Георгиев, В. (2016)** *Екс орбита*, Пловдив: Хермес. [Georgiev, V. (2016) *Eks orbita*, Plovdiv: Hermes.]
- Елиът, Т. С. (1993)**, *Избрани стихове*, прев. от англ. Ц. Стоянов, София: Народна култура. [Eliat, T. S. (1993), *Izbrani stihove*, prev. ot angl. Ts. Stoyanov, Sofia: Narodna kultura.]
- Ефтимов, Й. (2009)**, „Спасение от безсмъртието“, *Капитал Лайт*, 14 май 2009. Достъпен на: https://www.capital.bg/light/revju/knigi/2009/05/14/718958_spasenie_ot_bezsmurtieto/. (Прегледан: 6 октомври 2025) [Eftimov, Y. (2009), „Spasenie ot bezsmartieto“, Kapital Layt, 14 may 2009. Dostapen na: https://www.capital.bg/light/revju/knigi/2009/05/14/718958_spasenie_ot_bezsmurtieto/. (Pregledan: 6 oktombri 2025)]
- Ефтимов, Й. (2019)** *Литература около нулата. Сбъднати и несбъднати проективни анализи и ангажирани прогнози*. София: Просвета. [Eftimov, Y. (2019) *Literatura okolo nulata. Sbadnati i nesbadnati proektivni analizi i angazhirani prognozi*. Sofia: Prosveta.]
- Игов, А. (2016)** „Огнения хронограф“, *Култура*, бр. 27, 22 юли 2016. Достъпен на: https://newspaper.kultura.bg/bg/print_article/view/25005. (Прегледан: 11 октомври

2025) [Igov, A. (2016) „Ognenia hronograf“, *Kultura*, br. 27, 22 yuli 2016. Dostapen na: https://newspaper.kultura.bg/bg/print_article/view/25005. (Pregledan: 11 oktomvri 2025)]

Исаев, Д. (2023) „Науката за древността въпреки социализма“, В: *История и надежда. Юбилеен сборник в памет на проф. Пламен С. Цветков*. София: Нов български университет. [Isaev, D. (2023) „Naukata za drevnostta vapreki sotsializma“, V: *Istoria i nadezhda. Yubileen sbornik v pamet na prof. Plamen S. Tsvetkov*. Sofia: Nov balgarski universitet.]

Кирова, М. (2024) „Литература, власт и въображение: потребността от дистопия в българския роман през XXI век“, *Лингвистика, интерпретация, концепции*, 1/2024. Достъпен на: <https://www.cceol.com/search/viewpdf?id=1384782>, 95-96. (Прегледан: 6 октомври 2025). [Kirova, M. (2024) „Literatura, vlast i vaobrazhenie: potrebnostta ot distopia v balgarskia roman prez XXI vek“, *Lingvistika, interpretatsia, kontseptsii*, 1/2024. Dostapen na: <https://www.cceol.com/search/viewpdf?id=1384782>, 95-96. (Pregledan: 6 oktomvri 2025)]

Левчев, В. (2009) *2084-та*, София: Жанет 45. [Levchev, V. (2009) *2084-ta*, Sofia: Zhanet 45]

Левчев, В., (2021) „Вавилонска кула ли строим? (За разбъркването на езиците и Словото)“, блог на Владимир Левчев, 22 януари 2021. Достъпен на: <https://vladimirlevchev.blogspot.com/2021/01/blog-post.html>. (Прегледан: 11 октомври 2025). [Levchev, V., (2021) „Vavilonska kula li stroim? (Za razbarkvaneto na ezitsite i Slovoto)“, блог на Vladimir Levchev, 22 yanuari 2021. Dostapen na: <https://vladimirlevchev.blogspot.com/2021/01/blog-post.html>. (Pregledan: 11 oktomvri 2025)]

Лефтеров, Ж. (2018) *Религиозната политика на Българската комунистическа партия и Бялото братство*. София: Нов български университет. [Lefterov, Zh. (2018) *Religioznata politika na Balgarskata komunisticheska partia i Byaloto bratstvo*. Sofia: Nov balgarski universitet.]

Лозанова-Станчева, В. (2021) „Древнотракийското културноисторическо наследство: употреба и злоупотреба“, *Heritage BG*, 1, 2021. Достъпен на: <https://periodicals.uni-sofia.bg/index.php/AR-NBg/article/view/1382>. (Прегледан: 11 октомври 2025). [Lozanova-Stancheva, V. (2021) „Drevnotrakiyskoto kulturnoistoricheskoto nasledstvo: upotreba i zloupotreba“, *Heritage BG*, 1, 2021. Dostapen na: <https://periodicals.uni-sofia.bg/index.php/AR-NBg/article/view/1382>. (Pregledan: 11 oktomvri 2025)]

Николчина, М., Кьосев, А. (2017) „Васил Георгиев, Екс орбита“, *Култура*, бр. 7, 24 февруари 2017. Достъпен на: <https://newspaper.kultura.bg/bg/article/view/25759>. (Прегледан: 11 октомври 2025). [Nikolchina, M., Kyosev, A. (2017) „Vasil Georgiev,

Eks orbita“, Kultura, br. 7, 24 fevuari 2017. Dostapen na: <https://newspaper.kultura.bg/bg/article/view/25759>. (Pregledan: 11 oktombri 2025)]

Скрински, Р. (2021) „Властови употреби на миналото в контекста на юбилея „1300 години България“, *Съвременна лингвистика*, 2/2021, 35-47. Достъпен на <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=1061431>. (Прегледан: 11 октомври 2025).
[Skrinski, R. (2021) „Vlastovi upotrebi na minaloto v konteksta na yubileya „1300 godini Bulgaria“, *Savremenna lingvistika*, 2/2021, 35-47. Dostapen na <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=1061431>. (Pregledan: 11 oktombri 2025)]

Johnson, H. (2016) „Questions of Ethics: How Family Planning changed under Indira Gandhi's Emergency“. *Waterloo Historical Review*, vol. 8. Available from: <https://openjournals.uwaterloo.ca/index.php/whr/article/view/69/61> (Viewed: 8 February 2026)

Stern, A. M. (2016) „Eugenics, sterilization, and historical memory in the United States“. *SciELO*. Available from: <https://www.scielo.br/j/hcsm/a/G7rYcFkYsWQbrFc3kbYY7wL/?lang=en> (Viewed: 8 February 2026)

Conspiracy theories and national identity: bulgarian dystopia

Milena Galunska
New Bulgarian University
ORCID ID: 0009-0005-1487-3253
email: milena.t.galunska@gmail.com

Abstract. The text examines two contemporary Bulgarian dystopian novels – “2084” by Vladimir Levchev and “Exorbit” by Vasil Georgiev – and the societal problems they explore.

Both novels satirize the ways in which corrupt elites use conspiracy theories, disinformation and nationalist propaganda to control the population. Particular emphasis is placed on religion, specifically on the formation of cults and their use as a medium for popularizing ideologies.

Keywords: dystopia, propaganda, conspiracy, nationalism, power, religion, cult

Статията на тема: „Материали от Националната кръгла маса „Университетската научна периодика в областта на медиите и комуникациите - актуални проблеми и перспективи““ се публикува с подкрепата на Фонд „Научни изследвания“ при МОН по проект (Договор № КП-06-НП7/29 от 08.12.2025 г.), одобрен в конкурсната сесия „Българска научна периодика – 2026“ за издаване на рецензираното научно сп. „Медии и език“ (ISSN 2535-0587). Фонд „Научни изследвания“ не носи отговорност за съдържанието на материалите.

Материали от Националната кръгла маса „Университетската научна периодика в областта на медиите и комуникациите - актуални проблеми и перспективи“

К Л Ю Ч О В И Д У М И

научна периодика,
отворена наука
индексиране
редакционно-издателски софтуер

Р Е З Ю М Е

На 20 октомври 2025 г. от 9.30 ч. до 14.00 ч. в Нова конферентна зала в Ректората на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ се проведе Националната кръгла маса на тема: „Университетската научна периодика в областта на медиите и комуникациите – актуални проблеми и перспективи“. Кръглата маса се организира по проект „Университетската научна периодика в областта на медиите и комуникациите – актуални проблеми и перспективи“ (Договор 80-10-42 от 23.05.2025 с ръководител: проф. д.н. Андреана Ефтимова) към Фонд „Научни изследвания“ на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Събитието отбеляза Международната седмица на открития достъп до научна информация, която тази година се провежда от 20 до 26 октомври и е с надслов „Кой притежава нашето знание?“ Мото на седмицата е изказването на Мишел Бачлет, върховен комисар на ООН по правата на човека, което гласи: Нашият призив днес е принципен, животоспасяващ и спешен. Хората по целия свят се нуждаят от държави, международни организации, научни и медицински институции и специалисти, за да осигурят възможно най-широк обмен на научни знания и възможно най-широк достъп до ползите от научните знания. Това е ключово за всяка ефективна политика в областта на общественото здраве. То е от съществено значение за борбата с изменението на климата (<https://www.openaccessweek.org/>).

Проф. д.н. Андреана Ефтимова, основател и главен редактор на сп. „Медии и език“ и преподавател в Софийския университет: Очакванията ми да видя аудитория от запалени хора, които се занимават с университетските списания, се

оправдаха. Благодаря Ви, че сте тук и Ви приветствам с добре дошли. Идеята за тази кръгла маса ми хрумна преди няколко месеца по повод на една добра инициатива на Университетската библиотека и в частност на доц. Яврукова, която е свързана с въвеждането на професионален софтуер за управление на редакционно-издателския процес.

Този софтуер се нарича Open Journal System. Всички го познавате. Поне колегите, които се включиха в тази платформа, вече го познават.

Аз съм изключително щастлива като главен редактор на едно от университетските списания в областта на медиите и комуникациите да работя с тази платформа. Защо? Защото тя даде възможност процесът по редактиране, по публикуване на научните текстове да бъде максимално бърз, лесен и ефективен. Няма да разказвам за трудностите, с които се сблъсках при работата си с Wordpress, например с имплементирането на представки за редактиране, рецензиране и подаване на ръкописи, както и за усилията, които съм полагала, за да участвам в проекти с цел осигуряване на средства за хостинг и домейн.

И именно във връзка с този професионален софтуер ми хрумна идеята, че е добре списанията, които се включват в подобни мащабни професионални платформи, да имат връзка, редакционните им екипи да се познават. И най-вече мисля, че средата в която развиваме нашите списания, би трябвало да бъде здравословна, да бъде подчинена на общи стандарти и в същото време тези стандарти да са адекватни на българската научна традиция. Ние можем да развиваме ефективно и добре своите дейности, свързани с научното публикуване, благодарение на здравословната среда, благодарение на контекста, който осигуряват и другите научни списания. Т.е., бих искала да кажа, че нито едно списание не може да бъде успешно, ако списанията, които са около него, не са успешни, не са стабилни. Смятам, че трябва да бъдем заедно, в една общност, и заедно да се стараем и да опитваме да развиваме научното публикуване. Това беше първоначалната идея, заради която реших да организирам тази кръгла маса. Тя се осъществява по проект „Университетската научна периодика в областта на медиите и комуникациите – актуални проблеми и перспективи“ (договор № 80-10-42 от 23.05.2025) на Фонд „Научни изследвания“ към Софийския университет. Благодаря ви много, че се включвате, защото това е шанс да се запознаем.

Точно преди началото на кръглата маса се запознах с редица колеги, които отговарят за списания, които съм чела и следя. Сега имаме възможност да разговаряме заедно.

За начало ще ви предложа едно свое обобщение на проблемите, с които се сблъскаме. Смятам, че всички познават тези проблеми. Аз се опитах да ги обобща, поставяйки най-напред **въпроса за отворения достъп, за отворената наука.**

Всички знаете, че напоследък се говори много за това. Доц. Биляна Яврукова, която е директор на Университетската библиотека, ни е обещала да ни говори малко повече за отворената наука. Концепция, която впрочем още през XVII в. е възникнала с едно от първите научни списания. Възникнала е в Западна Европа и се развива с оглед на демократизирането на научното общуване, на научното публикуване. Всички сме съгласни, че протича процес на демократизация и отслабва хегемонията на хартиените издания, които са малко тромави и забавят процеса на публикуване. Появи се възможността за дигитално публикуване на научни изследвания и това е съществен процес, който съпътства демократизацията и либерализацията на научното общуване. Основната концепция при отворената наука е, че всеки един от нас трябва да има свободен и неограничен достъп до научното познание. Би следвало потребителите да имат неограничен и безплатен достъп до съдържанието на изданията, да могат да отпечатват, разпространяват и ползват по всякакъв начин публикувани текстове, разбира се, спазвайки закона. Тази идея е залегнала в стандарти, свързани най-вече с електронното публикуване, което ни дава възможност по-пълноценно и най-вече по-бързо да достигаме до съвременните научни постижения.

Разбира се, **ролята на библиотеките** в тази ситуация се променя много. Тук присъстват представители на библиотеки: Народната библиотека, библиотеката на Нов български университет, Университетската библиотека. Ролята на библиотеките е променена. Те стават активни участници в поддържането на електронните научни ресурси, дори понякога изпълняват и ролята на издатели, поддържат електронни репозиториуми, електронни списания, бази от данни, електронни колекции. Професионалният софтуер Open Journal System, за който споменах, има официално наименование и то е „софтуер за управление и публикуване на списания с отворен код“. Платформата periodicals.uni-sofia.bg към Университетската библиотека се попълва вече активно със списания на Софийския университет не само в областта на медиите и комуникациите, но и в други научни области. Съобщението за кръглата маса беше публикувано на сайта на списанието „Медии и език“ именно в тази платформа и стои там и досега. Едно от важните неща, които трябва да споменем във връзка със софтуера Open Journal System, са либерализираните условия за ползване на научната периодика, които изискват осигуряване на уникални номера за идентификация - DOI. Това става много лесно с тази платформа. Става автоматично за текстовете, които се публикуват през нея. Научните текстове в интернет пространството могат да се намерят по своя собствен уникален номер.

Не мога да отмина **проблемите, които съпътстват сформиранието на редакционните колегии и тяхната работа**. Предполагам всички вие като участници в редакционни колегии и редакционни бордове разчитате на редакционен оперативен състав за всяко списание. Това са хората, които се грижат

за текстовете - от тяхното предаване до тяхното публикуване, независимо дали те са онлайн, или на хартия. Този оперативен състав, поне в нашето списание, наричаме редакционна колегия. Редакционният борд е, така да се каже, тежката артилерия. Това са хората, които участват като гаранци с имената си, с публикациите зад себе си, с авторитета си. Те не вземат толкова активно участие в оперативната работа, но са задължителна част от редакционния състав на всяко научно списание, най-вече защото това се изисква от индексираниите и реферираниите бази данни, особено реферираниите списания. Тези изисквания към редакционните бордове ще коментираме след малко.

Редакционните колегии, разбира се, оформят редакционните политики на едно списание. Те не могат да са твърде различни, що се отнася до научните списания. Има обаче определени стандарти. **Тематичният обхват** на изданията е съществена част от облика на едно научно списание. Колеги, започнах списанието си „Медии и език“ с идеята то да бъде фокусирано върху изследвания по лингвистика, медиалингвистика, медиастилистика, психо- и социалингвистични проблеми, свързани с езика и стила на медиите. Но се оказва, че този периметър е твърде тесен и трудно се набират автори за списанието, така че се наложи да го разширим. Разширихме го дотам, че в момента включва всякакви проявления на езика и стила: в областта на връзките с обществеността, включва дори медиатизацията на политическото общуване и на изкуството. Наложих се да разширим обхвата, тъй като беше твърде тесен и създаваше трудности. Предполагам, че на всяко едно от научните списания се налага да ревизира първоначалната си визия за тематичния обхват, да го разшири, за да има възможност да покани повече автори и да осигури на аудиторията си повече и по-разнообразни изследователски перспективи. Надявам се, че вие ще споделите после и вашия опит в тази посока.

Разбира се, **езиково-стиловите изисквания** към текстовете не могат да са твърде вариативни.

Надявам се, че и вие ще поставите проблеми, свързани с редакционните политики, с **отговорностите на редакторите**. Това са вътрешноорганизационни дейности. Смятам, че всички ние се сблъскваме с ограничения човешки ресурс, с ограничения брой участници в оперативната работа. Аз специално съм изключително благодарна на докторантите си, които вече не са докторанти, а са защитили своите дисертации - д-р Йордан Карапенчев и д-р Александър Георгиев, които работят абсолютно безкористно. Трябва да споменем, че обикновено в научните списания се работи на добра воля, с някаква надежда главният редактор да осигури минимално заплащане за усилията, които се полагат, например чрез реализирането на проекти. Всъщност основната мотивация в работата на членовете на екипите в тези списания е вярата в науката, в желанието да се развива дадена научна област. Аз съм изключително благодарна на хората, които ми помагат, и съм сигурна, че всички вие работите по

този начин, с тази мотивация и полагайте усилия да развивате своите списания. Ясното разпределение на задълженията е важно за всеки екип, но понякога има сблъсъци заради прекомерното натоварване на членове на екипите.

Що се отнася до **редакционните бордове**, вие знаете добре изискванията на реферираните бази данни. Те държат на определено съотношение между чуждестранните и българските учени в борда. Между другото, когато се кандидатства с проектни предложения, задължително се отбелязва квотата на чуждестранните и на българските учени. Ще оставя вие да коментирате това, но ми се струва, че подценяването на българските учени и изобщо това изискване за международна видимост на членовете на бордовете не е съвсем обмислено. Във всички случаи е важно да има квоти за чужди учени, но българските учени трябва да имат своето място в тези редакционни бордове и тяхното участие да не бъде подценявано, поне що се отнася до оценката на тези издания от индексиралите и рефериращите бази данни.

Наукометричните бази данни наложиха към членовете на бордовете изисквания за публикации в реферирани и индексирани издания, както и за висок h-индекс. Обикновено колкото по-висок е h-индексът, т.е. цитируемостта на учените, участващи в редакционните бордове, толкова по-висока е и оценката на списанието и то има шанс да влезе в Scopus или Web of Science. Много често в научни класификатори хуманитарните и социалните науки стоят под една шапка. Осигуряването на висок h-индекс, както и на публикации в реферирани издания за хуманитарни и социални науки е много по-трудно, отколкото за математическите, медицинските и други науки. В тази връзка вчера влязох в топ хиляда на българските учени според h-индекса им в Google Scholar. Там почти липсваха учени от хуманитарните и социалните науки. Повечето бяха в областите *математика, химия, физика, медицина, металургия, енергетика* и др. Тоест, ако наистина се поставят еднакви изисквания за всички научни направления, ще е доста трудно. В тези научни области, от които има учени сред топ хиляда, обикновено проучванията се правят в екипи и по този начин се осигурява висок индекс на цитируемост на много учени. Докато в хуманитарните и социалните науки изследователите работят по-скоро индивидуално. Хуманитарната мисъл не е толкова екипно дело и ние няма как да си осигурим такава висока цитируемост.

Качеството на текстовете също спада към проблемите, които съпътстват всички редакционни екипи на списанията. Качеството на текстовете е свързано с авторите на първо място, разбира се. Всички ние искаме да публикуваме качествени текстове. Затова се организира двойно сляпо рецензиране. Редакционните колегии също имат право на обсъждане и на финално решение. Но на първо място, намирането на автори, и то на качествени автори, е много трудно. Истинско предизвикателство е да се намерят автори, защото има прекалено много научни издания, а малко автори,

особено такива, които бързо да могат да напишат научен текст. А и научната работа не е бързо писане, а процес! Качеството изисква обмисляне и осъществяване на изследователски процедури, които изискват време. Най-активно пишещите се оказват докторантите и дипломантите, защото пишат по необходимост. Те не бива да бъдат подценявани в никакъв случай, но при тях трябва да се извършва особено сериозен подбор. Колегите от академичната среда – преподаватели и изследователи, успяват все по-трудно да откликват с текстове на покана за публикация. Те са разкъсани между различни покани за конференции, вследствие на които се съставят сборници, покани за сборници по повод юбилеи на колеги. Самата аз миналата година написах четири текста по повод юбилеи на колеги. Когато ме питат каква ми е ползата от това, аз отговарям, че обичам и уважавам тези хора, защото съм работила с тях, и не мога да не ги почета с текст. Но тези текстове не влизат, разбира се, в обращение в научната периодика. Те не са видими, защото обикновено са в сборници, които не се индексират. Така че е все по-трудно да се намират хора, които да предлагат текстове за неиндексирани издания.

Тогава откъде се захранват списанията с текстове? Най-вече се възползват от конференции, семинари и кръгли маси, от които после се събират текстове и се публикуват. Това е най-честата практика. Публикациите по проекти много често запълват цели броеве и дори специални броеве, но разбира се, се насочват предимно към издания, реферирани в Scopus и Web of Science, тъй като проектните програми имат изисквания към наукометричните показатели на публикационната дейност. Това поставя неиндексирани списания в по-неизгодна позиция.

Създаването на лоялност към изданието зависи в голяма степен от редакционния екип, от отношението на редакторите към автора, от степента на удовлетвореност на автора от бързината и коректността на публикуването, от разпространението и видимостта на неговия текст. Тук има редица критерии, които могат да помогнат, за да може списанието да изгради един лоялен авторски екип, на който може да разчита.

Мотивация за публикуване: Сред пречките, свързани с мотивацията за публикуване, е наличието на голям брой научни списания, които „разфокусират“ авторите. Разбира се, не можем да хвърлим вината върху демократизацията на научното публикуване, защото именно тя дава възможности на повече хора да не чакат така, както се чакаше в предишни периоди.

Например преди 25 години беше общоизвестно, че в Годишника на Факултета по славянски филологии се приемаха трудно текстове, още повече на докторанти. Годишникът беше място за утвърдени изследователи. Затова демократизацията на научното публикуване, освен негативи, носи и положителни черти – дава видимост на текстове, които при други обстоятелства биха чакали с години. Що се отнася до

емпиричните изследвания, много важно е те да видят бял свят и да намерят своето място, преди да остарееят, за да са близо до периода, в който са проведени.

Друга причина за намалена мотивация за публикуване са твърде многото и различни стандарти за оформление на текстовете, които отблъскват авторите. Нееднократно съм чувала оплаквания от авторите, че непрекъснато трябва да се съобразяват с изискванията на различните списания. Аз самата се сблъсквам с това. Липсата на единен стандарт е едно допълнително затруднение за авторите. Ако приемем например единен стандарт за хуманитарни и социални науки, който да следват всички списания, тогава авторите могат да насочват текстовете си към различни издания, без нужда от допълнителна преработка. В момента в качеството си на автор преработвам библиографии според различни стандарти за цитиране и разбира се, след това, ако реша да събера няколко статии в книга, се захващам да уеднаквя цялата библиография и да я върна обратно към определен стандарт. Това, разбира се, утежнява работата на авторите и много от тях не са склонни да я вършат, а редколегиите нерядко са изправени пред необходимостта да свършат вместо авторите тази работа с ограничения човешки ресурс, с който разполагат.

Езикът на текстовете: Колеги, доминацията на английския език много ме притеснява, защото съм българист и смятам, че има определени научни полета, в които английският език затруднява изключително много представянето на научните изследвания.

Подготвих текстове на английски език за сп. „Философия“ и сп. „Социологически преглед“ (благодаря на доц. Жана Попова, която ме покани). По този повод имах дискусия с редакторите на едното списание, защото работя с примери на български език в областта на медийния език и стил и трябва да ги превода. Често в английския език думите и изразите нямат тези нюанси, с които са употребени в българския. За мен е изключително сложно да преработвам всички графики, които отразяват изследвания, проведени на български. Не мога да махна българските думи от текста, както ме призоваха в едното списание, защото това е все пак изследване на българската медийна реч и е задължително примерите да са дадени и на изходния език, и в превод. Така че за мен това е двоен и троен труд, който полагам за оформяне на текстовете си на английски. Разбира се, текстове на английски език трябва да има, защото те са по-видими в чужбина, но ми се струва, че се ценят много повече от текстовете, публикувани на български език.

Етичните стандарти: Тук може много да се говори. Дали може да се препубликуват материалите например? Получихме писмо от г-жа Грашкина, директор на НАЦИД, в което тя информира, че текст, публикуван на български език и на английски, трябва да се опише като една публикация. Т.е. тук нямаме етичен сблъсък, защото НАЦИД позволява препубликуване на текст на чужд език, но нямаме и особена мотивация да публикуваме един текст на два езика, защото се отчита една публикация.

Научното рецензиране в периодиката: Тук мога да отворя голяма дискусия, но ще се спра накратко. Преглеждайки нашия професионален софтуер за управление на редакционно-публикационния процес – Open Journal Systems, видях, че едно от списанията там предлага задължително рецензиране, но и опция за рецензиране по желание на автора, т.е. авторът може да се откаже от рецензиране. Аз за първи път научавам за тази практика, но си заслужава да помислим какво ли би означавало това и защо едни автори да са съгласни с рецензиране, докато други могат да го откажат. По какъв начин ще оценим качеството на текстовете, как ще гарантираме равнопоставено отношение към постъпилите материали?

Проф. Мария Ендрева, главен редактор на сп. „Германистика и скандинавистика“ и преподавател в Софийския университет: Ако списанието иска да влезе в международни бази данни, такъв вариант не съществува.

Проф. Андреана Ефтимова: За първи път чувам рецензиране по желание, но си заслужава да го коментираме, ако някой има опит.

Проф. Мария Ендрева: Няма сериозно списание, което да приеме такава практика. В двете системи, с които ние работим, OJS и Scholar One, има графа, в която авторите могат да предложат кой да ги рецензира. Но дали редакционната колегия ще се съобрази с това, е нейно решение. Ние сме обявили, че в нашето списание се рецензират всички статии и авторите не могат да решават дали текстовете им ще бъдат рецензирани или не.

Проф. Андреана Ефтимова: Точно така. Предварително се обявяват правилата за рецензиране на сайта на списанието и се приема, че всеки автор, който подава текста си, се е съгласил предварително с тях. Друг проблем е дали двойното сляпо рецензиране е сляпо. Това е един въпрос, който зададох и на друг форум за научната периодика, проведен в ЮЗУ. В българските условия аз смятам, че не е. Веднага по библиографията рецензентът може да познае кой е авторът на текста. Авторите у нас имат склонност към самоцитиране и обикновено посочват собствените си имена. Така че дали е сляпо рецензирането, или играем на сляпо рецензиране, ще се радвам да го обсъдим.

Гл. ас. д-р Данко Георгиев, редактор в „Серия Обществени комуникации“ и преподавател в Шуменския университет: Ако статиите са четени някъде на конференция, много лесно се проверяват.

Проф. Андреана Ефтимова: Добре дошли, казвам на доцент Тодорова от ЮЗУ – главен редактор на списание „Езиков свят“, реферирано в Scopus. Много благодаря на Биляна, че пътува и дойде, както и на колегите от Шуменския университет. Изключително благодарна съм за тяхното отношение към форума, за тяхното внимание.

Относно местоработата на рецензентите изискването на научните бази данни е за вътрешни и външни рецензенти. Обикновено в нашето списание определяме един вътрешен и един външен рецензент. Какво означава вътрешен? Да е от институцията, която издава списанието. Външният рецензент е от друга институция, опитваме се да е колега от други университети в страната. Разбира се, това не е задължително, но някои от базите данни го поставят като изискване. В интерес на истината подборът на рецензенти се следи и ние изготвяме таблици със съотношения на вътрешните и външните рецензенти, за които благодаря на д-р Георгиев. Правим тези таблици, защото често се изискват при подаването на проектни предложения или по други поводи.

Заплащане на рецензентите не се предвижда в най-разпространения случай. Евентуално може да им се даде служебна бележка, че са участвали в този процес. Но скоро прегледах едно чуждо списание, което изискваше такса от 600 долара. И изрично споменавах, че не се изисква такса за публикация, не се изисква такса за редакционна работа, а таксата от 600 долара се изисква за заплащане на рецензенти.

Дали е истина, или не е, просто ми попадна този сайт и ми беше любопитно да прочета, че такава голяма сума според нашите стандарти, се изисква именно за заплащане на рецензентския труд.

За **индексирането** нямам намерение да говоря, защото ще покая д-р Карапенчев да сподели опита си от индексирането на нашето списание, с което се занимаваше предимно той. Аз се включих тук-таме, но той отговаряше за ERIH PLUS. Там имаме два неуспешни опита, но вторият, след наше възражение, завърши успешно и успяхме да индексирате сп. „Медии и език“. Процесът на реферирание в международните бази данни Web of Science и Scopus е твърде дълъг и сложен. Когато и да съм попитала българската секция на Web of Science как може да стане включването на списанието, те ми изпращат сух имейл да изчета изискванията. Да си призная не ми се четат 100 страници, а и не разполагам с толкова време. Вероятно преувеличавам, разбира се, но наистина е трудоемко.

Така че за мен и яснотата, и прозрачността на изискванията към кандидатстващите списания са под въпрос, както и този продължителен и усложнен мониторингов процес, при който трябва задължително да отделим един човек от ресурса на редакционната колегия, за да се занимава само с комуникацията с хората, които наблюдават списанието.

Депозирание и съхранение на научните публикации: В споменатото писмо на г-жа Грашкина се напомня, че националните научни издания, включително електронните, трябва да депозират всички свои броеве в Националната библиотека съгласно разпоредбите в чл. 3 от Закона за задължително депозирание на екземпляри. Това е още едно вменено задължение на редакционните колегии на

научните списания. Те трябва да изпращат броевете си в PDF формат. Първото изискване на Националната библиотека беше тези броеве да се депозират на флашка. След като ми взеха флашката, не можах да намеря флашки с малка памет. Слава богу, вече броевете може да се изпращат по имейл. Винаги получавам подписан приемо-предавателен протокол. Тази процедура е задължителна, тъй като публикациите на авторите не се признават в НАЦИД, ако не бъдат депозирани в Националната библиотека.

Благодаря Ви, че ме изслушахте. Не знаех, че ще говоря толкова дълго, когато се готвех. И сега няма как да предявявам претенции Вие да говорите 10 минути. Имаме няколко предварително заявени презентации на колеги. Моля ви да ги изслушае и тогава да започнем дискусиата, като задържите въпросите и казусите, които имате от богатата си практика, за финалната дискусия.

Проф. Андреана Ефтимова: Моля да заповяда проф. Мария Ендрева, главен редактор на сп. Германистика и скандинавистика.

Проф. Мария Ендрева: Здравейте колеги, аз съм от Факултета по класически и нови филологии, катедра „Германистика и скандинавистика“. Ние правим това списание от 5 години. В момента ще излезе петият му брой, още не сме го сложили онлайн, но се подготвя. Досега имаме четири издадени броя, както и два специализирани тома. Тук можете да ги видите (показва слайд на презентацията). Преди 2 години чествахме 100 години на специалност „Немска филология“ и тези два тома са от юбилейната конференция, която направихме. Определили сме ги като специализирани томове на нашето списание.

Нашето списание работи с две системи. Първо бяхме с OJS, където имаме 120 регистрирани рецензенти, а това е много. Това са международни учени. Разбира се, има и български германисти, но те са ограничен брой. По-голяма част от германистите са най-вече от Европа. Оказва, че тези хора, които ние регистрираме в OJS, не са видими за Web of Science и по тази причина не ги признават там, ако нямат нарочна регистрация като рецензенти в Web of Science. Този проблем се преодолява, ако имаш ScholarOne. Именно заради това направих всичко възможно нашето списание да премине от OJS в ScholarOne, въпреки че той се заплаща. Актуалният пети брой го правим на ScholarOne, тъй като когато регистрираме рецензенти, те са свързани с Web of Science и автоматично ги признават за рецензенти в Web of Science.

Докт. Диана Гърличкова, докторант в Софийския университет: Бих искала да вметна нещо. Има plug in, допълнителен OJS, който, когато рецензентите завършат рецензията си, изпраща информация в профила им в Web of Science, но плъгинът се заплаща допълнително – чрез абонамент на годишна база.

Проф. Мария Ендрева: Когато преди няколко години имплементирах списанието в OJS, говорих с проф. Елиза Стефанова, че искам ScholarOne, но тя каза, че не ми трябва ScholarOne, че имаме система, която е безплатна. Обаче когато искаш да се включиш с всичките пълноценни функции, се оказва, че трябва да платиш. И ако ще трябва да платим, по-добре да платим за Scholar One. Това е моята логика. За мен е все едно. Двете платформи са доста сходни.

Тук съм отворила да видите какво е ScholarOne, понеже последния брой го правихме на него (показва слайд от презентацията). Това е сравнимо с OJS – много прегледно се виждат докъде са стигнали статиите. Предполагам, че повечето работите с OJS и знаете за какво става дума. Надяваме се, че тази платформа, която в момента сме интегрирали, ще имаме по-голям успех, когато кандидатстваме в Web of Science. Дали това е напрасна надежда, или е оправдана, ще видим.

За мен беше много фрустрираща идеята да работим на празни обороти. Ние сме събрали 120 рецензенти. И разчитаме на тях, имаме много материали за своите броеве, които бяха специализирани, включително от чуждестранни учени.

Имахме 45 статии, като преобладаваха текстове на чуждите учени. Това е голяма бройка. Тоест изцяло изпълняваме всички изисквания на базите. Но имаме и специализирани броеве – друг проблем, когато кандидатстваш.

Така от няколко години се подготвяме да се индексирате в различни бази данни. До този момент са тези, в които сме успели. Повечето са безпроблемни. Препятствие е ERIN PLUS. Там бяхме приети от първия път, тъй като предварително се бяхме подготвили и отговорихме на техните изисквания.

Сега, след този брой, ще кандидатстваме в DOAJ, тъй като те имат изискване редколегията да не участва със собствени статии в определени броеве.

Доц. Васил Загорев, главен редактор на сп. „Издател“ и преподавател в УниБИТ: Може да проверите, тъй като ние преведохме правилата. Става въпрос за процентно съотношение.

Проф. Мария Ендрева: Да, трябва да са минимум 50 на 50, но ние заради тези специализирани броеве, от които излязоха два тази година, не отговаряме на това изискване, тъй като там по-голямата част от участниците в редколегията има статии. Това е логично, защото си поканил тези хора да дойдат на конференция, а после те са дали статии за публикуване. Сега с новия брой имаме много по-малък процент участие на редколегията, така че вече мисля, че ще отговорим на условията.

Ние се целим към Web of Science. Там следим всичките изисквания, които трябва да изпълним. Имали сме няколко срещи с представители на Web of Science, на които те ни съветват, направихме анализ къде какво ни лисва. Напаснали сме нещата според

изискванията на Web of Science и поради тази причина в ERIN PLUS веднага ни приеха, видяха, че отговаряме на тези изисквания.

След петия брой, който ще излезе сега, че ще кандидатстваме в DOAJ и непосредствено след това ще кандидатстваме в Web of Science. Дали ще ни приемат? Аз съм малко скептична, но всяка година се стараем да отговаряме на всички изисквания. Не знам дали те четат самите статии.

Това е новият брой, който ви показвам (показва слайд от презентацията). Всяка година успяваме да направим един брой с между 250 и 300 стр., даже понякога имаме и повече от 300 стр. Но тази година след два специализирани броя, които излязоха пролетта, пети брой се оказа с по-малък обем. При всички положения се стремим да имаме някакво качество. Как се оценява това качество, не мога да кажа. Дали тези статии ще бъдат оценени високо, или не, нямам представа. Но за разлика от това, което каза проф. Ефтимова, нашето списание не се разширява, т.е. ние сме тематично много структурирани и приемаме текстове само в областта на германистиката и скандинавистиката. Нищо друго. Това много ограничава, но от друга страна, е някакъв шанс да приемат текста Ви по-бързо. Защото колкото е по-специализирано едно списание, толкова по-голям шанс има специалистите да публикуват в него.

И сега от това, което бих ви споделила на всички от разговорите ми с представители на базите данни, е, че е много важно ние да се позиционираме чисто, да има някаква политика на списанието, която да е видима за съответните бази. Например беше ни препоръчано, след като сме тясно специализирано списание, да се позиционираме не като национално, а като регионално издание, т.е. тук, на Балканите, в Югоизточна Европа. И ние в момента сме се позиционирали като такова списание. Затова сме поканили в редколегията учени от Сърбия, от Румъния, от Гърция и от Турция. Имаме германисти и от Германия, и от Полша. Но сме се опитали да покажем чрез редколегията, че това списание е с регионален обхват. Това, което ни липсва, е, списанието да функционира на практика като регионално, защото нямаме статии от тези страни. Надяваме се догодина да започне да функционира като такова.

В този брой имаме само статии от България и от някои европейски държави: имаме една коледжа от Румъния, която сега работи в Париж, имаме от Цюрих, имаме от други места, но от Сърбия, Румъния, Гърция нямаме все още. Надявам се новите членове на редколегията да ни дават от техните държави поне по една статия на година - техни докторанти примерно (макар че ние много не искаме докторанти), техни колеги. Съжалявам, колеги, публикуваме, разбира се, текстове на докторанти, но повече искаме да имаме текстове на утвърдени учени. Засега обаче нямаме голям избор. Квотата ни на отхвърлени статии не е голяма. Това също се гледа в базите данни, доколкото знам. В момента имаме общо 13 материала – 11 статии, 2 рецензии, сред които имаме отхвърлени едно или две неща, което пак е някакъв

процент. Не знам обаче дали е достатъчен. Това се доказва от системата Scholar One. В нея остават текстовете, рецензиите и съответно се вижда, че някои текстове са с отрицателни рецензии и не минават. Чрез тези системи можем да докажем наличието на отхвърлени статии. Но за да отхвърляш много, трябва да имаш много постъпили текстове. А ние нямаме чак толкова постъпления и съответно си ги пазим. Даже моля някои рецензенти да са по-милостиви, защото знам, че този текст няма да мине през рецензия, ако съответният специалист рецензент приложи истинските си критерии.

Така че тези практики също съществуват. Не искам повече да задържам вниманието Ви. Ако имате въпроси, с удоволствие ще споделя нашия опит такъв, какъвто е.

В 12 часа ще дойде д-р Иван Тенев, който се занимава с подаването на всички документи. Където сме подали, винаги са ни приели. Дано да продължи така и Web of Science.

Проф. Андреана Ефтимова: Това означава, че сте подготвени добре, като подавате.

Проф. Андреана Ефтимова: Любопитни сме да чуем повече за работата на колегите от Шуменския университет. Затова давам думата на ас. Биляна Живкова и гл. ас. д-р Данко Георгиев, за да представят изданието на Катедрата по журналистика и масови комуникации – „Серия Обществени комуникации“.

Ас. Биляна Живкова, редактор в „Серия Обществени комуникации“ и преподавател в Шуменския университет: Здравейте, колеги! Много ми е приятно да се видим. Ще Ви представя нашето списание, което е ежегодно издание на Катедрата по журналистика и масови комуникации към Шуменския университет. То стартира през 2011 г. със заглавие „Изследвания на медиите“, като първият отговорен редактор е проф. Елка Добрева, а сегашният е проф. Евдокия Борисова.

И ние сме започнали със специализирани медийни теми, като впоследствие сме ги разширили. Всеки път се стремим да разработваме определена тема, свързана с масмедията, връзките с обществеността, рекламата, фотографията и съвременните комуникации. Освен медийни изследвания се приемат и литературни, културологични и философски разработки. Ето част от темите, които сме покрили през годините: *Криминалното, Памет и медии, Употреби на образа, Скандалът, Границата, Забранени забравени книги*. Миналогодишното издание беше на тема *Време и памет*, посветено на покойни колега проф. Яни Милчаков.

В сборниците публикуват преподаватели, студенти, докторанти от Шуменския университет. Разбира се, поканили сме колеги от други университети и от чужбина. Стремим се да каним и експерти от други области. Публикуваме на български, руски, английски и сръбски език. Имаме отделни публикации и на други езици през годините. Нямаме строги ограничения в методите и методологията. Насърчават се

интердисциплинарните проучвания. Забелязвам, че е валидно за повечето научни издания.

Задължително в началото имаме информация за авторите, които участват в списанието: имейл адреси, с какво се занимават, какви са им интересите, за да могат читателите да се свържат с тях, ако имат мнения, идеи или искат да колаборират с авторите. Участието не изисква заплащане на такса. Списанието е с отворен достъп до изследванията, така че да има видимост на публикациите. Включени сме в СЕЕОЛ и НАЦИД. Тазгодишната тема е *Дипломацията*. Все още нямаме корица. Отговорен редактор на броя ще бъде проф. Евдокия Борисова.

Проф. Андреана Ефтимова: Благодаря на двамата колеги, които са изменили толкова дълъг път от Шумен, за да представят списанието. Но списанието наистина си заслужава. Броеве са прекрасни, а и вие ги издавате и онлайн, и на хартия. Да, това са великолепни издания, колеги, прекрасни издания с много качествени, стойностни и разнообразни текстове. И както виждам, списанието доста е разтворило блендата. Имах няколко покани и много съжалявам, че досега не съм успяла да се включа, защото, както вече казах, авторите много трудно успяват да се включат навсякъде.

В началото Ви споменах за докт. Диана Гърличкова. Тя е била на подобен форум в Румъния и ще ни разкаже повече за дискусиите на този форум, ще ни сподели своите впечатления от него.

Докт. Диана Гърличкова, редактор на сп. „Acta Medica“ и докторант в Софийския университет: Форумът беше в началото на годината и беше по проблемите на научното публикуване. Аз съм докторант на проф. Ефтимова. Моята област е не само детското, но като цяло книгоиздаването, но всъщност работя в медицинско списание към Медицинския университет в София и там проблемите се покриват до голяма степен с това, което се спомена дотук – неетично публикуване, фалшиви изследвания. Обемът на списания с медицинска проблематика е по-голям и са намесени много пари. Един от проблемите, които се обсъждаха на тази конференция и който ми стана много интересен впоследствие и така доразвих темата, е проблемът за т. нар. хартиени фабрики или *rare mills*. След малко ще говоря по-подробно за тях. Част от проблемите на съвременното научно публикуване се споменаха – фалшива информация, фалшиви данни, подвеждащи публикации, непрекъснато развиващия се и настъпващ изкуствен интелект, който става все по-голям проблем, натискът за непрекъснато публикуване. Тези проблеми водят и до появата на т.нар. хартиени фабрики. Какво представляват те? Точното определение за тях е: вид индустриална измама в издателския бранш. Те са търговско ориентирани, неофициални и често нелегални организации, които произвеждат и продават измамни или манипулирани ръкописи, наподобяващи легитимни такива. Какви услуги представят тези хартиени фабрики? Те могат да

започнат от най-малкото – всякаква академична помощ от провеждане на експерименти, когато става въпрос за медицински и друг тип данни, до написване на цели статии с фалшифицирани данни. Услугите, които предлагат тези фабрики, не са никак евтини. По информация в интернет, за публикуване на статия в списание с импакт фактор над Q3 цената може да стигне до 30 000 евро. Започва от 5 000 евро обикновено. В страни като Китай тези суми се плащат от доктори, за да могат да се хабилитират. Услугите, които тези фабрики предлагат, са не само продажба на готови статии, но и платено рецензиране, платено публикуване в списание и предоставяне на готови данни. Характеристиките на статиите са, че най-често те са с несъществуващи, а изфабрикувани данни. Много често са с манипулирани изображения, създадени с изкуствен интелект, и авторите обикновено са трудно проследими, без институционални имейли или ORCID или SCOPUS идентификационен номер.

Защо процъфтяват тези фабрики? В определени научни области, не зная за другите, но специално в медицината, авторите се притискат да публикуват по различни причини – академично израстване, професионални или финансови причини, или за престиж. Позволявам си една малка закачка, цитирайки известния слоган Publish or Perish! Да публикуваш или да загинеш! Хартиените фабрики често са отговор на този натиск.

Как става разпознаването на статия от хартиена фабрика? След тази конференция осъзнах, че съм получавала често такива статии, защото част от проблемите на нашето списание са точно обратните на тези, които проф. Ефтимова спомена – ние имаме прекалено голям наплив. Ежедневно пристигат десетки статии от Китай, Пакистан, Индия, Нигерия...

Как можем да ги разпознаем? Разпознаването не е никак лесно. Обикновено има червени флагове, които могат да ни подсказат за проблема. Това, с което можем да започнем, е проверка на авторите и тяхната идентичност. Може да се провери дали са регистрирани с ID в сайта на ORCID, да се проверят техните афилиации. Обикновено такъв червен флаг е, когато те не използват институционален имейл, а например използват имейл в gmail или yahoo, но разбира се, това не ни дава сигурност. Понякога специалистът лекар може да не е зачислен към университет, а просто към болница.

Другото, което може да ни накара да бъдем подозрителни към легитимността на текста и на данните в него, е наличието на множество малки изображения, графики, таблици и т.н., които могат да бъдат генерирани с изкуствен интелект. При съмнение от авторите могат да бъдат изисквани т. нар. „сурови материали“, за да е сигурно, че са истински, но това пак не е гаранция.

Това дали дадено изображение е създадено с изкуствен интелект е трудно доказуемо. Все още няма такива надеждни инструменти за откриването на подобни изображения. Друг червен флаг е, ако статиите идват под формата на покана за special issue, или са множество еднакво изглеждащи статии. Както казах, аз съм получавала десетки такива, те изглеждат по еднакъв начин. Много често авторският колектив е от едни и същи хора без институционална принадлежност. Но всичко това са само флагове, т.е. не може да се гарантира, че дадена статия е фалшива. Подходът за преценяване дали дадена статия е фалшива, е човешкият фактор, той е най-важен, т.е. редактор, организационен секретар, този, който получава статиите, преценява, като трябва да вземе предвид всички тези компоненти.

На тази конференция ни представиха автоматизирана система, която сама засича такива червени флагове, но крайната оценка е отново на редактора.

В презентацията си съм дала един пример. Това е статистика от 2000 до 2020 година за увеличаване на фалшивите статии. Последните години цифрите са нараснали още повече. На международно ниво има институции, които се борят срещу тези фабрики. Една от тях, която е и най-важната, е COPE (Committee on Publication Ethics). На нейния сайт са дадени повече насоки как да разпознаваме такива статии. Когато започнах да провеждам проучване в интернет, веднага започнаха да ми излизат реклами. Намерих фейсбук страница на фирма, която си предлага услугите и която няма официален уебсайт. Телефонът е с пакистански номер. Фейсбук страницата е на български и се предлага бързо публикуване в Scopus и в Web of Science. Това е голям проблем е в някои сфери, в медицината особено. И ние имаме същите проблеми с индексирани и реферирани. Кандидатствали сме в Web of Science и първо се прави техническа проверка. Ако получиш отказ, две години имаш забрана да кандидатстваш отново. В момента кандидатстваме към друга индексираща база данни – PubMed, и изискванията са километрични.

Доц. Вяра Ангелова, главен редактор на сп. „Медиалог“ и преподавател в Софийския университет: И мен ме е вълнувал този въпрос и наистина – медицината и химията държат първенството. Особено фармацията – там са големите пари, но и в нашия сектор го има този проблем. Можеш да си купиш не просто готова статия, можеш да си купиш място в творческия колектив, като цената варира в зависимост от това дали си първи автор, или трети автор. Проф. Бенбасат е прав да попита дали сте хващали такива случаи, защото подозира, че в цялата тази система съучастват и самите издания. Не само в Пакистан и Русия си правят някакви сделки с авторите, а при всички положения съучастват тези велики скопуски и уебсайтови издания, към които всички ние се стремим. Освен тази централизирана платформа, за която говорихте, има и такива онлайн частни детективи. Аз съм попадала на данни за България с конкретика: кое издание, кои са

българските автори, които са заподозрени, защото това не може да се докаже. И обикновено си личи по тематиката, която разработват, по съавторите.

Доц. Биляна Тодорова, главен редактор на сп. „Езиков свят“ и преподавател в ЮЗУ - Благоевград: Извън протокола, не съм много сигурна, че е твърде изгодно за някого да бъде главен редактор или член на редакционна колегия на списание в SCOPUS. Първия път, в който станах член на такава редакционна колегия, беше списание в Полша. След това се присъединих към екипа на сп. „Езиков свят“ през 2018 г. И по стечение на обстоятелствата вече от година и половина съм главен редактор на сп. „Езиков свят“. Нашето списание, за разлика от много скопуски списания, е без такса за публикуване и със свободен достъп, което значи, че ние работим доброволно и работим много именно заради всички тези изисквания, за които вече се говори.

В този смисъл, ако си редактор в Languages, които ти взимат 1600 франка, за да си подадеш материала, там бихме могли да подозираме, че има някакъв интерес, без по никакъв начин да ги обвинявам, че те са включени в нещо такова. В нашия случай, за съжаление, ние получаваме наистина всеки ден десетки статии, които изглеждат по идентичен начин. Обикновено са от автори, които са с някакви афилиации, истински или не съвсем, свързани с Пакистан, Индонезия, Киргизстан, Казахстан. Освен тях, имаме твърде много статии, които получаваме от Косово например. И аз имах нужда от известно време, в което трябваше да осмисля как и защо се случва това. Всъщност там има голям натиск. В Косово например, за да може да защити един докторант, трябва да има поне една статия в SCOPUS или Web of Science. Свързано е и с издигането в йерархията, с това дали някой да остане на редовно място, или не. Истината е, че тези хартиени фабрики работят, защото не са доизмислени правилата. И в много случаи тези изисквания, които се поставят, са нереалистични. Аз не смятам, че можем да очакваме от един докторант да има статия задължително в Web of Science или в SCOPUS. В момента, в който се постави такова изискване, веднага създава възможност за манипулация и за търсене на някакви други решения. А ние на Балканите и още по на Изток, а и още по на Запад, когато се наложи, винаги ще намерим решение. Щом като има нужда, появява се някой, който да задоволи тази нужда. За нас, редакторите, остава големият проблем как да се справим с това. Много е трудно, защото, както вече беше посочено, фалшификатът не може да се разпознае съвсем лесно. Ние проверяваме с Turnitin всички материали, но работата на изкуствения интелект не може да бъде хваната достатъчно адекватно с тази иначе скъпа програма.

В тази връзка на мен ми се иска да вметна за нашия опит със ScholarOne. Нашето списание работи с ScholarOne две години, между 2020 и 2022 г. Аз по това време бях администратор на тази платформа, тогава все още бях просто редактор. Не съм съвсем убедена до каква степен успехът и възможността за влизане в Web of Science

са свързани със ScholarOne. В нашия случай аз не съм кандидатствала по това време. Друг беше главният редактор – проф. Панайотова, но тя беше положила доста усилия и към онзи момент ние нямахме никакъв отговор от Web of Science. Когато станях главен редактор, кандидатствах отново. В момента сме в процес на оценяване и не мога да знам как ще завърши той, защото последната стъпка, която е най-важна, предстои. За верифицирането на рецензентите: не съм убедена, че трябва винаги да могат да се установят, защото сп. „Балканистичен форум“, което е в Web of Science, както и списанията на АзБуки, които също са в Web of Science, не работят със ScholarOne.

Проф. Мария Ендрева: А те работят ли с нещо? Аз имам поглед върху някои списания, там не се спазва нито тематика, нито всички изисквания. Те са абсолютно против всички правила на съответните бази данни, което доказва това, което Вие казахте. Аз имам подозрения как тези списания са влезли там, но когато и да съм попитала представители на съответните бази данни, те отричат, че е така. Тези списания в АзБуки не отговарят по никакъв начин на изискванията. Те не работят със софтуер за управление на редакционно-издателския процес.

Доц. Биляна Тодорова: Истината е, че на мен сп. „Български език и литература“ са ми изпращали да рецензирам статии. Така че нямам основания да подозирам нещо. Нашето списание в момента също работи по този аналогов начин. Ние се отказахме от ScholarOne, тъй като сумата е непосилна за заплащане. При положение че ние по никакъв начин не се финансираме, освен чрез проекти, които знаете, че не носят кой знае какви суми. Не оставаха средства дори списанието да се издаде на хартия, т.е. сумата по целия проект директно отиваше за ScholarOne. В момента ние работим по този стар начин чрез имейла, като аз събирам съвсем прилежно цялата документация и мога да гарантирам, че има поне двама независими рецензенти, обичайно от чужбина. Каня хора отвсякъде, защото и текстовете са отвсякъде. И това, което ние правим като начин за верифициране, е следното: след като някой рецензира определен текст, който има съответен номер, аз изпращам благодарствено писмо на рецензента и той го изпраща на Web of Science. Web of Science верифицира това в профила на рецензента. Съветвам Ви да го правите. Това е най-лесният начин, който съм установила, поне до момента, в който преценим с коя платформите ще работим. Както казах, това е много сложен въпрос, защото става въпрос не просто за работа. Ние работим наистина много, чисто физически. Тук става въпрос за много средства.

Проф. Андреана Ефтимова: От няколко минути доц. Яврукова, директор на Университетската библиотека, е в залата и очаква своя ред, тъй като след това има ангажимент. Заповядайте, доц. Яврукова.

Доц. д-р Биляна Яврукова, директор на Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ и преподавател в Софийския университет: Първо ще

говоря малко за Open Journal System, за инсталациите, които имаме в Софийския университет и какво има в тях. Ще направя връзката с DOI, защото тук никой не спомена DOI, поне в малкото време, в което аз бях тук, а DOI е много важен. И накрая ще споделя какво правим във връзка със задълженията на преподавателите да депозират своите публикации в българския Портал за отворена наука, тъй като вече учените са задължени да депозират своите публикации, или поне част от тях.

Open Journal System, е софтуер с отворен код, т.е. той се ползва абсолютно безплатно, ако има кой да го администрира. Той е предназначен за публикуване на периодични издания. Дори, смея да кажа, на продължаващи издания, защото има конференции, които публикуват сборници всяка година с ISSN. Целият процес е възможно да бъде управляван чрез този софтуер – от момента на подаване на ръкописа до неговото публикуване и съответно разпространение. Не мисля, че е трудно. Тук някои от вас споделиха за начина, по който работят, с изпращане по имейли. Практиката в България на този етап показва, че учените предпочитат все още комуникацията по имейл. Има някаква бариера, бих казала, за депозирането, за качването на ръкописи в платформи, които след това да бъдат оценявани. Иначе процесът се управлява много лесно през OJS, включително и чрез възможностите, които има там за създаване на карта за рецензия и всичко, което е свързано с разпределяне на ръкописа, оценката след рецензията от страна на редакторите и т. н. Положителното при OJS е, че поддържа протоколи, които позволяват широко разпространение на публикуваните периодични издания. Това широко разпространение всъщност е свързано с така нареченото индексирание.

Не обичам думичката реферирание. Смятам, че тази думичка не се употребява правилно, включително в нашата нормативна уредба. Индексирание – това е правилният термин за присъствието на периодиката в различни бази данни, без значение дали са наукометрични, пълнотекстови и т. н. Важното е, всички знаете, изданията да бъдат индексирани, т.е. освен в нашия сайт да се откриват и в други бази данни. Така се увеличава видимостта на научните изследвания.

В OJS се използват световни стандарти от метаданните. Метаданните са с Dublin Core, но има изходи в различни други формати, включително и познатите библиотечни формати - MARC формати за машинно четими записи, както и протоколи, свързани с разпространението на информацията, като протокола OAI-PMH (The Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting). Има и много други плъгини, които обогатяват софтуера и позволяват неговата по-добра работа.

Миналата седмица преминахме през един доста труден период, в който се ъпгрейдна софтуерът, т.е. беше актуализиран. OJS работи много активно по актуализациите, защото в момента най-новият софтуер позволява чрез ORCID идентифициране и потвърждаване както на редакционната колегия, така и на авторите да се избегнат както всичките тези хищни списания, хищни практики, така

и тези хартиени фабрики и т.н. Разбира се, тези практики не може да се нулират изцяло, но все пак има някои ситуации, в които това е възможно.

Другата новост е свързана с литературата, с позоваванията към всяка публикация, защото, освен че ние трябва да публикуваме, е много важно да отдадем нужното на хората, които сме цитирали. Всички знаем, че освен публикации се броят и цитирания, така че това е възможно чрез въпросното място за поставяне на литературата в запис на съответното списание в OJS. Това позволява, когато публикацията се индексира от Google Scholar и от други бази данни, да се отчита цитирането и съответно това повлиява върху h-индекса в Google Scholar. Всички знаем, че това е важно, защото, особено в областта на хуманитарните и обществените науки, h-индексът напоследък се взема от Google Scholar.

Редакторите на научните списания на СУ могат да конфигурират всичко и Университетската библиотека помага за това. Всъщност една от хубавите функции на OJS, която не е нова, е възможността за автоматично регистриране на DOI. Малко по-късно ще кажа какво е значението на DOI.

В Софийския университет имаме две инсталации на OJS. Софтуерните специалисти казват инстанции, за мен това са инсталации. Имаме две инсталации на OJS – едната е за периодични издания, другата е за годишници. Инсталацията за периодични издания се управлява от Университетската библиотека. Имаме системен администратор, който работи в Историческия факултет и в УЦИКТ (Университетския център за информационни и комуникационни технологии). В тази инсталация вече имаме над 20 списания. И това е само за няколко месеца. Инсталацията съществува от доста години, но сега, от февруари – март, задвижихме нещата и вече имаме повече от 10 активни заглавия, които работят изцяло в OJS.

Проф. Андреана Ефтимова: Аз съм много доволна от тази система. И се чудя на доц. Тодорова как успява чрез имейли да управлява целия редакционно-издателски процес. Толкова е мъчителна и трудоемка тази комуникация, но тя успява.

Доц. Васил Загорев: Но е естествена.

Проф. Андреана Ефтимова: Дали е естествена, не знам. Може и да е. Наистина потрудно се престахват съвременните автори да използват софтуерите за дигитално публикуване.

Доц. Биляна Яврукова (към проф. Андреана Ефтимова): Благодаря Ви за оценката! Аз всъщност казвам на всички и на колегите също, че съм тук, в библиотеката, защото ги има преподавателите и студентите. Ако тях ги нямаше, ние нямаше да сме тук. Така че ние сме тук заради вас. И трябва да направим всичко възможно, за да подпомагаме дейностите.

Какво прави университетската библиотека и как подпомага нашите преподаватели? Координира процеса по създаване на пространство за периодичните издания. Подготвяме насоки за работа с OJS. Сега малко се забавихме, но все пак ъпдейтът е от миналата седмица. Ще ни отнеме малко време, за да актуализираме насоките за всяка една част от процеса на управление, на публикуването на периодични издания с този софтуер, от създаването на сайта до качването на статиите, преминаването през рецензия, до публикуването и присвояването, регистрирането на DOI. Разработваме и други полезни материали, като например инструкции за цитиране по различни стандартизирани системи. Към момента сме готови с APA и Harvard. Предстои да направим и по други системи, но опитът показва, че най-често като че ли учените избират APA и Harvard за цитиране. Имаме също така изготвени материали, свързани с изискванията за индексирание в DOAJ, в Scopus, в Web of Science. Всъщност затова сме си свалили това, което колежата доц. Загорев е превел. Нека Ви (към доц. Загорев) покажа, че там стои точно Вашето файлче, с Вашия превод. Смятам, че то е изключително полезно и всички ние трябва да си помагаме заедно в този път.

Събрали сме всичко на едно място, за да могат нашите учени да имат достъп до тази информация. При необходимост провеждаме обучения за работа със софтуера. Опитът показва, че доста от редакционните колеги предпочитат сами да работят с софтуера.

Ако имат някакви проблеми, идват и бързичко решаваме проблема. Така процесът върви доста по-бързо. В същото време има редакционни колегии, които предпочитат Университетската библиотека да въведе ретроспективно броевете на списанията. А виждам, че вече ще има и колеги, които няма да използват всички възможности на OJS, рецензирането ще минава по имейл и ще искат да качваме новите статии на новите броеве. Така че ние сме готови, правим го. Това е част от нашата работа. И сме ангажирани с това. Има двама колеги, които въвеждат и вече са въвели една немалка част от всичките тези 20 издания, които ще видите. Това обаче е само в случаите, в които процесът на рецензиране не минава през софтуера.

Най-трудният момент е с цитиранията, със списъка с позовавания. Там е най-голямата пречка, защото за мен беше изненада, но масово в нашите списания, специално на Софийския университет, цитиранията не са по начина, по който трябва да бъдат, т.е. те не са стандартизирани, а това е изключително важно. И знаете ли какво казвам на всяка редколегия? Защо е важно? Защото когато списанието се индексира от SCOPUS, Web of Science и от други такива платформи, не мислете, че въвеждат всичко на ръка. Не го въвеждат. Там има машина и всичко се случва компютризирано. Ако не е правилно подредено, няма да бъде разчетено. Това също би могло да бъде причина за отказ от индексирание в съответните бази данни, макар и негласен мотив. Но е факт.

Библиографското описание трябва да бъде стандартизирано. Знам, че за вас е много досадно – точките, запетайките, кавичките, скобичките и т.н., но това е начинът, по който могат да се разпознаят отделните елементи от описанието. При необходимост помагаме и при създаването на сайт на списание. Ето например миналата седмица в рамките на около час и половина създадохме структурата на сайт.

Каква е връзката между OJS и DOI? Защо DOI е важен? Много често чувам, че DOI е идентификатор на дигитален обект. Всъщност съгласно стандарта DOI е дигитален идентификатор на обект, не е задължително обектът да бъде дигитален сам по себе си. Така че правилният превод е „дигитален идентификатор на обект“. Дефиницията, която е в стандарта за DOI, е следната: стандартизиран номер, който сам по себе си няма разбираемо значение и е предназначен за използване както от хора, така и от машини. Всъщност DOI по своята същност е един линк. Той замества линка, като в същото време еднозначно идентифицира даден ресурс, дадена статия, даден брой на периодично издание, дадена книга и т. н. Може да се регистрира дори DOI за резюме. Тоест за много обекти, за които има информация в интернет, може да се създаде DOI и съответно да се регистрира. Всъщност DOI осигурява оперативна съвместимост между различни източници. В неформални разговори съм чувала, че едно списание трябва да има DOI на статиите, за да бъде включено в наукометричните бази данни Web of Science и SCOPUS. Защо? Защото, както ви казах, те не въвеждат една по една нито библиографията, нито самите статии, това вече се взема автоматично от DOI.

Сега има създаден нов индекс чрез DOI, не знам дали сте го видели в Web of Science. Това, което има DOI, влиза в Web of Science, но това не означава, че е индексирано, нито пък, че влиза в наукометричните показатели, а просто че се открива информация за съответната статия или за името на автора. По същия начин е и с дисертациите.

Библиотеката изпраща дисертации към ProQuest Dissertation and Thesis, чрез тях те влизат в Web of Science. Не участват в никакви метрики, но имат видимост и това е важно за самия учен. Тези публикации не се смятат за индексирани публикации сами по себе си, но в DOI се съхранява информацията за самия ресурс и за цитираните публикации в него.

Така че процесите са два при DOI – веднъж имаме присвояване, след това имаме регистрация. В Софийския университет имаме създадени формули за различните видове обекти, защото ние сме голяма институция и ако няма някакъв контрол, трудно можем да управляваме целия процес по регистрация и присвояване на DOI.

Университетската библиотека е отговорна за присвояването, за генерирането на DOI. Отговорна е и за воденето на регистър на DOI. Университетската библиотека

подпомага, т.е. осъществява регистрацията на DOI, когато трябва да се прави ръчно, а не се прави чрез OJS. Така че имаме колеги, които са ангажирани и с този процес.

Колко от вас познават структурата на DOI? DOI се състои от три основни части. Имаме така наречения резозувър, който ни позволява идентификаторът да стане линк. След това имаме префикс и суфикс. Префиксът е константа за определена организация. В Софийския университет всеки един от нашите факултети има присъден префикс. И имаме списъци на тези префикси. Суфиксът е нещо, което се създава по формула, както вече казах. Това по принцип не трябва да е значещо за външни хора, но за нас е понятно. Така или иначе, ние сме задължени да поддържаме и регистъра за регистрираните DOI-та, което, мисля, е доста трудоемка задача, но е част от правилата за присвояване и регистриране на DOI в Софийския университет. Имаме и разработени насоки за ръчно регистриране на DOI, подобни на насоките, които сме направили и за OJS.

Проф. Мария Ендрева: Извинявай, Биляна, може ли да попитам? След като Университетската библиотека отговаря централно за тези DOI-та за всички факултети, защо непрекъснато трябва да правим доклади, за да плащаме три DOI-та, пет DOI-та и т.н, които са някакви стотинки, два долара и подобни суми и трябва да дойдат от нашия факултет до Университетска библиотека? Въпросът е не може ли тези средства, за заплащането на DOI-та да се получават директно от там, откъдето е бюджетът на Университета и да отиват директно където трябва.

Доц. Биляна Яврукова: Това не се решава от нас. Университетската библиотека няма бюджет, за да заплаща DOI-та. Те са смешни суми, обаче, когато се съберат много, вече стават нетолкова малки. Не отговаряме за финансовата част. Финансовата част не минава през Университетската библиотека. Тя минава към момента през Университетското издателство. Ние сме поели ангажимента да управляваме самия процес на присвояване и регистриране, понеже в рамките на Софийския университет няма кой друг да го направи. Относно финансовата част, тя е извън нас. И по-добре да я оставим извън нас.

Проф. Мария Ендрева: Но ние си ги присвояваме и регистрираме. Някой знае ли дали ги плащаме после?

Доц. Биляна Яврукова: Да. На всеки четири месеца идва фактура. Ние водим регистър, който предоставяме, и чрез този регистър и докладите, които са получени, те получават доказателство, че парите са изразходвани за DOI.

Доц. Биляна Яврукова: Какво ни помага OJS и DOI? И защо е добре списанията на Софийския университет да бъдат управлявани чрез OJS и да имат DOI? Защото ще бъдат откриваеми чрез различни търсещи машини от типа на Google Scholar. Ще могат да влязат и в различни системи за търсене от типа на EBSCO и т. н. Ще могат да влязат и в репозиториуми с ресурси на отворен достъп.

Ще кажете: защо ни е необходимо? Веднага ще ви отговоря. Open Alex например беше използван за една от класациите, в които беше включен Университетът. Присъствието ни и в такива репозиториуми е изключително важно. Можем да влезем и в пълнотекстови бази данни. Сега доста от нашите списания подадоха заявления за EBSCO. Някои от тях вече получиха отговори.

Другите са в процес на оценка. Също имаме и такива, които започнаха постепенно да се включват в ProQuest. Разбира се, голямата цел на всички са наукометричните бази данни. Съветвам Ви да пробвате първо със SCOPUS и след това с Web of Science, защото SCOPUS е малко по-лесен.

Българският портал за отворена наука не е свързан с OJS. Няма как да бъде свързан. Всъщност Българският портал за отворена наука, може би всички знаете, се поддържа от НАЦИД и предоставя достъп до метаданни за обекти, които обаче са достъпни пълнотекстово в самата научна организация, в случая при нас, в Университета или в институционално хранилище, или в дигитални колекции от типа на тези, които има Университетската библиотека. Съгласно Наредба №1 от месец март всеки университет трябва да упълномощи едно длъжностно лице, което да отговаря и да депозира публикациите на авторите. Както казах в началото, учените се задължават да публикуват с отворен достъп всички свои публикации, които са създадени в рамките на проекти, финансирани с публични средства. И библиотеката подпомага този процес. Аз съм упълномощеното лице, но тъй като няма как да кача всичките публикации, това се случва автоматизирано, чрез нашите дигитални колекции. Много е важно да отбележа, че публикациите в Портала трябва да бъдат рецензирани и публикувани. Там не могат да се качат например препринти. Не можем да качваме и наши разработки, които са към някаква организация. Изготвили сме насоки какво не можем да качваме в Българския портал за отворена наука. Чрез Българския портал за отворена наука метаданните се предоставят на Европейския портал, Европейската инфраструктура за отворена наука и Европейския облак за отворена наука, както и на други структури, за които НАЦИД прецени. Как Университетската библиотека прави това? Чрез нашите дигитални колекции. И сега ще попитате каква е връзката с научната периодика. Веднага ще Ви отговоря. В нашите дигитални колекции имаме вече над 40 000 ресурса. Смяя да твърдя, че това е най-голямата дигитална библиотека в България. Тя използва софтуери, стандартизирани инструменти за създаване, поддържане и разпространение на информационните ресурси, като от нашите дигитални колекции към Българския портал за отворена наука отиват няколко колекции: колекцията „Научно наследство“, където имаме дигитализирани книги и статии на видни български учени, колекцията „Периодични издания“, Годишника на Софийския университет, дисертации, защитени в Университета, както и автореферати на дисертации. Ние сме задължени и събираме всички автореферати

на защитените дисертации в Университета. Всяко депозирано при нас периодичното издание е качено в нашите дигитални колекции и разработено аналитично. Статиите на учените от Софийския университет са качени в колекцията „Научни публикации на преподаватели от Софийския университет“ и също са в Българския портал за отворена наука. Списанията отиват веднъж като цялостна публикация и веднъж като отделни статии на учените от Софийския университет. И по този начин, разбира се, се увеличава и видимостта на авторите и възможността да бъдат цитирани техните публикации.

Проф. Мария Ендрева: Тук мога ли да задам един въпрос? Как точно ги взимате, т.е. ние трябва да ги подадем специално към Вас?

Доц. Биляна Яврукова: Няма как иначе да ги вземем. Достатъчно е общият брой да дойде. Имаме софтуер, с който много бързо разделяме броя. Благодаря Ви за вниманието. Ако имате въпроси, на разположение съм още 10 минути.

Проф. Андреана Ефтимова: Д-р Александър Георгиев, който е отговорен редактор на сп. „Медии и език“, има въпрос.

Д-р Александър Георгиев, отговорен редактор на сп. „Медии и език“ и асистент в ИБЕ при БАН: Да, аз искам да попитам нещо. Казахте, струва ми се, че работите върху създаване на нещо като шаблони по различни стандарти за цитиране. Така ли е? Мислите ли за създаване на някакви CSL (Citation Style Language) файлове, които могат да се ползват с референс мениджър като Zotero например?

Доц. Биляна Яврукова: Не.

Д-р Александър Георгиев: Защото това според мен би могло да бъде много полезно.

Проф. Мария Ендрева: Има толкова много стилове на цитиране. Избираш един, който да е международен.

Д-р Александър Георгиев: Не са добре преведени на български. Само питам.

Доц. Биляна Яврукова: Всъщност то и Word позволява форматиране на цитиране. Дори в някои случаи е по-добрият и удобен вариант. Защото примерно сте писали статия за някъде. Отказват статията да бъде публикувана. Избирате друго списание. Това автоматично се случва в Word. Принципно не сме мислили. Може би нямаме все още и техническата подготовка за това? Работим със стандартизирани формати във нашата библиотечна система. Обемът на записите ни е доста голям. Бихме могли да ги извлечем, да ги преформатираме и да ги изпратим, но честно казано, не съм много запозната с този начин на качване.

Проф. Мария Ендрева: Има ли безплатна програма за цитиране, която може да ползваме, за да я препоръчаме на колегите от катедрите? Аз преди години използвах EndNotes, обаче те са скъпи.

Д-р Александър Георгиев: Zotero е безплатна. Не знам в Word дали могат да се импортират данни по DOI-та, което в Zotero може и е много удобно, когато данните са коректни?

Доц. Биляна Яврукова: Не, не може. А как се въвежда? С DOI-та ли се въвежда?

Д-р Александър Георгиев: Ами да, възможно с DOI-та, когато данните са попълнени коректно и се избере стил на цитиране, цитатът е готов, описанието е готово.

Доц. Биляна Яврукова: От регистрите, които правим, DOI-тата много лесно могат да бъдат изведени.

Д-р Александър Георгиев: Да, така е. Но сега видях, примерно в сайта с годишниците, че като че ли всички страници са само на английски.

Доц. Биляна Яврукова: А, не. Това е на ФМИ. При тях сайтът е само на английски. Има възможност за избор. Дори сега започнахме едно списание, което публикува на български, френски, английски. Никое от другите списания не вижда интерфейса на френски, но списанието има интерфейс на английски, така че това може да се конфигурира в OJS. И немски също можем да добавим.

Проф. Мария Ендрева: Нашето е към Университетския изчислителен център. Там е нашият OJS. И сега може ли да го прехвърлим към вас?

Доц. Биляна Яврукова: Така правим в момента с едно списание, което беше едно единствено на една инсталация. Така че – да.

Доц. Васил Загорев: Говорихте за задължението статиите да се публикуват в BPOS (Българския портал за отворена наука), само че тук се получава една парадоксална ситуация. Парите за публикуване в индексирани списания не са много и когато, примерно от Шпрингер ти поискат 2500 евро, за да публикуваш с отворен достъп, ти ги нямаш в бюджета. Публикуваш с така наречения статут под карантина, което означава, че не можем да качим материалите в BPOS и да изпълним изискванията на Фонда. Как може този омагьосан кръг да се прекъсне?

Доц. Биляна Яврукова: Това е решено в закон. Решено е, че всички договорености с издателя са невалидни, ако не позволи вторично публикуване, защото публикуването в Българския портал за отворена наука се води вторично публикуване. Но все пак моята препоръка е да внимавате с чуждите издания. Защото можем да станем нежелани, когато авторите публикуват в тези списания. Аз бих обърнала нещата по друг начин. Какво пише в договора относно вторичното

публикуване? То е под ембарго, за да бъде достъпно на сайта на списанието. А за правото за вторично публикуване от страна на автора?

Доц. Васил Загорov: Само за нуждите на кариерното развитие.

Доц. Биляна Яврукова: Това е свързано с нуждите на кариерно развитие, защото е изискване на българския закон.

Доц. Васил Загорov: Значи това решава проблема.

Проф. Андреана Ефтимова: Има ли някой от вас трудности, проблеми, които да сподели или изобщо интересни случаи? Аз бих отбелязала един куриозен случай. Оказа се, че сп. „Медии и език“, на което съм главен редактор, е регистрирало за първи път Софийския университет в Crossref. Според предвиденото в проект подадох доклад до ректора за закупуване на DOI и регистрирахме списанието и Софийския университет като негов издател в Crossref. Впоследствие се оказа, че Софийският университет решава да осигури DOI за своите издания и открива, че е вече е регистриран. Нека гл. ас. д-р Йордан Карапенчев да разкаже по-подробно, както и да представи презентацията си.

Гл. ас. д-р Йордан Карапенчев, зам. главен редактор на сп. „Медии и език“ и преподавател в Софийския университет: Наистина беше забавна ситуация. Тогава и деканката ни писа, и заместник-ректорът: кой е Йордан Карапенчев, какво е регистрирал. А аз просто отговорих в контактната форма кой е университетът. Така регистрирахме Софийския университет. Затова имаме собствен префикс на списанието, различен от префикса на факултетите, защото имахме първи DOI, преди факултетите да си създадат. Така че станахме по-особени благодарение на това, че първи прокарахме тази пътечка. Crossref е тази платформа, която администрира качването и създаването на DOI-та. Има и други платформи, които го правят, но мисля, че това беше най-практичният избор за нашия университет, и се радвам, че така добре се стекоха обстоятелствата впоследствие.

Аз съм планирал да поговорим за начина на индексирание и как се борим да влезем в различните системи като Web of Science, SCOPUS или ERIH PLUS. Мога да ви разкажа и за нашите прекеждия в тази област. В момента все още не сме в Web of Science и SCOPUS, но пък успяхме в ERIH PLUS и още 12 бази данни.

Тук говорихме например за понятието импакт фактор. Какво е импакт фактор и как се мери той? Това не е някаква много сложна формула. Импакт факторът на едно списание е броят цитирания, разделени на броя статии за определен период от време. Например, ако тази година сте имали 20 статии и сте имали 20 цитирания, вашият импакт фактор е 1, което е доста добре. Може да не звучи като някакво голямо число, но всяка статия си е намерила средно определен брой цитирания. Тук има и една малка уловка. Примерно, ако искате да се индексира Вашето списание в

Web of Science, статиите трябва да са цитирани в Web of Science също, т.е. не се брои, ако са цитирани в някое по-малко неререферирано списание. И оттук идва голямата трудност при индексиранието на списания, особено в сферата на хуманитаристиката. Получава се един омагьосан кръг, който много затруднява процеса на индексиранието. Горките докторанти, които сега обяснихме как в повечето случаи са нежелани автори, са важни, защото, от една страна, искаме да имаме повече текстове в нашите списания, а докторантите са задължени да публикуват в процеса на подготовка на дисертацията си. От друга страна, е много малко вероятно някой да цитира в Web of Science статия на докторант, или поне е по-малко вероятно. Статистически погледнато някой водещ международен учен има много по-голяма разпознаваемост, вероятно и по-добро изследване, по-лесен достъп до публикуване. Затова предпочитаме по-малко автори, но утвърдени учени. Не може обаче да са твърде малко, за да имаме смислено списание, защото трябва да имаме и определена периодичност на изданията, да имаме регулярност на публикуването в продължение на две или четири години. Така че ни трябва и хем много автори и текстове, хем да са добре цитирани от други списания, които вече са индексирани в Web of Science. Това е голямото предизвикателство. Останалите чисто формални критерии са следните. Първо трябва да имаме описани ангажиментите на рецензентите, публикувани на сайта. Много добра практика е самата рецензентска бланка. В тази бланка да има разписани какви са критериите за оценка и тя да бъде достъпна на самия сайт и за рецензентите, и за публикуващите, за потенциалните автори, които подават ръкописи, за да се ориентират как се оценяват публикациите. Друго изискване е да има публикувани насоки за цитиранията на сайта на списанието.

Трето – многоезичност. Независимо на какъв език е списанието, всяка една публикация трябва да има резюме, което да е преведено на английски. С колежата д-р Георгиев сме превеждали на хора, които не са го направили, защото трябва да отговорим на изискванията. Превеждаме ключовите думи, превеждаме резюмета. Те трябва да са и на видимо място. Самият URL-адрес трябва да ориентира и за варианта на български, и на английски. В нашето списание например, за да влезеш до статията, минаваш през двата абстракта – на български и английски. Не ги пропускаш, а това е много важно за индексиранията системи.

ERIH PLUS изисква всички тези неща, без библиометричните изисквания за броя цитати. Нещо, което изисква ERIH PLUS впрочем, както и други бази, е броят на авторите, които са част от една академична институция, да бъде не повече от една трета. Ние например сме издание на Софийския университет и разбира се, при нас публикуват нашите докторанти и колеги от Факултета по журналистика и масова комуникация и от други факултети. Бяхме надхвърлили тази една трета като лимит и индексиранията платформи сметнаха, че списанието няма необходимата

академична независимост, че е зависимо от една институция. Това важи за всички останали бази данни. Трябва да проверя точните проценти. Мисля, че за едната база данни бяха 25% да са от една институция, за другата бяха 30%. Някои чисто легални трикове за спазване на процентното съотношение на авторите според афилиацията им са да се канят пенсионирани колеги като външни, независими автори.

По отношение на авторството и на авторите има предвидени системи, които предотвратяват заобикаляне на някои от правилата. Например, ако някой наш автор цитира 5, 6, 7 статии от определено списание в статия, която публикува в WoS, и изведнъж се вдигне импакт факторът на списанието, тогава се сблъсква с проверка дали цитатите от един източник не са твърде много и дали авторът не е свързан с него и не е публикувал там. Не може повече от 20% от цитатите, които формират импакт фактора, да са от един автор.

Проф. Андреана Ефтимова: Имаше такива практики в чужди издания. Задължаваха поне по 10 статии от съответното списание да са цитирани, за да публикуват даден текст.

Гл. ас. д-р Йордан Карапенчев: 10 е внушителна бройка. На фона на броя статии, които има за година в едно списание, 10 е много. Така че това е сериозен трик, който може би са пробвали, но вече го ограничават.

Мога да отговаря на някакви въпроси, свързани с тези процеси по индексирание, особено за ERIN PLUS. За улеснение на проверяващите впрочем е много добре да се направи на сайта списък на български и на английски с всички автори с всички техни публикации. Изглежда като много досадна работа и тя е такава, но когато имаме тази база данни с всички, които са публикували, е много по-лесно и за нас в бъдеще да си извадим такава статистика, когато кандидатстваме в SCOPUS или Web of Science.

Доц. Биляна Тодорова: Scopus има такава статистика за самоцитиране на списание, т.е. какъв е процентът на цитиранията на едно списание в самото списание. Това е риск и ние никога не можем да сме сигурни къде сме точно, заради което общо взето не приветстваме цитиране на списанието в самото списание. Не знаем дали това няма да бъде използвано по някаква причина срещу нас. А в същото време е важно да имаме h-индекс, който се формира от цитиранията на текстове за списанието в рамките на три години. Никак не е лесно, особено за хуманитарните списания, където по принцип нещата се случват доста по-бавно.

Така че за мен въпросът е ясен, много бих се радвала да има много, много български списания, които са в SCOPUS и Web of Science. Но изобщо не ни е необходимо всички списания да са там, защото това в голяма степен ограничава. Първо, прави ни по-международни като издания, а не български. Не можем да публикуваме повече от една трета текстове на вътрешни автори. Освен това трябва да имаме поне

една трета чужди автори, което означава, че едни професионални кръгове, които са създадени и които много често са свързани с определено списание, могат да бъдат разрушени. Списанието минава сухо по някаква процедура, има си рецензенти, публикуват се различни автори от различни държави, но ние знаем, че науката се прави във връзка с други единомислещи хора, а не е някакво състезание на отделни писти.

В този смисъл много ще се радвам, ако фокусът не бъде поставян само върху публикуването в SCOPUS и Web of Science, защото ми се струва, че в момента това се превръща в самоцел. В Полша имат собствена система за точкуване на списанията и независимо дали са индексирани в международни бази данни, ако са традиционно силни, те се оценяват много високо и носят на авторите много точки.

Проф. Мария Ендрева: При нас съответствието е референтният списък на НАЦИД, но той е твърде широк, защото всичко е там. Университетите у нас дори финансово поощряват публикациите в тези две бази данни – SCOPUS и WoS, с което просто казват, че само това важи.

Доц. Биляна Тодорова: Заради което в един момент няма хора, които да желаят да работят в редакция на списания в Web of Science и SCOPUS, а искат да публикуват в списания на Web of Science и SCOPUS. Защото да работиш в списание, което е индексирано в Web of Science и SCOPUS, не ти носи почти никакъв финансов ресурс на практика. Ние всички знаем колко плаща Фондът за един проект.

Проф. Мария Ендрева: И сега не ни носи, като работим без Web of Science.

Доц. Биляна Тодорова: Така е, но нищо не се променя в този смисъл. Поне такъв е моят опит. Колегите имат интерес да публикуват в SCOPUS и Web of Science, което в един момент излиза финансово по-изгодно. Разбира се, хубаво е да има повече списания, хубаво е да има къде да публикуваме, хубаво е нашата наука да бъде видима в световен мащаб. Това е така, но ние в момента убиваме и добри издания, защото те не могат да съберат достатъчно текстове, защото всички са се юрнали да публикуват в SCOPUS и Web of Science.

Проф. Андреана Ефтимова: Моето послание също е такова – че умират издания, които не са в SCOPUS и Web of Science, защото авторите предпочитат и обстоятелствата налагат да публикуват само в реферирани издания. Така че в някакъв смисъл сме новопоявили се издания, които са застрашени вече от изчезване.

Гергана Мартинова, началник отдел „Библиотечни и информационни услуги“ в библиотеката на НБУ: И тази година, както миналата година, темата е „Кой притежава нашето знание?“. И всички тези неща, които са изговориха днес, всъщност показват това. Много ви благодаря още веднъж!

Докт. Даниела Статулова, редактор в Института по изкуствознание на БАН и докторант в Софийския университет: Работя като редактор към Българската академия на науките, като моя е отговорността за подаване на информация към Web of Science, тъй като всяка година провеждаме международна конференция „Изкуствоведски четения“ през април месец и след нея докладите на всички учени попадат в сборник, който като форма е годишник. Оказа се, че трябва да се води Annual, за да може в Web of Science да си го водят като годишник, въпреки че имаше възражение от наши учени, че всъщност това си е сборник. Въпреки че този наш годишник от 2017 г. е в Web of Science, всяка година се подава информация, но няма гаранция и не се знае на какъв принцип ни индексират. Всяка година подавам писма от името на директора с линк към сборниците, които са с отворен достъп на сайта на института. Една година се индексират, друга година не се индексират. И няма обяснение от страна на редактора в Web of Science, който отговаря за конференциите, защо това се случва. Казват ни, че всъщност ние не сме подали. Като подадох миналата година, без никакви допълнителни писма и комуникации ни индексираха. Тази година все още чакаме. Последния път ми казаха, че има структурни промени – смяна на отговарящите и затова не са ни пропуснали. Това са едни формални писма, които би трябвало да са рутина, но няма гаранция. Веднъж влезли не означава, че ще бъде сигурно индексират.

Проф. Гинка Механджийска, главен редактор на сп. „Социално дело“ и преподавател в Софийския университет: Много благодаря за поканата! Аз се чувствам много добре подкрепена тук поради факта, че представляваме една общност, еднакви неща ни вълнуват.

Две думи за нашето списание. Сп. „Социална работа“ е създадено през 2013 г. Заявихме се тогава с претенция да сме първото научно издание по тази тясна проблематика. Още в началото тук, на форума, проф. Ефтимова говори за стесняването и разширяването. И да, разбира се, както и други колеги споделиха, и ние минахме през тази амбиция за стесняване, която след това се разшири. Действително нашата област е много тясна и научно-социална работа в България се разработва в едни доста по-късни години в сравнение с други стари традиционни науки и приложни полета, които имат много по-стара основа и традиция. Така че едно такова издание от 2013 г. до сега все още не може да каже, че се е закрепilo, че има сигурен поток от автори и публикации. Напротив, по отношение на разширяването, разбира се, ние потърсихме мултидисциплинарността. По отношение на социалната работа това не е трудно, тъй като самият ни предмет на изследване и разработване е силно интердисциплинарен. Но не мога в никакъв случай да кажа, че това ни осигури много автори.

Всяка научна област има своите издания и специалистите публикуват там, но тук има предимно хора от сферата на журналистиката и медиите. И мога да хвърля

ръкавица – например, ако някой изследва публичния образ на социалния работник в медиите, да се чувства поканен да предложи за публикуване в сп. „Социална работа“. Един такъв материал, мисля, че би спечелил много четения, вероятно и цитирания. Това е пример за интердисциплинарността. Без да повтарям много неща, които тук се казаха, искам само да споделя мисли, които също така се активираха тук, на форума. Принудени от обстоятелствата, всички хора в редколегиите сме се увлекли фанатизирано да се стараем да покриваме изисквания за индексирание, да влезем в различни бази данни. Получава се едно такова усещане обаче за дехуманизиране на редакционно-издателския процес. Той се превръща в една технологична рамка, която ние трябва да попълним, да покрием. А всъщност всички тези редакционно-издателски процеси и системи се състоят от хора. И там, при тези хора, възникват различни преживявания, които са доста неуловими, но се отразяват на крайния продукт, на крайния резултат. Там е уязвимостта на авторите например. Уязвимостта как ще бъдат оценени, страховете от рецензирането се проявяват по един или друг начин. Това е психологическата страна на цялата ни работа, която се сблъсква с технологиите. Кого вдъхновява, кого плаши... Исках да споделя и тази страна от нашата работа, която също е важна и не трябва вероятно да бъде измествана от този голям приоритет да попаднем в международните бази данни, да покрием техните формати.

И един въпрос тук, за който също бих се радвала да получа някаква обратна връзка. Ставаше дума за недостига на човешки ресурси. И в презентацията на проф. Ефтимова се спомена, че на ниво редколегии, разбира се, правим ротации и т.н. Дали някой има практика с гост редактори, т.е. учени, които не са официално част от редколегията? Дали някой е ползвал или попадал на такава практика да бъдат ползвани гост редактори за определени броеве? Нещо като внос на кадри за малко.

Гл. ас. д-р Иван Тенев, редактор на сп. „Германистика и скандинавистика“ и преподавател в Софийския университет: Гост редактори могат да бъдат включени в редакционната колегия за съответната година на броя, ако се отчитат някакви точки за редакторска дейност. Ние имаме някакъв минимален опит с гост редактори, понеже нашето сп. „Германистика и скандинавистика“ имаше два извънредни броя миналата година. За тях редколегията беше сформирана не от нас с проф. Ендрева, а от други членове на катедрата по германистика и скандинавистика, които нямат отношение към списанието. Те свършиха добра работа, но тук правя уговорката, че общо двата броя съдържаха над 40 материала от една юбилейна конференция. В този случай имахме нужда от външни за списанието редактори. Те са упоменати в редколегията на съответния брой. После това ни създаде проблеми. В една от базите данни, за която кандидатствахме, бяха изчислени колко членове на редколегията имат материали или са рецензенти в последните два броя на списанието, и се оказа, че съотношението не беше както

трябва. Сега предстои да кандидатстваме с настоящия редовен брой. Но така или иначе имаме една обща забележка. Последните 4-5 години, в които с проф. Ендрева се опитваме да регистрираме нашето списание, където може и както може, общото ми е впечатление, че цари хаотичен информационен поток от различни източници. Една част от него е силно неофициален. Някой там казва - ти знаеш ли, че то май всъщност трябва еди-какво си. Това много ме смущава, защото, както гласи вицът, заекът е ту с шапка, ту без шапка. Ние сме винаги в позицията без шапка, в предпоследна някаква версия. Така споделям общото впечатление, че този хаос създава доста излишна работа. Хиляди пъти съм преправял сайта на нашето списание, за да включи милиони неща.

Доц. Васил Загоров: Не знам дали сте преминали процедурата за приемане в DOAJ, но те имат изискване официално на сайта на списанието да се спомене чека, с който се осъществява проверката за плагиатство. Имахме национален лиценз за Strike Plagiarism, но той падна и искам да Ви попитам какъв е Вашият опит и какво ще предприемете. Сега ние си плащаме месец за месец на ниво университет, но това няма да е много изгодно.

Доц. Йордан Ефтимов, програмен директор на Издателството на НБУ и преподавател в НБУ:

Опасявам се, че моето изказване ще прозвучи не като едно от завършващите тази толкова продуктивна кръгла маса, на която се разискваха конкретните практики и проблеми с научни индексирани мрежи, с платформи за сляпо рецензиране и индексирание, с шаблони и с фабрики за наука, а като отварящо радикално различна перспектива. Но аз не мога да се съглася, че борбата с плагиатството и псевдонауката може да се води достатъчно добре с помощта на машини. Убеден съм, че истинската наука се прави от учени, които винаги могат да разпознаят дали един текст е написан от изкуствен интелект например. Същото се отнася и за плагиатството – специалистите в едно поле би трябвало да са добре известни и съответно за тях е съвсем ясно какво е написано вече в добре познатото им поле.

Когато се появи онази версия на ChatGPT, след която целият свят попадна в омаята на „революцията на ИИ“, това се случи през зимата на 2023 г., в големи сектори от академичното пространство настъпиха трусове. Как щели да се справят със студентските текстове, написани от ИИ. Ами както и с преписването без ИИ – ще познаете по качествата на текста. Дори не като препитате авторите устно, а само като прочетете критически предложените текстове. През януари 2023 г. един студент по мениджмънт в Руския държавен хуманитарен университет в Москва, Александър Жадан, защитава дипломна работа (което се равнява на магистърска теза у нас) на тема „Анализ и усъвършенстване на управлението на игрова организация“, след което обявява, че е написана от ChatGPT и предизвиква скандал. За него неколккратно пишат в „Парламентарния вестник“ на Руската федерация. Каква е

поуката, ако питате мен? Поуката е, че щом рецензентите в един университет не могат, така да се каже, с голи ръце да разпознаят неавтентичността на една дипломна работа, това означава, че или си гледат работата през пръсти, или се възлагат такива теми за дипломни работи, които не съдържат априори никакъв иновационен потенциал. Да не забравяме – изкуственият интелект може да търси из електронни бази данни и да комбинира, той не е способен да създаде научен проблем, върху чието решаване да работи.

Що се отнася до SCOPUS и Web of Science, научните мрежи, обожествени в периферни научни пространства като българските, практиката ни показва два проблема. Единият е генетичен – и двете мрежи принадлежат на западни научни консорциуми, които развиват лесен за разконспириране научен империализъм дори само с доминацията на английския език. Вторият е, че в тях се развиват вече описаните корупционни процедури, които би трябвало да сринат реномето им на менторстващи в съвременната наука. Но ние се държим като жители на бананови научни републики.

Но основната цел на кръглата маса е изпълнена и всички вие споделихте своя опит при правенето на електронни научни списания. Информирахте се взаимно и вероятно си представихте форми на сътрудничество.

Проф. Алберт Бенбасат, преподавател в Софийския университет и бивш редактор в Университетското издателство „Св. Климент Охридски“:

Радвам се, че доц. Ефтимов припомни, че редакторите в научните списания не са само администратори, но и учени с критично око. Трябва да са такива.

Materials from the National Round Table "University Scientific Periodicals in the Field of Media and Communications - Current Problems and Perspectives"

Abstract. On October 20, 2025, from 9:30 a.m. to 2:00 p.m., in the New Conference Hall in the Rectorate of Sofia University "St. Kliment Ohridski", the National Round Table was held on the topic: "University Scientific Periodicals in the Field of Media and Communications - Current Problems and Prospects". The round table is organized under the project "University Scientific Periodicals in the Field of Media and Communications - Current Problems and Prospects" (Agreement 80-10-42 of 23.05.2025 with the head: Prof. Dr. Andreana Eftimova) at the Scientific Research Fund of Sofia University "St. Kliment Ohridski". The event marked the International Week of Open Access to Scientific Information, which this year takes place from October 20 to 26 and is entitled "Who Owns Our Knowledge?" The motto of the week is the statement of Michelle Bachelet, UN High Commissioner for Human Rights, which reads: Our call today is principled, life-saving and urgent. People around the world need states, international organizations, scientific and medical institutions and professionals to ensure the widest possible exchange of scientific knowledge and the widest possible access to the benefits of scientific knowledge. This is key to any effective public health policy. It is essential for the fight against climate change (<https://www.openaccessweek.org/>).

Keywords: editorial and publishing software, scientific periodicals, open science, indexing

Отзиви

Статията на тема: „Между рисунката, машината и сцената: графичните студии на Петко Якимов като процесна и постхуманистична художествена практика“ се публикува с подкрепата на Фонд „Научни изследвания“ при МОН по проект (Договор № КП-06-НП7/29 от 08.12.2025 г.), одобрен в конкурсната сесия „Българска научна периодика – 2026“ за издаване на рецензираното научно сп. „Медии и език“ (ISSN 2535-0587). Фонд „Научни изследвания“ не носи отговорност за съдържанието на материалите.

Между рисунката, машината и сцената: графичните студии на Петко Якимов като процесна и постхуманистична художествена практика

Зоран Пейковски

International University Europa Prima

Изложбата на Петко Якимов представлява концептуално артикулиран сегмент от неговото дългогодишно изследване в рамките на проекта „Кинетичен арт-театър“, в който графичните студии се третираат като автономно епистемологично пространство на художественото мислене, а не като вторична или илюстративна фаза на създаването. Творбите функционират като медиатор между идеята и нейната материална реализация, отваряйки поле, в което се преплитат изобразителният анализ, сценичното мислене и технологичната спекулация.

Създадени в периода 2025–2026 година, изложените графични произведения са резултат от комбинирана техника, която обединява класическия рисунък, туша и дигиталните художествени процедури. Този хибриден методологически подход може да се интерпретира в контекста на медийната археология, където различните медии съществуват съвместно като слоеве на културната памет, вместо да се заменят една с друга⁵.

⁵Huhtamo, E., Parikka, J. *Media Archeology: Approaches, Applications, and Implications*. University of California Press, 2011.

При Јакимов рчната линија остава видима и сознателно не е „изтрита“ од дигиталната интервенција, со кое физическото присуство на авторот како движење или жест влиза во дијалог со прецизноста на алгоритмот. Централна тематична основа на изложбата е типизацијата на персонажите. Тези фигури не се индивидуализирани психологички портрети, а структурни модели – бихме казали архетипи – кои можат да бидат разглеждани преку аналитичната психологија на Карл Густав Јунг, каде архетипот функционира како универсален модел на опит и поведение⁶.

Съвремено те кореспондираат со театралната традиција на типизирани персонажи – од античната драма до комедија дел арте – каде образот се определува преку функција и одношение, а не преку индивидуална биографија.

Представянето на тези архетипи во машинна форма воведува дополнителен теоретичен слој, сврзан со философијата на техниката.

Машината во производствата на Јакимов не е разбираана единствено како технички објект, а како концептуален модел, кој оформува начин на човешко функционирање. Во овој смисъл може да се направи паралел со идеите на Жил Делоз и Феликс Гатари, според кои машините се продуктивни структури, кои создаваат одношения, желанија и значенија⁷.

Машинната естетика тук не елиминира човешкото мерење, а го проблематизира, представяйки го како система од повторящи се жестове, реакции и роли. Тоа

**КИНЕТИЧКИ
АРТ-ТЕАТАР**
ИЗЛОЖБА
НА ПЕТКО ЈАКИМОВ

Решенија за кинетички скулптури од проектот „Кинетички арт-театар“, изработени со комбинирање на техники – класичен цртеж со дигитални ликовни средства

5 ФЕВРУАРИ 2026, 18:30
ул. „Обориште“ 7, Софија

Republic of North Macedonia
Ministry of Culture and Tourism

МАКЕДОНСКИ
КУЛТУРНО-
ИНФОРМАТИВЕН
ЦЕНТАР ВО
СОФИЈА

www.kic.com.mk

NEW
BULGARIAN
UNIVERSITY

⁶Jung, C. G. *The Archetypes and the Collective Unconscious*. Princeton University Press, 1968.

⁷Deleuze, G., Guattari, F. *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*. University of Minnesota Press, 1983.

означава, че сценичното мислене е ключова компонента на изложбата. Затова би могло да се каже, че всяка графична студия може да се чете като сценичен скицник или визуална партитура, в която движението е имплицитно присъстващо, макар физически да не е реализирано.

Такъв подход е в съответствие с театралните теории, които подчертават визуалната структура като носител на драматургията, а не като неин придружен елемент⁸.

Пространството, в което са замислени персонажите, не е неутрално, а активно участва в тяхната смислова артикулация.

Проектът „Кинетичен арт-театър“, чието начално ядро е тази изложба, може да бъде поставен и в рамките на постхуманистичния дискурс. Намерението за създаване на самостоятелни кинетични скулптури, които комуникират помежду си и функционират с подкрепата на изкуствен интелект, поставя под въпрос класическата хуманистична позиция на човека като централен субект на художественото произведение. Вместо това се предлага дистрибуирана агенция, при която действието е резултат от взаимодействието между обекти, алгоритми и пространство⁹.

В такъв контекст авторството става процесно и отворено, а произведението е динамична система в постоянна трансформация. Типизираните персонажи, скрити зад заглавията на произведенията, функционират като семиотични структури, които активират зрителя като интерпретатор, а отсъствието на директен наратив е в съответствие с концепцията за „отворено произведение“ на Умберто Еко, при която значението не е фиксирано, а се създава в процеса на рецепцията¹⁰. По този начин изложбата не предлага готови интерпретации, а методологическа рамка за критическо четене.

Професионалната биография на Петко Якимов, която обхваща театрална сценография, графичен дизайн, филм, телевизия, анимация и визуални ефекти, е органично интегрирана в неговия художествен израз. Вместо еkleктизъм, при него се наблюдава систематичен трансфер на знания между дисциплините, което води до кохерентен визуален и концептуален език. Неговата преподавателска дейност допълнително засилва изследователския характер на проекта, поставяйки го в контекста на съвременния академичен дебат за интердисциплинарността в изкуството.

Като заключение, изложбата на Петко Якимов представлява рядък пример за процесна художествена практика, която е едновременно визуално артикулирана и

⁸Lehmann, H.-T. *Postdramatic Theatre*. Routledge, 2006.

⁹Braidotti, R. *The Posthuman*. Polity Press, 2013.

¹⁰Eco, U. *The Open Work*. Harvard University Press, 1989.

теоретично обоснована. Графичните студии функционират като автономни художествени обекти, но и като концептуални възли в по-широка мрежа от значения, в която се срещат рисунката, сцената, машината и мисълта.

Така че свободно може да се каже, че „Кинетичният арт-театър“ се налага като отворена и развиваща се система, със значителен потенциал за по-нататъшна критическа и художествена елаборация.

Проф. д-р Зоран Пейковски

Кратка автобиографична бележка за рецензента:

Проф. д-р Зоран Пейковски е македонски драматург, поет, театровед и университетски преподавател. Доктор е по културологични изследвания и преподава драматургия в International University Europa Prima в Скопие. Автор е на множество драматургични текстове, поетични книги и научни публикации, посветени на съвременния театър, драматургията и културните изследвания. Неговата творческа и научна дейност обхваща пресечната точка между театралната теория, литературата и сценичната практика. От 2024 г. е директор на Културно-информационен център на Република Северна Македония в София.

Between Drawing, Machine and Stage: Petko Yakimov's Graphic Studies as a Processual and Posthumanist Artistic Practice

Zoran Pejkovski
International University Europa Prima

Редакционни политики

„Медии и език“ започва като електронно научно списание за изследване на медийния език. Основано е от проф. д.н. Андреана Ефтимова. То е регистрирано като електронно научно издание с ISSN 2535-0587 към Университетското издателство „Св. Климент Охридски“.

Интердисциплинарният характер на списанието го позиционира в полето на хуманитарните и социалните науки. Постепенно списанието разширява обхвата на изследванията, като приема текстове, посветени на функционирането на езика и семиотичните системи в различни социални сфери – журналистиката, връзките с обществеността, рекламата, бранда, книгоиздаването, политиката, изкуството.

Цели и обхват на списанието

В българската наука потенциалът за изследване на медийния език и на медиатизацията на социалните дейности е висок, но популяризацията на резултатите от научните изследвания в тази област е слаба. Те са разпръснати в сборници (напр. сборниците от конференции, посветени на проблемите на българската разговорна реч и на устната комуникация във ВТУ, сборници от конференции, посветени на проблемите на българската социолингвистика и пр.) и често са трудно откриваеми сред богатата проблематика, която се разисква на подобни научни форуми. В България липсва научно периодическо списание, което да популяризира научните изследвания в направленията *медиалингвистика* и *медиастилистика* и да служи като каталог за всичко направено в тази област.

Обхватът на изданието са две бързо развиващи се научни направления – *медиалингвистиката* и *медиастилистиката*, в които се изучават закономерностите на ефективното използване на целия комплекс от езикови ресурси в публичната сфера и по-специално в различните ситуации на медийното и публичното общуване.

Като дисциплини, в които се комбинират езиковедският подход с медийното и изобщо публичното поле като обект на изследване, т.е. като лингвистични и социологически дисциплини, медиалингвистиката и медиастилистиката се занимават с функционирането на езиковите равнища в медийната и публичната реч, с взаимовръзките на медийната езикова практика с езиковите норми и с кодификацията, с нормативизирането на масовите езикови грешки в медиите и публичните организации, с тенденциите и процесите в медийната реч и речта на обществото и много, много други проблеми.

Медиалингвистиката се интересува от процесите на медиатизация на съвременното общество и от различните аспекти на въздействие на медиите върху аудиторията (напр. на журналистическия дискурс, рекламата, връзките с обществеността, бранда, изкуството, политиката и др.), както и от особеностите на функционирането на властовите дискурси и процесите на медиатизация на политиката и културата през езика и стила. Осмислянето на основните категории на медиадискурса и прилагането на методи за анализ, на реторически знания за създаване на текстове, функциониращи в масовата комуникация, на разбиране на особеностите на локализация на медиапродуктите с отчитане на културно обусловени различия в медийното пространство е съществена част от изследванията в областта на медийната стилистика.

Целта на сп. „Медии и език“ е именно тази – да обедини усилията на изследователите в няколко научни области и да създаде платформа, върху която лесно и бързо да се откриват сродни публикации в областта на медийния език и стил. Със засилването на интереса към съвременни явления като езика на омразата, езика на политическата коректност, към езика на медиите и политиците, както и на политическите и културните институции и във връзка с нарастващата тревога от едно постистинно медийно и политическо влияние медиалингвистичните изследвания се превръщат в основен ориентир за бързо и прецизно разчитане на медийните и политическите послания.

Сред задачите на списанието са да се популяризират изследвания на водещи учени в областта у нас и в чужбина, както и на студенти, докторанти и млади учени; да се оповестяват конференции в това направление; да се публикуват рецензии за научни издания, културни събития, за артефакти; да се събере и публикува корпус от медийни текстове, достъпен за научната общност и полезен в обучението не само на бъдещите специалисти по журналистика и масова комуникация, но и в други специалности, доколкото повсеместното медиатизиране на човешките дейности налага нуждата от познаване на управлението и функционирането на медиите и публичната сфера; да се популяризират магистърски програми в сферата на медиите и публичната комуникация у нас и в чужбина, които да са в помощ на студентите, които търсят подходящи за своите интереси образователни продукти; да се популяризира електронното списание сред научната общност у нас и в чужбина, за да утвърждава още повече като качествено и престижно издание в областта на социалните и хуманитарните науки.

За началото на издателския проект

Създаването на електронното научно списание е заложено в изследователски проект към ФНИ на СУ „Св. Климент Охридски“ на тема:

„Медиалингвистиката – потенциал на научното направление и популяризирането му“ (Договор № 80-10-60 от 20.04.2017 г.). Проектът е кандидатствал в конкурс за разработване на научни проекти, финансирани със средствата, отпуснати целево от държавния бюджет за присъщата на държавните висши училища научна или художествено-творческа дейност – 2017 г., обявен на основание на Заповед № РД 19-82/ 23.02.2017 г. на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“. Дейностите, заложи в проекта, са оценени от двама рецензенти и са одобрени от Факултетската комисия към Факултета по журналистика и масова комуникация (вж. списък с одобрените проекти в конкурсната сесия 2017 г. тук, <http://eservices.uni-sofia.bg/projects/>).

Членовете на научно-изследователския екип на проекта са доц. д.н. Андреана Ефтимова – ръководител, и докторант Деница Генчева, докторант Йордан Карапенчев, студент Анна Миладинова. С тяхно решение е приет към онзи момент редакционният състав на списанието, както следва: доц. д.н. Андреана Ефтимова – главен редактор, и редактори – докт. Ива Иванова, докт. Йордан Карапенчев, докт. Деница Генчева, студент Анна Миладинова.

Публикационна политика

В списанието се приемат оригинални статии и студии, материали, които представляват дискуссионни гледни точки и кратки научни съобщения (в рубриците „Анализи“, „Медиен мониторинг“, „Дискусии“), рецензии за книги, хроники за научни форуми и новини за предстоящи или скоро отминали събития, свързани с научни и образователни инициативи в областта на медиите и публичната комуникация (в рубриката „Отзиви“ и „Събития“), както и корпус от транскрибирани медийни и рекламни текстове от електронни медии (в рубриката „Медиен корпус“) в помощ на изследователите.

Изпращане на текст от авторите

Авторите изпращат текстовете си чрез приставката за електронно подаване на ръкописи, налична в главното меню на списанието. Насоки как се работи с приставката, може да свалите, след като влезете в нея чрез активния бутон в синьо.

Ръкописите следва да бъдат оформени съгласно предоставения модел.

Изтегляне на модела за ръкописи

При изпращане на ръкопис авторът се включва в публичния обмен на списанието (не е необходимо попълване на договор). С изпращането на статия авторът потвърждава, че е запознат с вида на списанието (отворен достъп) и се съгласява да предостави статията за отворен достъп в интернет и в наукометричните бази данни.

Авторите носят отговорност за достоверността на опубличените резултати, както и за изказани лични мнения, оценки и становища.

Необходимо е, след като изпратят ръкописа си, авторите да следят съобщенията от електронната система или от дежурния редактор и да отговарят своевременно на възникнали въпроси или да отстраняват проблеми, за които им се сигнализира.

Редакционната колегия на сборника си запазва правото да не приеме несъобразени с техническите и тематични изисквания на научното издание текстове.

Без такси за публикуване и обработка на статии

Списанието не изисква от авторите такси за публикуване, нито им начислява такса за обработка на статии.

Политика за партньорска проверка

Всички статии и студии в рубриците „Анализи“, „Медиен мониторинг“ и „Дискусии“ се подлагат на **двойно сляпо рецензиране** от специалисти по съответната проблематика. Редакционният съвет внимателно подбира рецензентите, за да избегне всякакъв конфликт на интереси по отношение на изследването, авторите и/или източниците на финансиране на изследването. Поне един от рецензентите не трябва да е от институцията на авторите. Рецензентите не трябва да имат скорошни съвместни публикации с някого от авторите. Ако някое от тези обстоятелства е налице, рецензентите трябва незабавно да ги съобщят на редактора. Ако някой от рецензентите се чувства неквалифициран да оценява изследването или смята, че не може да се съобрази с крайния срок за предаване на рецензията, трябва да уведоми редактора в двудневен срок. Ако рецензентите имат съмнение за плагиатство или знаят, че същият текст под друго заглавие е публикуван в друго издание, трябва да уведомят редакторите на списанието.

Преди да започнат рецензентския процес, рецензентите трябва да се запознаят със структурата и съдържанието на списанието, с инструкциите към авторите. Това ще им помогне при оценката на текстовете.

Всеки изпратен ръкопис се оценява по следните критерии:

- Значимост и новост на научния проблем
 - Оригиналеност/ новаторство на тезата и на представените аргументи;
 - Оригиналеност/новост на представените данни.
- Познаване на чужди интерпретации на проблема и на литературата по темата
- Коректност и актуалност на източниците в библиографското цитиране и описание.
- Обща структура на статията. Яснота и точност на изложението
 - Логика на структурата и последователност на изложението;
 - Обосновааност на резултатите, изводите и заключенията;
- Точност и яснота на изказа;
- Наличие на адекватни резюмета на български и на английски език (*според изискванията на списанието*).
- Препоръки към автора
- Препоръки по съществото на темата и приносите на статията (*ако има*);
- Евентуални препоръки за допълнителна библиография (*ако има*);
- Допълнителни забележки (*ако има*).
- Окончателно мнение относно публикуването на статията

Целта на двойното сляпо рецензиране е да подпомогне редактора и редакционния съвет при вземането на решения, свързани с отпечатването на текста. Списанието не предвижда финансово възнаграждение на рецензентите.

Ръкописът се изпраща на поне двама рецензенти, след като са отстранени са всякакви данни за автора/авторите. На рецензентите се изпраща автоматично и моделът на рецензентската карта, който може да се прегледа и изтегли оттук:

Модел на рецензентската карта

Периодът, в който рецензентът трябва да върне рецензентската си карта, е 2 седмици, но поради форсмажорни обстоятелства може да бъде намален или увеличен.

Всички ръкописи, получени за преглед, трябва да се третираат като поверителни документи. Рецензентите на даден ръкопис действат независимо и не знаят самоличността на другия рецензент.

След получаването на попълнените рецензентски карти на имейла на списанието редакторите отстраняват имената на рецензентите и отправят препоръките към автора/авторите на ръкописа, за да се запознае/ят с рецензентската оценка. При нужда от допълнителна редакция се дава срок от 1 седмица на автора, за да отстрани забелязаните от рецензентите пропуски и отново да депозира текста си чрез електронната приставка за подаване на ръкописи или директно на имейла на списанието. Ако рецензентът е изразил желание, преработеният текст се връща при него, за да изрази положително или отрицателно становище за публикуване на окончателния вариант.

При положителни отговори от рецензентите статиите се подготвят за публикуване от редакторите, като, ако се налагат промени, те се съгласуват с авторите на текстовете. Окончателното решение за публикуване се взема на редакторските съвещания.

При отрицателни рецензии или неспазване на техническите изисквания или тематичния обхват на списанието, ръкописът се връща, като се изпраща писмо до автора, в което се посочва причината за отказа.

При различни решения на двамата рецензенти, редакторът може да назначи допълнителни рецензенти или да свика редакционната колегия, която да обсъди тежестта на аргументите „за“ и „против“.

Ако има съмнение относно обективността на рецензиите или недостатъчна аргументация, редакторът може да назначи допълнителни рецензенти.

Политика за отворен достъп

Списание „Медии и език“ използва Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Това е списание с отворен достъп, което означава, че цялото съдържание е достъпно безплатно за потребителя или неговата институция. Потребителите имат право да четат, изтеглят, копират, разпространяват, отпечатват, търсят или правят връзки към пълните текстове на статиите или да ги използват за други законни цели, без да искат предварително разрешение от издателя или авторите. Това е в съответствие с определението на Budapest Open Access Initiative (BOAI) за отворен достъп в Декларацията, подписана и от сп. „Медии и език“ – <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/sign/signatures/>, както и със стандартите за отворен достъп на Directory of Open Access Journals.

Тази политика позволява цялото съдържание на списанието да бъде свободно достъпно при либерализирани условия за по-нататъшно използване. Ползите от отворения достъп са, че:

- Статиите са безплатно и постоянно достъпни онлайн веднага след публикуването, което позволява по-широко разпространение и повишена видимост;
- Авторите запазват авторските права върху произведенията си;
- Статиите се включват във всички основни библиографски бази данни;
- Няма пространствени ограничения за допълнителен материал, включително фигури, обширни данни и видеозаписи.

Политика за дигитално архивиране и запазване

Дигиталното архивиране представлява набор от процеси и дейности, които осигуряват достъп до информация в дигитални формати. Политиката на списание „Медии и език“ за дигитално архивиране и запазване включва следните мерки:

Дигитални репозиториуми и библиотеки

Всички броеве да депозирани в Централната и източноевропейска онлайн библиотека (CEEOL) – пълнотекстов репозиториум, който осигурява достъп до материали в областта на хуманитаристиката и социалните науки, публикувани във и отасящи се до Централна, Източна и Югоизточна Европа. Копията на статиите са достъпни за научната общност чрез системата на CEEOL, както и в сайта на Списанието.

Броевете на списанието се депозират в НБКМ.

Изтегляне на приемно-предавателния протокол за бр. 1 – 16

Изтегляне на приемно-предавателния протокол за бр. 17

Изтегляне на приемно-предавателния протокол за бр. 18

Индексиране

Списание „Медии и език“ е индексирано в 13 бази данни – ERIH PLUS, DOAJ, Crossref, JISC Sherpa Romeo, ZDB, CEEOL, НАЦИД, OpenAlex, EZB, ROAD, eLIBRARY.RU, EBSCO, Scilit. Списанието осигурява DOI за всички свои научни публикации. Статиите могат да бъдат открити и в Google Scholar.

Самоархивиране

Списанието позволява на Автора да депозира приетата за публикуване версия на Ръкописа, както и публикуваната версия в PDF формат в институционални репозиториуми и други некомерсиални репозиториуми, както и да го публикува на личния си уебсайт или на уебсайта на съответната академична институция (включително в социални мрежи, например ResearchGate, Academia.edu и др.) по всяко време след публикуването в

Списанието и в съответствие с Creative Commons Attribution – NonCommercial – NoDerivs 4.0 лиценза. Списанието трябва да бъде посочено като първоизточник заедно с линк към публикацията в него .

Принципи на редакторската етика

Етичните стандарти при публикуването са необходими, за да се гарантира високото качество на научните публикации, съхраняването на общественото доверие в научните изследвания и признаването на оригиналния принос в научната общност. Списание *Медии и език* се ръководи от международните стандарти, които са установени от **Committee on Publication Ethics (COPE)**. Документите *Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors* и *Code of Conduct for Journal Publishers* са публикувани на сайт с адрес <http://publicationethics.org/>.

Редакторите организират издателския процес, като:

- зачитат правата на авторите, рецензентите и останалите участници в процеса;
- запазват поверителност на личните данни и изследванията им;
- осигуряват комуникацията на участниците в процеса, като запазват личното им достойнство и гарантират уважително отношение към всеки от тях;
- гарантират оценяването на интелектуалното съдържание на ръкописите, независимо от расата, пола, сексуалната ориентация, религиозните убеждения, произхода, гражданството или политическите пристрастия на авторите;
- следят за спазването на високи академични стандарти и обективност при оценките;
- следят за постъпателното изпълнение на всички етапи от редакционния, рецензентския и издателския процес.

СТРУКТУРА НА СТАТИЯТА/СТУДИЯТА

<p>Заглавие на материала Име и фамилия на автора Звание, степен, месторабота ORCID ID Имейл</p>
<p>Резюме. (До 10 реда.) Ключови думи: до 5 ключови думи на български език <i>(Обърнете внимание, че накрая на статията информацията дотук се представя на английски език!)</i></p>
<p>Увод (Използвайте стил Heading за съответните рубрики) <i>За основния текст се използва стил Normal.</i> <i>Форматирането на списъци става с наличните в Microsoft Word инструменти.</i> <i>Използвайте стил „Цитат“ за цитати, по-дълги от 3 реда.</i> <i>Подчертаванията да бъдат в Italic или в Italic Bold.</i></p>
<p>Тяло на текста. Вътрешни заглавия на частите на текста <i>Графиките и таблиците да бъдат номерирани и озаглавени над изображенията.</i> <i>Бележките да са под линия на съответната страница.</i></p>
Заклучение
Библиография
Приложения
<p><i>(in English)</i> Title Author(s) name(s) (according to its accepted spelling through the Latin alphabet) Professional position, scientific degree, affiliation ORCID ID Email</p>
<p><i>(in English)</i> Abstract. Keywords:</p>

УКАЗАНИЯ ЗА ЦИТИРАНЕ НА НАУЧНИ ИЗТОЧНИЦИ И ИНФОРМАЦИОННИ РЕСУРСИ СПОРЕД СТИЛА ЗА ЦИТИРАНЕ HARVARD

От 01.01.2026 г. в списанието е възприет стандартът за цитиране Harvard (Указанията за цитиране следват изготвеното от Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ ръководство, което можете да намерите тук: <chrome-extension://efaidnbmninnbpcajpcgiclfndmkaj/https://libsu.uni-sofia.bg/UB/wp-content/uploads/2025/11/%D0%9D%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%BA%D0%B8-Harvard.pdf>).

Библиографско цитиране в текста

Данните се поставят в скобки след цитата, като се посочва точната страница, на която се намира цитираният пасаж, напр. (Ухлиржова, 2011, с. 7) или (Bauman, 2000, p. 43).

При цитиране на произведения с най-много петима автори в текста се посочват имената на всички автори, отделени със запетая, напр. (Иванов, А., Костов, И., Петков, К., Георгиев, Ж., 2005, с.12), а при повече от петима автори в текста се посочва само името на първия автор и се поставя съкращението „и др. (et al.)“.

При цитиране на произведения, които нямат автор, се посочва заглавието на произведението, напр. (Речник на българския език, 2002).

Пример за цитиране в текста:

The notion of an invisible college has been explored in the sciences (Crane, 1988). Its absence among historians is noted by Stieg (1981b, p. 556). It can be, as Burchard (1965) points out, that they have no assistants, or are reluctant to delegate (Smith, 1980; Chapman, 1981). The collaborative relationships required by such groups have been recently codified as an International Standard (International Organization for Standardization, 2017).

Описание на научните източници в списъка с цитирана литература (Библиография)

Подрежда се по азбучен ред на фамилните имена на авторите, без номериране. Първо се поставят източниците на кирилица. Източниците на кирилица или на други графични системи, различни от латиница, се транслитерират на латиница само в библиографията според Закона за транслитерацията (<https://lex.bg/laws/ldoc/2135623667>), като транслитерацията се поставя в квадратни скобки. За улеснение може да се използва онлайн инструмент за транслитерация: <https://slovoed.com/transliteration/>. Напр. [Uhlirzhova, L. (2011) „Obshtnost i mnogoobrazie na slovoreda na klitikite (Sypostavitelno izsledvane na bylgarskija i cheshkija ezik)“, Sypostavitelno ezikoznanie, 3, pp. 5-16.]

След източниците на кирилица се поставят по азбучен ред източниците на латиница.

При повече публикации от един и същи автор в една и съща година след годината се слага буква а, б, в... (в кирилския списък) и а,b,c... (в списъка на латиница).

Примери за стандарта на библиографско описание, възприет от списанието:

Книга (монография, учебник)

Караулов, Ю. Н. (1999) *Активная грамматика и ассоциативно-вербальная сеть*. Москва: ИРЯ РАН, 1999.

Bauman, Z. (2000) *Modernity and the Holocaust*. New York: Ithaca.

Stankova, E. and Harlacova, I. (1991) *English idioms*. Sofia: St. Kliment Ohridski Unievrstiy Press.

Книга с редактори, без автори

Еролова, Й., Кръстев, П., Попчева, Ю. (ред.) (2021) *Съвременни терени изследвания на културноисторическото наследство*. София: Парадигма.

Книга с редактори, без автори

Oxford English Dictionary (2021). 2. rev. ed. Oxford: Oxford University Press.

OED online (2021). Достъпен от: <http://www.oed.com> (Прегледан: 28.06.2021).

Глава/част от книга

Парушева, Д. (1997) „В капана на сетивата“, в Петкова, Б. и Караджов, В. (ред.) *Капаните на града: сборник с доклади*. Пловдив: Пловдивско университетско издателство, с. 33-49.

Zheng, X. (1997) ‘Chinese business culture from the 1920s to the 1950s’, в Ikeo, A. (ed.) *Economic development in twentieth century East Asia: the international context*. London: Routledge, pp. 35–54.

Статия в списание / вестник

Ухлиржова, Л. (2011) „Общност и многообразие на словореда на клитиките (Съпоставително изследване на българския и чешкия език)“, *Съпоставително езикознание*, 3, 5-16.

Corrigan, R. (1965) 'The Drama of Anton Chekhov', Bogard, T., Oliver, W. (ed.) *Modern Drama. Essays in Criticism*. New York: Oxford Press, 1965, 85–90.

Нанков, Н. (2024) „За дистопично-утопичното и жанра дистопия-утопия“, *Colloquia Comparativa Litterarum*, 10(1), с. 22-44. doi: <https://doi.org/10.60056/CCL.2024.10.22-44>

Ashby, A. (1999) 'Frank Zappa and the anti-fetishist orchestra', *The Musical Quarterly*, 83(4), pp. 557–606. Достъпен от: <http://www.jstor.org/stable/742617> (Прегледан: 8 April 2021).

Асенов, Т. (2024) „Емоционалната връзка между учениците и учителя в начален етап“, *Учителско дело*, 17 юни, с. 5.

Други видове ресурси

Видео

BBC News at Six (2021) BBC One, 20 May, 18:00. Available at: BBC iPlayer (Accessed: 21 May 2021).

Университетът (2024) Alma Mater TV, 06.06. Достъпен от: <https://youtu.be/f8g0fMgd2-Y> (Прегледан: 27.05.2021).

Изложба

Beatles to Bowie: the 60s exposed (2009–2010) [Exhibition]. National Portrait Gallery, London. 15 October 2009–24 January 2010.

Hilliard, N. (1585) 'Elizabeth I, the "Ermine" portrait' [Oil painting] в Elizabeth I & Her People (2013–2014) [Exhibition]. National Portrait Gallery, London. 10 October 2013–5 January 2014.

Подкаст

Българска история (без дата) Българските конституции [Подкаст]. Достъпен от: <https://bulgarianhistory.org/podcast-deset/> (Прегледан: 17.08.2024).

Публикация от социална медия

Sofia University Library (2024) На днешния ден преди 165 години е роден Стефан Георгиев – първият професор по ботаника [Инстаграм] 01.08. Достъпен от: <https://www.instagram.com/p/C-IOFYFMoxk/> (Прегледан: 17.08.2024).

Уебстраница

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (2024) Факултет по славянски филологии. Достъпен от: https://www.unisofia.bg/index.php/bul/universitet_t/fakulteti/fakultet_po_slavyanski_filologii (Прегледан: 17.08.2024).

Grey to Green Sheffield (2016). Available at: <http://www.greytogreen.org.uk/index.html> (Accessed: 26.04.2021).

Полезни инструменти за генериране на цитиране:

Zotero <https://www.zotero.org/>

Scribbr <https://www.scribbr.com/citation/generator/>

MyBib <https://www.mybib.com/#/>

Paperpile <https://workspace.google.com/marketplace/app/paperpile/894076725911>

Mendeley <https://www.mendeley.com/>

Забележки

При цитиране на повече от едно произведение от един и същи автор, издадени в една година се прави разграничаване между отделните произведения, като всяко от тях се обозначава с букви – а, б, в ... или при текст на латиница a, b, c ...

При цитиране на автори с еднакви фамилни имена, след фамилията се посочва инициал на малкото име.

Не се допуска съкращаване на името на града на издаване и издателството (напр. С.: Нар. просвета).

Името на издателството не се поставя в кавички; съкращения се допускат само в случаи като Св. Климент Охридски, Еп. Константин Преславски.

Библиографията трябва да включва всички автори, споменати и/или цитирани в текста.

Приложенията се поставят след библиографския списък и преди информацията на английски.